

4792

Quercus macrocarpa
Green Island, N.Y.

9(47.925)

62-16

1931

ՀԱՄԱՐԼՈՒԻՑ
ԶԱՆԳԵԶՈՒՐ

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

(47.925)
Ա-16

ՀԻՇՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱՑ
ԿՌԻՎՆԵՐԻՑ

ՈՇՏՅՐԱՏ

1931

ՅԵՐԵՎԱՆ

- 01. 2013

ՊԵՏՏՐԱՏԻ ՏՊԱՐԱՆ
ՊԱՏՎԵՐ 44
ԳՐԱՌԵՊԳԼԽՎԱՐ 6129
ՏԻՐԱԺ 5000

ՆՎԻՐՎՈՒՄ Ե ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ
ԿՈՒՎՆԵՐՈՒՄ ԸՆԿԱԾ ՍԱՐՏԻԿՆԵՐԻՆ:

Մեզ շրջապատում են մեր բանալիները, փո-
րոնք սրբազան դառն են կապել սապալելու հոր-
նրդային իշխանությունը... Կարմիր Բանակը հա-
մարվելով Հեղափոխական Բանվորներով, կոզնի
մեզ բարձր պահելու Սոցիալիստական Հեղափոխու-
թյան Դրոշմ...

ԼԵՆԻՆ

Վ. Ա. Մխաչիկյանը Կարմիր Բանակի
տնօրոգընալես, այլ յեղ նրա
Հրամանատարական կազմը,
հանդիսանում են Բանվոր
դասակարգի յեղ գյուղացիու-
րյան միան ու արշունը:

ՖԻՈԴՆՈՎ

Կարմիր բանակը հան-
դիսանում է Քաղաքի
Պրոլետարիատի յեղ
Քյուղի գաղման կեն-
դանի մարմնացունը:

ՎՈՐՈՇԻՆՈՎ

Կարմիր Բանակի առաջին
յեւ հիմնական առանձնա-
հատկությունը կայանում է
նրանում, վոր նա ազատա-
գրված Բանվորների յեւ
Դուրացիների Բանակն է,
վոր նա Հոկտեմբերյան Հե-
ղափոխության Պրոլետարիա-
տի Դիկտատուրայի Բա-
նակն է:

Յեւկրորդ առանձնահատկությունը կայանում է
նրանում, վոր նա հանդիսանում է ննշվող ժողո-
վուրդների ազատագրման մեր յեւկրի անկախության
յեւ պաշտպանության Բանակը...

Վերջապես յեւրորդ առանձնահատկությունը
նրա, դա Ինտերնացիոնալիզմն է: Կարմիր Բանակի
հզորությունը կայանում է նրանում, վոր նա իրեն
գոյության առաջին իսկ որից դատարարվում է
Ինտերնացիոնալիստական վոգով, հարգանքի վոգով
դեպի ուրիշ ժողովուրդները, հարգանքի յեւ սիր
վոգով դեպի ուրիշ յեւկրների բանվորները, խաղա-
ղության մասնամասն յեւ պոնապոնման հիման
վրա:

ԿԱԶՄՈՂԻ ԿՈՂՄԻՑ

Առաջարկված աշխատանքում դեռևս լրիվ չի լու-
սաբանված այն ամենը, ինչ վերբերում է Հայաստանի
քաղկոլիվներին. ժողովածուն տալիս է այդ կոլիվների
միայն մի քանի եպիգրաֆներ: Հետագայում անկասկած
անհրաժեշտ է լրացնել այդ քերությունը, սակայն դի-
վիզիայի քաղաքական հուսով է, վոր ժողովածուն,
մեծ չափով կոգնի մեր կուսկագմակերպություններին,
հրամանատարներին և կարմիր բանակայիններին ու
ամող սերնդին քաղկոլիվների հարուստ փորձի ուսում-
նասիրության գործում:

1931 թ. հունվար «1»

Յեւեվան.

Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Քաղաքացիական կռիւները Հայաստանում հանդիսանում են ԽՍՀՄ պրոլետարիատի հերոսական պայքարի եպիզոդներից մեկը՝ հանուն խորհուրդների իշխանութան, Անգլո-Ամերիկյան կապիտալի ագենտուրայի դեմ Մերձավոր Արեւելքում:

Չնայած վսր Հայաստանի քաղկոխներին տասն յերկար ու ձիգ տարիներ է անցել, սակայն փոքր է չատե սխառեմի յենթարկված հրատարակութուն, ալլ հսկայական ժողովուրդյան մասին մենք զեռ չունենք:

Այդպիսի հրատարակութան, ժողովածուի անհրաժեշտութիւնը Հայաստանի պայմաններում, յերբ մեր անտեսութան վերականգնման վիթխարի աշխատանքները պահանջում են մասսաների հեղափոխական խանդավառութան մոբիլիզացիա, յեռանդի տաանապատկում, սոցշինարարութան թափերի արագացում, ավելի քան պետք է: Նամանավանդ վոր մինչև 1928 թ., մինչև Հայաստանի կոմկուսակցութան նախկին նացիոնալ-ուկրոնիստական ղեկավարութան փոփոխումը, վերջինիս կողմից թերազնահատվում եր Հայաստանի քաղկոխների և նրանց հարուստ փորձը աշխատավորական մասսաների դաստիարակման դործում:

Այդ թերազնահատումը անկասկած բղխում եր ինպերիալիզմի ագենտուրայի, հայկական բուրժուազիայի

հակահեղափոխական կուսակցութեան — դաշնակցութեան սոցիալական ելուծեան սխալ գնահատականից։

Առանձին հրատարակութիւնները մեջ բաժնարար չափով չի գրտնվորված Հայաստանի բանվոր դասակարգի և աշխատավոր դյուղացիութեան հեղափոխական դերը, նրանց հերոսական պայքարը կապիտալիզմի աղետաբերակի, հայկական մարտնչոյ բուրժուազիայի հակահեղափոխական կուսակցութեան — դաշնակցութեան դեմ։

Բաղաքացիական կռիւները Հայաստանում հանդիսանում են մեր հեղափոխական աշխատավորութեան ուժերի և միջոցների լարման ամենամալու ցուցանիշը հայկական բուրժուազիայի և նրա հակահեղափոխական կուսակցութեան — դաշնակցութեան դեմ մղվող պայքարում։

Այդ պայքարի պատմութեան ուսումնասիրութեանը, նրա առանձին տեղամասերի մասնաշաղկանացումը հանդիսանում է մասսաների փոքեմբորութեան բարձրացման, նրանց հեղափոխական խանդավառութեան մորիցիդացիայի միջոցներէց մեկը — պայքարելու հանուն սոցիալիզմի կառուցման, ընդդէմ կուլակութեան ընդդէմ սեփական բուրժուազիայի, ընդդէմ դաշնակցութեան։

Ի հարկէ այս ժողովածուն համակնութեան չունի լրիւ լինելու։ Անկասկած նա ունի մի շարք թերութիւններ, փորոնք մեր ընթերցողները կողմէն իրենց առաջարկութիւններով։

Մենք հետապնդում ենք մի նպատակ՝ փորձ անել հիմք դնելու քաղաքացիական կռիւների հսկայական փորձի մշակմանը և դրա հիման վրա, դաստիարակել զիմիդիայի շարքերը լցվող բանվորա-դյուղացիական

յերիտասարդութեանը և աճող սերնդին, դաշնակցութեան դեմ մղված քաղաքացիական կռիւները տրադիցիաների վրա — հանուն Սորհուրդների իշխանութեան Հայաստանում։

Հայկական Դիմիդիան դավալն է Մեծ Հոկտեմբերի։ Նա ծնվել է քաղաքացիական պատերազմի բոցովաւ կրակում. նա աճել է և աճում է դաշնակցութեան և կուլակութեան, կապիտալիզմի ալդ վերջին մնացորդներին՝ ՍՍՀՄ-ի դեմ մղվող պայքարում։

Ղարսի ու Սարիղամիշի լմբոստացած բանվորութեան ու զինվորների ապստամբութիւնը 1920 թիւի մի իրին, Լենինականի բանվորների խիզախ հարվածները դաշնակներին — ապստամբութեան որերին, Շամշադինի, Ղաղախի և Նոր-Բալաղետի հեղափոխական աշխատավոր դյուղացիութեան հերոսամարտերը դաշնակցական ախրապետութեան դեմ, մեր հերոսական պայքարի ու հաղթանակի լավագույն ելներն են։

Տասնյակ հեղափոխական դյուղացիներ պանծալի մահ են գտել Ղաղախի անտառներում, Շամշադինի ձորերում, Բալաղետի դաշտերում, հանուն պրոլետարիատի գլխատուրայի՝ Հայաստանում։

Տասնյակ բնակիչ, խիզախ բոլջևիկ հերոսներ գահանարար գնդակահարվել են վալրադ խմրապետների ձեռքով, դաշնակցական միլիտորների կարգադրութեամբ — մայիսյան ապստամբութեան որերին Ղարսում, Սարիղամիշում և Ալեքսպոլում։

Դրանց արյամբ է ներկիւլ ծածանվող մեր հաղթական ալ կարմիր դրոշները։

Արարատյան տափաստանները, Ղամալբի ալլաները, Գյալուր-Ալալախի, Ռինդի, Գնդեվաղի անտառի լեռներն ու ապստամբները Հայաստանի բանվոր դաստ-

կարգի և աշխատավոր գյուղացիութեան հերտառական պայքարի լուռ վկաներն են:

Արփաշայի և Բաղարշայի հատակ ու կապույտ ջրերը, Փոսի, Փաշալի, Այնաձորի և Յուլայի քարերի գրեկած, իրենց որորանն ու հանդիսան են դառն համաշխարհային հեղափոխութեան ճանապարհին ընկած տանկայի կրթիր հերոսներ:

Անտիկ Տաթևը, Անգլո-ամերիկյան կապիտալի վերջին ստորադասի բաժանի Նեդելհի հենարանը պանտիկների քաջարի մահվան լուռ ու մունջ վկան է:

Անոյ յերևաասարգությունը պետք է ճանաչի իրեն հերոսներին, նա պետք է իմանա և զեփտակցի, թե ինչպիսի գնով ենք մենք հասել սոցիալիզմի ալտուրվա կառուցման փառահեղ աշխատանքներին: Նա անցյալի պայքարի փորձի հիման վրա պետք է սովորի պայքարելու բուրժուազիայի, կուլակութեան և հակահեղափոխական դաշնակցութեան դեմ:

Նա պետք է ուսումնասիրի մեր յեղբայրական Ալբերթ Քեյսերի և Վրացական ղեկիկներին հարուստ փորձը հակահեղափոխական կուսակցութեաների և բուրժուազիայի դեմ մղված պայքարում և այդ բոլոր փորձերի հիման վրա սովորի պայքարելու և մարտնչելու հանդիմանող կառուցման ընդդեմ մեր բոլոր դասակարգային թշնամիներին:

Մեր դորամասերը լցվող յերևաասարգ բանվորներն ու գյուղացիները քաղաքացիական կռիվների հարուստ փորձի հիման վրա, համախմբվելով մեր կուսակցութեան շուրջը, պետք է շարունակեն ևլ առնել մարտնչելու կռիվային կարմրադրոշ Բանակի խնտերնա-

ցիտնալ կապերը և նրա մարտական հզորութունն ու կորոպր:

Մեր կուսակցութեանն ուժեղ է, նա դաստիարակվել է բանտերում, խրամատներում և կապիտալի դեմ մղված մարտերում և կռել յուր պողպատյա շարքերը:

Նա սովել ու տալիս է տանկայի հաղարավոր դուհեր հանուն սոցիալիզմի կառուցման, հանուն բանվոր դատակարգի վերջնական հաղթանակի: Պատերազմի, փլզումի տարիները փալուց անցել ու ընկել են պատմութեան գիրքը: Մենք հաջողութամբ վերջացրինք վերականգման շրջանը և ձեռնամուխ ենք յեղել վերակառուցման դժվարին ու բարդ, բայց իրադործելի աշխատանքներին: Մենք մտել ենք հնդամյակի 3-րդ և վճռական տարին, փորի ընթացքում մենք պետք է վերջնականապես կառուցենք սոցիալիզմի բազան մեր յերկրում:

Մեր կուսակցութեանը թեկեր վեր քաշած լծվել է սոցիալիստական շինարարութեան աշխատանքներին, համախմբվելով, անցյալի պայքարի հաղթանակների փորձի հիման վրա, մասնաներին յերկրի ինդուստրացման, սոցիալիզմի կառուցման, դյուղի սոցիալիստական վերականգման և համատարածի հիման վրա, կուլակութեանը փորպես դատակարգի վերացնելու խնդիրներին շուրջը:

Այդ ուղղիցիան իուճաղի մատնվելով ժամանակափոր դժվարութեաններին, կուսակցութեան շահաճափալ հարձակման քաղաքականութեանը ամբողջ հակառակ, կապիտալիզմի արմատների փոշնացման և կուլակութեանը, փորպես դատակարգ վերացման քաղաքականութեանը, հակադրում է դատակարգային պայքարի անհրաժեշտութեան քաղաքական կապիտալիստական

տարրերի դեմ, քարոզելով կուլակի խաղաղ ներածման
թեորիան դեպի սոցիալիզմ:

Իրենց վողջ դործելակերպով նրանք ոգնում են
պրոլետարիատի դիկտատուրայի վոխերիմ և յերգվյալ
թշնամիներին՝ Ռամդիններին, Պուանկարեններին, «Ա-
ռետրաարդյունարերական կենտրոնին» արտասահմա-
նում:

Յերկերեսանի Ֆրակցիոներները աջ-«ձախ» բոլո-
ղից, — ոպորտունիզմի այդ նոր արտադրանքը, բուր-
ժուա-կապիտալիստական ռեստավրացիայի և աջ ուկ-
լոնիստների ձայնակիցներն, իրենց հակակուսակցա-
կան աշխատանքով ճանապարհ են հարթում կապիտա-
լիստական ինտերվենցիային — ԽՍՀՄ-ի դեմ:

Կուսակցութունը անխնա պայքարելով բոլոր տե-
սակի թեքումների դեմ, հատկապես աջ թեքման, վոր-
պես դիտավոր վտանգի — մեր դարգացման ներկա շըր-
ջի դեմ, հերոսաբար առաջ է ընթանում սոցիալիզմի
լայնածավալ հարձակման ճակատով:

Պայքարելով ազգային հարցի բոլոր տեսակի թե-
քումների դեմ, հատկապես մեծապետական շովինիզմի
դեմ, մենք անխնա և ջախջախիչ հարված պետք է հաղ-
տեսակի արտահայտութուններին, դաշնակցական ի-
դեոլոգիային, հանուն մեր աշխատավորական զանգ-
վածների ինտերնացիոնալ դաստիարակութան:

Պատերազմի աճող վտանգի պայմաններում, յերբ
կապիտալիստական պետութունները չեն զգլում և
վոչ մի միջոցից՝ մի նոր, ավելի ահեղ պատերազմ
պատրաստելու ԽՍՀՄ-ի դեմ, յերբ սոցիալիզմը կառու-
ցող մի յերկրի դեմ, համախմբվել են բոլոր տեսակի

և դույնի հակահեղափոխական ելեմենտները — Պուան-
կարենյից սկսած և վերջացրած ցարական սպիտակ դե-
ներալներով ու դաշնակցական թափախուկներով, ե՛լ
ավելի դեքոնուիշյուն և դատակարգային աջալքութուն
և պահանջվում ամեն մեկ բանվորից և աշխատավորից:

Ե՛լ ավելի ուժ ու յեռանդ դեպի մեր դորամասերի
ժարտական ուսուցումը, ե՛լ ավելի ուշադրութուն
դեպի յերկրի պաշտպանության գործը:

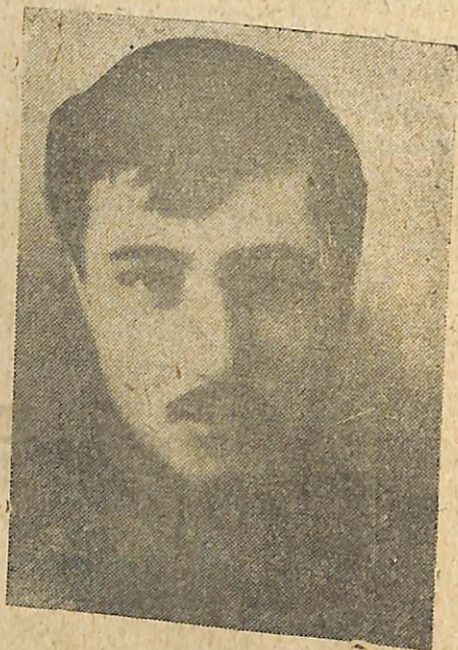
Քաղաքացիական կռիվների հարուստ փորձը պետք
է յսթան հանդիսանա մեր պայքարի գործում ընդդեմ
հակահեղափոխական դաշնակցության, համախմբելով
ժառանգներին մեր կուսակցության ինտերնացիոնալ դա-
շափարների շուրջը, հանուն սոցիալիզմի վերջնական
հաղթանակի:

ՀԱՅԿ. ԴԻՎ. ՔԱՆԲԱԺԻՆ

ԼԻՊԱՐԻՏ ՄԻՉՅԱՆ

1894—1921

Ընկ. Լիպարիտ ՄԻՉՅԱՆԸ ծնվել է 1894 թվի նոյեմբերի 28-ին Ղարս քաղաքում:

1904 թվից Լիպարիտը հաճախում է Ղարսի տեղական դպրոցը: Ընտանիքի նյութական կացությունը այն-

քան ծանր էր, վոր հաճախ առանց կոչիկ, առանց վերարկու, անգամ առանց նախաճաշի նա դպրոց էր վազում միայն թե անուս չմնա:

1913 թ. մտադրությամբ ունենալով մտնել անասնաբուժական ինստիտուտ, դալիս է Եջմիածին, սակայն այստեղ իմանում է, վոր այդ ինստիտուտի դռները փակ են իրեն համար: Գտնվելով արդեն Եջմիածնում նախատեսնում էր իրեն կյանքի հեռանկարը:

«Շուտ թե ուշ, իմ առաջ տեսնում եմ դյուրական ուսուցչի ուրվականը, ինչ կլինի, յես ել չդիտեմ. ինձանից հետո յեմ քչում ալդ կոչումը»:

Գրում է նա իրեն հուշատետրում:

Վերջնական յերկար ու բարակ մտածելուց հետո, հաջողվում է մտնել Եջմիածնի Գեվորգյան ճեմարանը:

Լիպարիտը սովորում է ձրի:

Սովորում է ճեմարանում և վերջացնում 6 դասարան և մեկ յարան:

Արձակուրդների ընթացքում զբաղվում է աշակերտների պատրաստելով և ինքնազարգացմամբ: Շատ է կարդում ուսս կլասիկների յերկերը:

1914 թ. վերջացնելով ճեմարանը, տարվա վերջերին մեկնում է Ռուսաստան հաստատ վորոշում ունենալով չարունակել ուսումը, սակայն դալով Վիլնո քաղաքը, միանգամայն հուսախաբվում է իմանալով, վոր ճեմարանցիների առաջ ընդմիջտ փակ են բոլոր բարձրագույն դպրոցների դռները:

Այդ ժամանակ մոտենում է 1894 թվի ծնված յերիտասարդների զորակոչը և նա պարտավորվում է դնալ զինվորական ծառայության:

Մի քանի ամիս հետո, ստացվում է ուղեմական

դարձ, 3 ամսից հետո սպայի պաշտոնով ուղարկվում է ՌՄՍԿ, ապա Ռբանինբաում սովորելու գնդացրային դործը:

Դասընթացները վերջացնելով, նա մեկնում է գեպի ձախատ-Գալիցիա:

Փետրվարյան հեղափոխությունից հետո նա ուղարկվում է Կովկասյան Ռազմաճակատ՝ 221-րդ պահեստի գունդը—Լենինական նախկին Ալեք-պոլ:

1918 թ. դաշնակ-տաճկական պատերազմի որերին ՄԽԶՅԱՆԻՆ նշանակում են պատժիչ դորաճախի պետ՝ մեկնելու Ստեփանավան (նախկին Ջալա-ոլլի) ալապես կոչված Լոռու գնդի ապստամբ զինվորներին ցրելու ու ձերբակալելու համար:

Սակայն Լիպարիտը չի ուզում այդ դորաճախի հետ գնալ: Նա խորհրդակցում է զրա մասին մի քանի ընկերների հետ և կատեգորիկ առաջարկություն է ստանում գնալ այդ պատժիչ խմբի հետ, նպատակ դնելով կաղամախին մի շարք ընկերներ գիտելին: Այդպես էլ յեղալ:

Միջյանի գլխավորությունամբ խմբակը տեղ չհասած, կեն ճանապարհին ցրվում է և ՄԽԶՅԱՆԻ վերադառնում Ղարաբաղիստ, վերադառնալով «պետերը» սպառնում են Լիպարիտին ուղղա-դաշտային դատարանով: Սակայն տաճկական դորաճախերի ստաճխադատումը— հնարավորություն չեն տալիս ի կատար ածելու այդ վճիռը:

Հետագայում ՄԽԶՅԱՆԻ աշխատել է դաշնակցական խաղան աշխատանքը:

1918 թ. դաշնակցական պրեմյեր ԽԱՏԻՍՅԱՆԻ ալ-ցելություն մասին—Սարիղամիշ, Լիպարիտը հետեյալն

է գրում՝ «Պատրաստվում է հրեշավոր ավանդույտա-նատիսովն իրեն ճառերը գուր չի արտասանում: Նրանք (դաշնակները) յերազում են Դավարոյունի բարձունք-ները գրավել: Նրանց ավանդույտան ալս անգամ ավելի թանգ կնոտի, քան կամավորական շարժումը, հավա-տացիք, վոր վերջին աշխատավորին Հայաստանում դաշ-նակները գոհ են բերելու հանուն իմպերիալիզմի»:

Մայիսյան ապստամբությունից 2 ամիս առաջ Սարիղամիշի Կուսակազմակերպությունը հաջողվում է իրեն ազդեցությունը տարածել 4-րդ գնդի մեջ Կարո ԿԱՐԱՊԱՇԻ, Լ. ԲՈՉԱՐՅԱՆԻ, ԱՐՓԻԱՐԻ միջոցով:

Դրանք կապվում են մի շարք սպաների հետ, վորոնք ունեյին հեղափոխական տեմպերամենտ և կոմունիստա-կան տեսակետներ: Դրանք էյին Լ. ՄԽԶՅԱՆ, Լ. ՆԱԼԻՔԱՆԴՅԱՆ, Տ. ՉՄԵԿՅԱՆ և Լ. ՀԱԿՈԲՅԱՆ:

Շուտով կազմակերպում են բՆԻՃ, վորտեղ ախալ մասնակցություն են ունենում ՄԽԶՅԱՆԻ ՅԵՎ ՆԱԼԻՔԱՆԴՅԱՆԸ:

Ապրիլի 16-ին դաշնակ կառավարությունը կողմից ձերբակալվում են 9 ախալ ընկերներ, բայց նրանց չի հաջողվում տանել, չնորհիվ գնդի զինվորության ձեռք առած խիստ միջոցների: Չենթարկվելով գնդապետի վոչ մի հրամանին, զինվորները պաշարում են կայարանը և պահանջում են ազատել նրանց: Մարտախառ դաշնակ-ներն ազատում են, և իրենք էլ ազատվում: Այդ լուրն առնելուն պես, Ղարաբից ապրիլի 22-ին գալիս է գեներալ Հովսեփյանը և 23-ի գիշերը նորից ձերբակալում գնդի ու բանվորության մեջ աշխատող 15 աչքի ընկնող ըն-կերներ: Նրանց գնդից գաղանի տանելու համար, ա-նալույսյան գունդն ուղարկվում է յերեք վերստ հեռու

դաշտերում՝ մարդանրի։ Այդ իմանալուն դիտ ընկ-
 ՄԽՁՅԱՆՆ իմաց և տալիս զնդին և կազմակերպության
 ղեկավարներին՝ ընկ. Ա. Առաքելյանին՝ շատու միջոց-
 ներ ձեռք տանելու համար։ Առաջին և յերկրորդ վաշ-
 տերը կրտստ թողնելով մարդանրը, զնդացիներնով
 կտրում են յերկաթգիծը և կրակ բաց անելով զնացքի
 վրա, կանգնեցնում և ազատում են ընկերներին, իսկ
 զհենրալը բանվորներին ու զինվորներին պահանջով-յերկու
 ժամվա մեջ թողնում և Սարիղամիշը և հեռանում։
 Իսկ...

ները պատրաստվում են կովի մինչև վերջին րոպեն,
 բայց նկատելով ամեն տեղից կտրված լինելը և աֆ
 հանգամանքը, վոր առանց Ղարսի, միայն Սարիղամիշը
 չէր կարող սլաշտականել, այդքան հաջող ու փայլուն
 կազմակերպված ապստամբությունը, ռազմահեղափո
 խական կոմիտեյի 16-ի նիստում քնկ. Մխչյանն առաջար
 կում և պատգամավորություն ուղարկել Ղարս՝ ճիշտ տե
 ղեկություն բերելու համար: Իրոք ստանում են պար
 տության տեղեկությունը և ծայիսի 18-ին սկսվում են
 ձերբակալությունները: Ձերբակալվում են բոլոր ակ
 տիվ քնկերները և ուղարկվում զեպի Ղարս: Նրանցից
 քնկ. Մխչյանին, Լ. Նալբանդյանին, Չմշկյանին և Հա
 կոբյանին բերում են Յերեան ու բանտարկում: Դրանցից
 քնկ. Չմշկյանին դադանաբար գնդակահարում են ո
 քնկ. Չմշկյանին ազատվում են: Փետրվարյան
 դուստոսին, իսկ մյուսներն ազատվում են: Փետրվարյան
 ապանտյուրայի ժամանակ քնկ. Լևոն Նալբանդյանը
 ճշմարտմամբ հերոսական պայքարից հետո ձերբակալ
 վում և գնդակահարվում և Յերեվանում:

1921 թ. սկզբին բնկ. Մխչյանը նշանակվում է 1-ին հայկական հետեակ բրիգադայի ռազմական կոմիտար : Հռոնվարի վերջերին նա գալիս է Ավշար գյուղը , ուր կանգնած էր բրիգադայի շտաբը : Տեսղային արագու- թյամբ նա սկսում է կուտակցական կազմակերպչական աշխատանքը :

Մի քանի սրից հետո անցնելով Ղաճարլու նա մեկ-
նայն վճռակաճուռ էլ լամբ սկսում է զորամասերում կոմ-
բժիլնեերի կազմակերպման աշխատանքները: Շուտով
թուրք զնդերը նշանակվում են կոմիտայիսեր: Գումար-
տակներում սկսում են աշխատել կոմբժիլնեերը:

Փետրվարի սկզբին բացվում են ուղղման քաղա-

քական դասընթացները, վերոնք նախատել ունեյին պատ-
բաստելու միջին քաղկաղմ :

Փետրվարի 5-ին Մխչյանի ղեկավարութեամբ անց
և կացվում էին անկուսակցական կոնֆերանսի պատգա-
մավորներին ընտրութեանները :

Փետրվարի 9-ին ընկ. Մխչյանը պատգամավորներին
և բրիգադայի ռազմա-քաղաքական դասընթացներին ու-
սանողներին հետ մեկնում է Յերեան :

Փետրվարի 11-ին բացված կոնֆերանսում ընկ.
Մխչյանը կրակոտ ճառ է արտասանում՝ կոչ անելով 1

բրիգադայի պատգամավորներին բաղուկներով և ավին-
ներով պաշտպանել խորհրդային յերկիրը դաշնակներէց :

Փետրվարի 14-ին Մխչյանի ղեկավարութեամբ կաղ-
մակերպվում է հատուկ ջոկատ բրիգադայի պատգամա-
վորներէց և ուղարկվում է Ուլուխանլու Հաջի-Եյլազ
գյուղերում բռնկված, դաշնակցական ապստամբութեու-
նը խեղդելու :

Հաջողութեամբ կատարելով խնդիրը ջոկատն ուղե-
վորվում է Ղամաքլու :

Փետրվարի 16-ին նույն ջոկատը Մխչյանի առաջնոր-
դութեամբ մեկնում է Աղբաշ գյուղը, ողնելու դործող
մեր զորամասերին, ապա Տոլք, Զրվեթ, Բաշգյանիում
ծաղած խմորումներին վերջ տալու :

Զատած Աղհամդարու ընկ. Մխչյանն իմանում է
Յերեանի անկման մասին :

Նրա ղեկավարութեամբ, ջոկատը խնդիր է ստանում
գրավել Իմանշանլու յերկաթգիծը և խճուղին, մեր զոր-
քերի նահանջը պահպանելու համար :

Հետագայում ընկ. Մխչյանն իրեն հատուկ վոդե-

վորութեամբ յերեւում էր բրիգադայի բոլոր զորամա-
սերում :

Մարտի 22-ի կոպում խորվիրապի շրջանում ընկ.
Մխչյանն անձամբ ղեկավարում էր վաշտի գրոհը թշնա-
մու վրա :

Նա տեսնելով մեր ձախ թեւի ծանր դրութեանը,
վոր թշնամին փորձում է կտրել մեր թիկունքը, նետովեց
մաքտի դաշտ գրութեանը վերականգնելու :

Միանգամայն հաջող տանելով գրոհը, փոզեորելով
մաստաններին, նա խուճապի մատնեց թշնամուն : Դրու-
թեանը վերականգնվեց, սակայն ինքը ստացավ ծանր
մահացու վերք :

Իսկույն տեղափոխվում է Սրաբատ կայարանը,
ապա Նախիջևանի և վերահատութեան ընթացքում ապ-
րիլի 16-ին վախճանվում է :

Վերափոխվելուց նրա վերջին խոսքերն են լինում՝
«ԱՓՍՈՍ ԱՆԺԱՄԱՆԱՅ ՎԻՐԱՎՈՐՎԵՅԻ» :

«ԿԱՐՄԻՐ ԲԱՆԱԿԻ ՊԱՆԹԵՈՆՆԻՑ»

ԼԵՊՈՐԻՏ ՄԵՉՅԱՆԸ

Մեր յերկրասարդ Կարմիր բանակն իր սլաքաբեր ու հաղթանակների վոսկե եջերն ունի և բանվորական դիկտատուրայի համար ընկած վեհ հերոսների ՊԱՆԹԵՈՆՆԸ:

Դեռ թարմ և այն, գործնական կյանքի յեռ ու գեռի որերում, դժվար և վերագնահատել նրանց մեծությունն ու վեհությունը:

Բայց արդեն թեմակոխում ենք Հայաստանի խորհրդայնացման տասնութեկյերորդ տարին, և յեթե Հայկական դիվիզիայի տասյերորդ տարեդարձին կանդ չառնենք ու մեկ մեկ չմտնանջենք, հանուն դիկտատուրայի դոհված մեր հերոսներին, դա ապիկարություն կլինի:

ժամանակի մառախուղն արդեն նոսրացել և ու փայլատակում են Կարմիր բանակի պատմության եջերի վոսկե տառերը և ակամայից, մտքով կանդ ես առնում ու հրճվում անմահ հերոսամարտերի որեցով:

Յեթե կան մեր Կարմիր բանակի Պանթեոնում առնանք, դրանցից ամենափայլուններից մեկը բայլելի կոմիտար Լիպարիտ Մխչյանն է:

Մի կրակոտ, յեռանդուն, գործունյա, քաղցրախոս, հմայող, ուժեղ կամքով, տոկուն անվեհեր, մասնավոր, մի խոսքով բայլելի բառիս բուն իմաստով, յերկրասարդ եր:

Նա Ղամարլվի Փրոնտի կարմիր բանակայինների,

պետկազմի սիրելին էր: Խուճապի, նահանջի, լքման պահուն բավական էր յերեվար և այդ խուճապը, նահանջը հարձակման հակահարձակման էր փոխվում: Յերբ խմբապետ մի քանի մեր ձախ թեմում գրավեց Քիչիկ-Վեդին, Խորվիրապը ու սպառնում էր մեր «մայրաքաղաքին»-Արարատ կայարանին, Մխչյանը մի վաչտի դուրս անցած հարձակվեց թեմից ու նպաստեց փայլուն հաղթանակին, թշնամին հարյուրավոր դիակները թողեց խրված ճահճներում, հաղթվ գլուխն առնեց: Ծաղա ևն, չա՛ռ, Լիպարիտի խիզախություն-գատեց: Ծաղա ևն, չա՛ռ, Լիպարիտի խիզախություն-ները, մեկիկ մեկիկ յեթե թվենք վերջ չունեն:

Այսօր Հայկական հրաձիգ դիվիզիայի տասնամյակին չենք կարող լուրջյամք անցնել հարյուրավոր վեհ ենք կարող լուրջյամք անցնել հարյուրավոր վեհ ենք կարմիր մարտիկներին, վորոնք ընկան Ղամարլվի, Դարապետյանի, Զանգեզուրի Փրոնտում: Նրանք ներկեցին իրենց ալ-կարմիր արյունով այն դրոշակները, վորոնց պարծանքով կրում են մեր գնդերը:

Նրանց մեջ և մարտիկների արյունը: Հանգիստ քնի բայլելի կոմիտար, և դուք էլ, բոլոր դիակից ընկերներ, վոր ընկաք հերոսաբար քաղաքացիական կռիվների բոլոր Փրոնտներում, դաշտավայրերում, խոր-խոր ձորերում, կամ էլ ժայռից անդունդ գլորվեցիք, դադրելի թշնամու կողմից:

Այսօր Կարմիր բանակը մի հակա տիրան և դարձել առաջում և վորջ կապիտալիստական աշխարհը, նրա անունը լսելիս...

Ընկեր Լիպարիտ, քո տված յերդումը առաջին անհուսանցական Կարմիր բանակային կոնֆերենցիայում «Յերդվում ենք մեր բազուկներով ու կարմիր ավիններով, պաշտպանել Խորհրդային յերկիրը բոլոր թշնամիներից» դեռ վառ է մեր սրտերում:

ԻՄ ԸՆԿԵՐ ԼԻԲՈՅԻՆ

ԸՆԿ. ԼԻԳԱՐԻՏ ՄԽԶՅԱՆԻ ՀԻՇԱՏԱԿԻՆ

Լուսարացին մենք անցանք զբոհի,—
 Լուսարացին խիեցին Լիպոյին...
 Լուսարացին նա ընկավ կովում,
 Յերբ հաղթանակն եր վառվում, փռվում:
 Ընկավ կովում մեր զինկոմն արի,
 Ընկավ Լիպոն:
 Յերեվանի
 Ճանապարհին...
 ...Լուսարացին Յերեվանը յերեվաց:
 Լուսարացին մենք մտանք Յերեվան:
 Լուսարացին մեր բանակը հաղթական
 Քաղաք մտավ հետո կարմիր մի դադաղ...
 Լուսարացին—վոչ մի արի.—
 Սակայն—
 Լուսարացին զբոհակներ հուրհուրան
 Իջան ընկեր Լիպարիտի
 Վրա...
 Խոնարհվեցին զբոհները բանակի—
 Ու պատկած եր իմ ընկեր Լիպոն
 Ռազմի կարմիր եր զգեստները հազին:
 — Փա՛ռք քեզ, փա՛ռք քեզ,
 Մեր զինկոմ

Արի—

Փառք վոյ բնկար

Հաղթանակի

Ճանապարհին...

Հիմա Լիպոն իմ չկա, նա չկա հիմա—

Ո՞վ չի սակայն յերազում աշդպիտի մի մահ

Նա պատկած է

Կոմունարներին

Այդում.—

— Փառք քեզ ընկած

Մեր քաջարի

Զինկոմ:

Դու պալքարի

Դրոշ յեղար

Վառ մի

— Թե տեսնեցիր ինչ է հիմա

Մեր բանակը

Կարմիր.—

Նա աշխարհում բանակն է, առաջին,

Յեզ վոչ մի ուժ չի զիմանա առաջին.

Ննջիր խաղաղ

Կոմունարներին

Այդում.—

Փա՛ռք քեզ ընկած

Մեր քաջարի

Զինկոմ:

Յերեվան 1928 թ.

Տասնյերեւու տարի և ինն ամիս սրանից առաջ 1918 թվի փետրվարի 23-ին, Լենինը ստորագրեց Բանվորա-գյուղացիական կարմիր բանակի ստեղծելու գեկրեար։ Այդ գեկրեարով սկսեցին

Այդ գեղերետով սկիզբը և դրվում հաղթական, հոգ-
գերդէպական ձեւով ընթանալով ուժերի կողմը:

Ամբողջ աշխարհի պրոլետարներին համար այդ
պատմական զեկերտն իր ելուժյամբ և իր մոզով մտա-
շեր :

Հայկական Ղեկիկական արդ. դեկրետի հարադատ

Մեծ կարմիր բանակի զավակներ՝ Ալբերկհանյան
Հայկական և Վրացական կարմիր զինվորաները կազ-
մակերպում ենին, մարտականապես կոմիտում ու դաս-
տիարակվում հաղթական հոկտեմբերի զինված ջոկատ-
ներին, կարմիր բանակի ոժանդակութամբ, վորն ողնել
և Անդրկովկասի բանվորներին ու գյուղացիներին տա-
լալելու բռնակալութունը, բուրժուազիային ու կալ-

Հայկական հրաձիղ դիվիզիան կազմակերպվել է
1920 թ. գեկեմբերի 6-ին: Այդ առիթով ժամանակին եր,

Եւրոպայի ժողովուրդը իր անհատական
 արժանատիքները պահպանելու համար
 իր անհատական արժանատիքները
 պահպանելու համար իր անհատական
 արժանատիքները պահպանելու համար

Նոյեմբերյան հեղափոխությունն ու Հայաստանի
հեղկոմի դեկտեմբերյան դեկրետը, հոկտեմբերի ու
փետրվարի արդյունքն են, մենք պարզենում ենք
դրանով:

Դրանով : Պարծենում ենք, լուր մենք Հոկտեմբերյան հեղա-
փոխութեան մօտից ու արշուից ենք և քաջարի կարմիր
բանակի կազմակերպման փետրվարյան այն դեկրետի,
լուրն ստորագրելի և բանւոր դասակարգի մեծ ուսուցիչ՝
Լենինը :

Հայկական դիվիզիան ստեղծվել է Կարմիր բանակից 2 տարի 8 ամիս հետո : Ժամանակի աղբյուրները ցույց տալիս են, որ այդ ժամանակվա խորհրդային զորքերում չկարողացան ձևավորվել ինքնուրույն զորավարական կազմակերպություններ, որոնք կարող էին կատարել ինքնուրույն գործողություններ : Այդպիսով, խորհրդային զորքերում չկարողացան ձևավորվել ինքնուրույն զորավարական կազմակերպություններ, որոնք կարող էին կատարել ինքնուրույն գործողություններ :

Գաղաքացիական պատերազմի հնոցում ու փոթոր-
կում ձեռք բերած այս փորձը, ահա, պարմիր բանա-

Կը տվեց հայկական յերիտասարդ կարմիր զորամասերին:

Հայկական զինվորային հանձնաժողովը միայն այդ փորձը ստեղծեց նրանց մեջ միաձուլութուն, ամբողջուն և անհողողող կամք՝ ղեպի հաղթանակը:

Դիվիզիան ծնվել է Հայաստանի քաղաքական կոնֆլիկտի հրդեհում, հայկական բուրժուազիայի-դաշնակցութեան դեմ մղված վճռական մարտերում:

Դիվիզիան մարտնչում և արիարար ու հաղթանակում, վերսկսեց նա ապրում ու շնչում եր մեծ կարմիր բանակի պրոլետարական վողով, վերսկսեց նա և՛ դասակարգյալներն և՛ իզեպես և՛ որդանապետ կազմում եր նրա անբաժան մասը: Դաշնակցական բանդաներն ամենուրեք խուճապային պարտութեան ելին մատնված, վերսկսեց նրանք անկման դատապարտված մի ողակն ելին արեւմտա-լիբերալական իմպերիալիզմի, նրանց ևս սպասում էր նույն անխառն-նակ վախճանը, ինչ վոր նրանց դասակարգային արջունակից ուս սպիտակ գլխաւորականներին, ուղիւսական բուրժուական ազգայնականներին, թուրքական մուսաւլաթիստներին, վորոնք համաշխարհային իմպերիալիզմի առաջափոր ագենտներն ելին, պրոլետարական զինվորատուրայի դեմ մղված մարտերում:

Դիվիզիան կանգնած եր մարտերում, նա հաղթահարում եր միայն ու միայն այն պատճառով, վոր նրան կազմակերպել եր, մարտականապես կոփել, դատարակել կուսակցական կազմակերպութունը՝ լի լեւինյան կուսակցութեան արիւթյամբ ու հաստատակամութեամբ:

Նա այդ վիթխարի փորձը, տոկոնութունն ու ամբողջունը ստացավ կարմիր բանակի կուսակցական

կազմակերպութուններից, վորոնք կոփվել ելին քաղաքական պատերազմի մարտերում:

Սաղաղ շինարարութեան տարիներում անշուքորեն կատարելագործելով եւսուցման մեջ, քաղաքական պատերազմի փորձի հիման վրա, Հայկական հրաձիգ զինվորական անխելիքներն կազմած լինելով կարմիր բանակի հետ, լինելով Սորհրդային Միութեան զինված ուժերի ամբողջ համակարգութեան բաղադրիչ մի մասը, ամեն ուր ստանում և ամբողջ կարմիր բանակի փորձը: Այդ նրա ուսուցման ու դաստիարակութեան կատարելագործման պրակտիկանն և:

Սորհրդային Միութեան, Անդրկովկասյան ֆեդերացիայի միաձուլութեան ամենաուժեղ արտահայտութեանն են դառնում զինված ուժերի միասնութեան մեջ:

Կարմիր բանակայինների դաստիարակութեան ու մարտական պատրաստութեան դրվածքի միասնութուն, մարտական պատրաստութեան պետերի կազմ պատրաստող միասնորոշ աստիճանների պետերի կազմ պատրաստող միասնական զարգացում, միասնական տեսակետներով ղեպի բանակային շինարարութունը, կուսակցական խորհրդակցութեաններ, կուսակցական կոնֆերանսներ, ռազմական խաղեր, դաշտային պարապմունքներ, ահա այն ուղիները, վորոնցով Հայկական զինվորական ստանում և ամբողջ կարմիր բանակի փորձառութեանը:

Տարեց տարի կուսակցական կազմակերպութունները ղեկավարութեամբ բարելավվում և մեր հրամարական քաղաքական կազմի վորակը, վորոնք Սորհրդային Հայաստանի բանվորների ու զուգացիների միա ու արյունիցն են:

Այսօր, 10-րդ տարեդարձի ուրը, մեր միջին պետերի կազմի մեջ մենք ունեն 60 տոկոս կոմունիստներ:

Անկուսակցական կազմը նույնպես ՄԵՐ ՊԵՏԿԱՆՍԵՆ, վերն իր գործով ապացուցել է իր անձնվիրությունը դեպի հեղափոխությունը՝ հայկական բուրժուազիայի գործակալներին—դաշնակցական կուսակցության դեմ մղած կռիվ ճակատներում:

Ավագ պետկազմի 78 տոկոսը քաղաքացիական պատերազմի մասնակցողներն է: Միջին պետկազմը նույն պես իր շարքերի մեջ հաշվում է 70 տոկոս քաղաքացիական պատերազմին մասնակցողներ:

Տարեց տարի աճում է բարելավվում է կուսակցական ու կոմյերխտական մասսայի անսակարար կշիռը: մեր զորամասերում կուսակցականները կազմում են 35-36 տոկոս, կոմյերխտականներ 50 տոկոս:

Աճել է և մեր պետկազմի վերակր. պետերի կազմի 98-99 տոկոսը սովորել է նորմալ ուղղական դպրոցներում, Սորհրդային Միության դանադան ուղղակի թափան հիմնարկներում: Դրանք են հրամատարական կազմերը, վերոնք հարկավոր մոմենտին մեր կուսակցության ղեկավարությունում կառավարողներն են զորամասերը դեպի բուրժուազիայի դեմ մղվելիք մարտը:

Յեւ քաղաքացիական կռիվներում և այժմ, ինչպես ամբողջ կարմիր բանակը, նույնպես և Հայկական ղեկիվիրան հանդիսանում է կուսակազմակերպությունները զաղափարական անդրդվելի ամբողջությունն ու մարտում մեծակառն ու անողոր պայքար մղելով յերկու ճակատում ընդդեմ ներկայիս գլխավոր վտանգ— կուսակցության ներսում կուլակային ազնվաբան ներկայացնող ալ թեքման, «ձախ» ուղղորտունիզմի, դրանց նկատմամբ հաշտվողականություն, յերկյերեսանություն:

ընդդեմ կուսակցությունից արգային քաղաքականություններից յեղած թեքումների:

Այդ նա, բանակային բաղլնելիկյան կուսակազմակերպությունն է, վոր կոմիւմ, ցեմենտում խանդավառությամբ եր համակում վողջ մասսային, քաղաքացիական կռիվները դաշտերում և այժմ անդադար ու անընդհատ ամրացնում է մարտիկների դասակարգային ինտերնացիոնալ միաձուլությունը կուսակցության գլխավոր գծի շուրջը, այդ քաղաքի վրա վարակում կարմիր բանակային մասսաներին ստեղծագործական խանդավառությունում, ուժեղացնելու կարմիր բանակի մարտական կորովը, հղորացնելու յերկրի պաշտպանունակությունը:

Հայկական ղեկիվիրայի բաղլնելիկները ղեկավար կորիզը կոմիւլ է իր սեփական բուրժուազիայի դեմ մղված պայքարում, սովորել է առաջին իր հայրենի բուրժուազիայի դեմ սուր պարզած ուսական կարմիր բանակի բաղլնելիկներին:

Հայկական ղեկիվիրայի բաղլնելիկներն ամրացրել են և պետի ամրացնեն հայկական ղեկիվիրայի մարտունակությունն ու դասակարգային կոմիւնությունը մարտնչելով հայկական բուրժուազիայի իդեոլոգիայի և նրա կուսակցությունը դաշնակցության դեմ:

Այսօր ղեկիվիրայի 10-րդ տարեդարձի օրը, 11-րդ տարվա շնորհին, մենք մի անգամ ևս հիշում ենք Հայկական ղեկիվիրայի մեր ավագ յեղբայրակից կարմիր բանակին:

Կեցցե Բանվորա-Գյուղացիական մեծ կարմիր բանակն ու նրա ղափակ՝ Հայկական Դիվիզիան:

Կեցցե կարմիր բանակի առաջնորդ՝ պողպատե Կոմունիստական կուսակցությունը:

(3-րդ գնդի սահմանային
Հաշի. Դիվ. շտաբի պետ)

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԿՈՒՎՆԵՐԻ ԽՐՈՆԻԿԱՆ

1920 թ. ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 29-Ը

Հայաստանում հաստատվեց թորհրդային իշխանությունն աշխատանքի մատաները խանդավառությամբ և նվիրվածությամբ իշխանությունը:

Հակահեղափոխական դաշնակ տարրերը, բուրժուազիայի մնացորդները, կուլակությունը, խմբապետները, մաուգերիստներն ու սպեկուլյանտները՝ դաշնակցական կուսակցության դեկալարությամբ, Անդր-Ամենիկյան կապիտալի ցուցմունքով ցրվեցին դեպի գյուղերն ու քաղաքները: Իսկ նրանց մի մասը ուղեվորվեց դեպի Բաղլայանի, փորձեցին կամենում էր կապ հաստեղ Դարաթաղայանի և Զանգեզուրում գտնված դաշնակներին հետ:

1921 թ. ՀՈՒՆՎԱՐԻ 22.

Բաղլայանիում խմբապետ Մարտիրոսը, մաուգերիստները մասնակցությամբ բացարձակ տպառամբվեց թորհրդային իշխանության դեմ:

1921 թ. 25-ԻՆ ՀՈՒՆՎԱՐԻ.

Ուղարկվեց մի երապիղիցիոն ջոկատ՝ մեկ վաշտ 3-րդ գնդից և մեկ վաշտ էլ 178-րդ գնդից, վոջնացնելու խմբապետ Մարտիրոսի բանակին:

29-ԻՆ ՀՈՒՆՎԱՐԻ.

Քաղաքացիական կռիվի առաջին կայծը վոջնացվեց և ցրվեց Բաղլայանիում. զինաթափ արվեց Բաղլայանին. խմբ. Մարտիրոսին հաջողվում է փախչել:

15-ԻՆ ՓԵՏՐՎԱՐԻ.

Բաղլայանիում նորից հավաքվում է դաշնակցական բանդան, թվով ավելի շատ քան հունվարի 25-ին: Կարմիր հրամատարությունը վճռում է վոջնացնել նրանց:

Դրա համար ուղարկվում են 6-րդ գնդից՝ 150 կարմիր բանակայիններ Շորբուլաղ գյուղի ուղղությամբ: 300 կ.բ. 2-րդ գնդից մի մարտկոցով՝ Աղբաշ-Բաղլայանիի ուղղությամբ, դեպի Քանաքեռ 5-րդ գնդից, դեպի Ուլուխանլու-Նեջրու-Ղրահապատ գնացքը, 60 կ. բանակայինով:

16-ԻՆ ՓԵՏՐՎԱՐԻ.

Մի շարք կատաղի կռիվներից հետո հաջողվում է գրոհել Բաղլայանին, թշնամին ավելի մեծ ուժեր է կենտրոնացնում:

17-ԻՆ ՓԵՏՐՎԱՐԻ.

Սասունցիներին հակահեղափոխական մասը զինաթափ է անում 4-րդ գնդի մասերը ու գրավում Ղարա-գլաղը, Աշտարակն ու սկսում շարժվել Յերանի վրա:

18-ԻՆ ՓԵՏՐՎԱՐԻ.

Հայկական Կարմիր բանակի մասերը հակառակոր-

28-ին ՓԵՏՐՎԱՐԻ .

Լուսարացին շարունակվում է հարձակումը, վորի ժամանակ թշնամին ցույց է տալիս կատաղի դիմադրություն—գրավվում է Վ. Շնգավիթը, Չարբախը Աղջաղչաղը (4-5 վերստ Յերեվանից հեռու) :

Թշնամին նոր ուժեր է կենտրոնացնում Ձանգերա-սարում-Հաջի-Եյլազի շրջանում և շարժվում դեպի Ուլսիանլու : Նույնպես և Աղբաշի ուղղությամբ : Սկսում է կատաղի հարձակում մեր թևերի վրա :

Գիշերը ժամի 21-ին մեր զորքերը հետ են նահանջում Աղբաշ-Իմանչալու-Մուղամբու գծի վրա :

1-ին ՄԱՐՏԻ .

Հակառակորդը կենտրոնացնում է իր ուժերը Աղբաշի-շրջանում : Աջ թևվը նահանջում է Իփաբլու-Ն-Ղույլասար :

2-ին ՄԱՐՏԻ .

Կ. Բանակը նորից գրավում է Ն. Կարաբաշլար-Բոյուք-Վեդի-Բողրուտուն (բարձունքը) Յենգիջա-Քյուչուկ վեդի-Սորվերսազ գիծը :

3-ին ՄԱՐՏԻ .

Կազմվում է «Կրանի Տարրեր» վորն սկսում է գործել Դարբադյազի գաղնակ բանդաների դեմ :

8-ին ՄԱՐՏԻ .

Թշնամին անցնում է հարձակման Քեչիկ-Վեդի, Սորվերսազի ուղղությամբ :

Նրան հաջողվում է գրավել այդ գյուղերը : Մեր հակա-

հարձակումը խուճաղի յե մատնում թշնամուն ու 5 ժամ հալածում փախչող հակառակորդին : Թշնամին մեծ կորուստներ է տալիս՝ թողնում է 100-ից ավելի զինակներ Արաքսի ափի ճահճում, տանյակ զենքեր, զնդացի-ներ և բազմաթիվ ռազմամթերք :

9-ին ՄԱՐՏԻ .

Մեր ուղիւ կայանը կապ է հաստատում թիֆլիսի և Բազմի հետ : Պարզվում է, վոր հյուսիսից հարձակման են անցել կոմունիստական ջոկատները, 11-րդ Կարմիր բանակի հետ (54-րդ, 60-րդ, հետևակ բրիգադները, 18-րդ և 20-րդ հեծյունները) և 13 մարտի պետք է գրավեն Յերեվանը :

11-ին 12-ին ՄԱՐՏԻ

Բանակի զորամասերը ներքին Ախտալից սկսել են շարժվել Յերեվանի վրա :

Սպիտակից գեպի Բաշ-Արարանի վրա :

13-ին ՄԱՐՏԻ .

Հայկական Կարմիր բանակն անցնում է 2-րդ հարձակման, Յերեվանը գրավելու համար :

14-ին ՄԱՐՏԻ .

Այ թևվը գրավեց Աղբաշ գյուղը, հետ շարունակ թընումուն Ձանաթլու գյուղից, ձախը Իմանչալու, Ղաբա-դաղլու գյուղերից հետ շարունակ թշնամուն Աղհամզա-լու, վերջվեց 120-ից ավելի զերի, 2 թնդանոթ և բազա-կանին ռազմամթերք : Հաստատվում է ուղիւ կապ 11-րդ բանակի զորամասերի հետ :

15-16-ԻՆ ՄԱՐՏԻ

Կռիվներ են տեղի ունենում 2 թեմերումն էլ: Մեր վերցրած ամսը 2 թնդանոթ, 300 ուռմբ, 70 հատ գրե-գացիքի ժապավեն, 70,000 փամփուշտ:

17-ԻՆ ՄԱՐՏԻ.

Կռիվները շարունակվում են—3 անգամ թշնամին ստանալով թարմ ուժեր հարձակման ե անցնում մեծ կո-րուստ կրելով մեր հակա-հարձակումներին, թշնամին հետ ե չարավում ամբողջ ճակատում: Վերջում յերե-կոյան նրան հաջողվում ե գրավել Ն. Աղբաջը: Չունե-նալով կապ 11-րդ բանակի զորամասերի հետ, մենք հետ ենք նահանջում Բոյուկ-Վեդի, Յենդիջա, Քեչիկ-Վեդի, Խորվիրապ գիծը:

22-ԻՆ ՄԱՐՏԻ.

Կռիվներ Ն. Չանախչի գյուղի մոտ: Թշնամին հետ ե չարավում դեպի Նրիին գյուղը: Նույն օրը մեր ձախ թեվը հետ չարտեց թշնամուն Քեչիկ-Վեդի, Խորվիրա-պից, վերցնելով 2 զնդացիք, 14 հրացան 2000 փամ-փուշտ թշնամին ավելի շատ սպանվածներ:

Այդ կովում վերավորվեց բրիգադի սազմկոմ ընկ. ՄԽՉՅԱՆԸ:

24-ԻՆ ՄԱՐՏԻ.

Թշնամին 730 հետևակով, թնդանոթով, զնդացիք-ներով-Արփա-Երիին գյուղերէն, ուրեք հարձակման ու վերցրեց Յուխարի Տանձիկ գյուղը, բայց հաջանալու-նով հետ չարավեց դեպի Արփա գյուղը:

25-ԻՆ ՄԱՐՏԻ.

Նորից թշնամին վերագրավեց Յուխարի Տանձիկը բայց դարձյալ հետ չարավեց դեպի Արփա գյուղը:

1-ԻՆ ԱՊՐԻԼԻ.

Ռազիտյով իմանում ենք, վոր 11-րդ բանակի զորա-մասերը գրավել են Ալի-Քուչակ, Նովրուզլու, Նովո-Նի-կայայեվկա ե շարժվում են Աշտարակի ու Յերեվանի վրա: Հ. Կ. բանակի հրամատարութունը վորոշում ե հարձակման անցնել:

2-ԻՆ ԱՊՐԻԼԻ.

Ռազիտն լուր ե տալիս, վոր Յերեվանը վերցված ե Կարմիր բանակի հյուսիսային զորամասերի կողմից:

3-ԻՆ ԱՊՐԻԼԻ.

Հայկական Կարմիր բանակն անցնում ե հարձակ-ման: Աջ թեվում թշնամին դիմադրութուն ե ցույց տալիս հեծելազորով, բայց հետ ե չարավում: Չախը—վուչ մի դիմադրութուն:

4-ԻՆ ԱՊՐԻԼԻ.

Ղամարլու-Արարատ ջրջանում գործող Կարմիր զոր-քերը մտնում են Յերեվան:

12-ԻՆ ԱՊՐԻԼԻ.

Հայկական Հրաձիգ բրիգադան ուժեղացված 180-րդ գնդի 1-ին գումարտակով հրաման ե ստանում հարձակ-վել Դարալագյաղի վրա խնդիր ունենալով կտրել զա-լի

նակ բանդաների նահանջի ճանապարհը դեպի Զանգե-
զուր ու վոչնչացնել նրանց :

13-ին ԱՊՐԻԼԻ .

Բաշնորաշենից և Բոյուկ-Վեզիրից սկսվում է հար-
ձակում Դարալադյադի վրա :

14-ին ԱՊՐԻԼԻ .

Ամբողջ օրը կատաղի կռիվներից հետո հաջողվում է
գրավել Արփա գյուղը, տեղական կամրջի մի աջակցու-
թյամբ :

15-ին ԱՊՐԻԼԻ .

Հարձակումը Այնազուր գյուղի վրա : Գյուղի կո-
մունիստները գնդացիության կրակ են բաց անում թշնա-
մու թիկունքից, մեզ հաջողվում է գրավել Այնազուր,
Ռինդ, Ելփին գյուղերը : Հարձակվում ենք Ղոթուր
գյուղի վրա : Կատաղի կռիվը տեղում է մինչև վերջին
Յևրեկոյան մեր զորահին չեն գիժմանում դաշնակ բանդա-
ներն ու նահանջում Քեչիչքենդ :

15-16-ին ԱՊՐԻԼԻ .

Ամբողջ գիշերը շարունակվում է կռիվ : Մեր զորամա-
սերը գրոհում են և լուսարացին վերցնում ենք Քեչիչ-
քենդ, Ուրթաբանդ, Բաշքենդ գյուղերը : Թշնամին գը-
լուխը կորցրած փախչում է :

Նույն օրը թեթևիկ հրաձգությունից հետո վերցնում
ենք Մալիշկա գյուղը :

Թշնամին նահանջում է ու ամբողջում փախչում Հեր-
հեր-Ղուչի-Բիլակ գծում :

4-6 ՄԱՅԻՍԻ .

Գյուղացիների խնդրով ու նրանց աջակցությամբ
մենք բռնում ենք դաշնակ բանդաներին Հերհերից :

Թշնամին ամբողջում է փախչում-Գնդեվազ, Ղուչի-
Բիլակ գծերում :

20-ին ՄԱՅԻՍԻ .

Խորհրդային Հայաստանի կառավարության և «Լեռ
նային Հայաստանի» դաշնակցական կառավարության
միջև սկսում է խաղաղ բանակցություններ :

22-ին ՄԱՅԻՍԻ .

Հայկական Հրաձիգ բրիգադան սկսում է գորացրու-
մը, այդպիսով Կ.Ֆ. մոտ 50 տոկոսը արձակվում է
տուն, իրենց անտեսությունը բարձրացնելու :

15-ին ՀՈՒՆԻՍԻ .

Դաշնակներն անցնում են հարձակման ամբողջ ճա-
կատի վրա : Թողնում ենք Հերհերը, Մալիշկան, Քեչիչ-
քենդը : Կապը 2-րդ գնդի հետ կտրվում է :

16-ին ՀՈՒՆԻՍԻ .

Կատաղի կռիվներ Ղոթուրի մոտ, թշնամու բոլոր
հարձակումները հետ են վանվում :

17-ին ՀՈՒՆԻՍԻ .

Ժամը 15-ին թշնամու հեծելազորը բռնում է 1-ին
3-րդ գնդերի աջ ու ձախ թեմերը : 1-ին գունդը, վոր նոր
էր կազմած չի կռվում ու հանձնվում է թշնամուն : 3-րդ

գնդի 1-ին գումարտակը ճեղքում ու անցնում է դեպի Ղարանդուխ, իսկ 2-րդ գումարտակը «Գրասնի տարորի» հետ ճեղքում է դաշնակների ողակը ու նահանջում դեպի Յուխարի Տանձիկ-Բաշտորաշեն: 2-րդ գունդը դեպի Խաչիկ-Շարուրի շրջանը:

20-ին ՀՈՒՆԻՍԻ.

Առանձին կովկասյան բանակի հրամանը՝ բնդհանուր հարձակում 4 կողմից Զանգեզուրի վրա: Գլխավոր հարվածը Ղարաբաղից՝ ունենալով կազմի մեջ 82-րդ հրաձիգ, 124-րդ առանձին բրիգադները, 188-րդ հեծ գունդը, 7 սավառնակ: Յևրեվանի խմբակը ոժանդաբնալով կորել Մեղրուց-Պարսկաստան տանող ճանապարհները: Յևրեվանի խմբակը հարձակվում է չորս ուղղությամբ՝ Մեղրի, Նախիջևան, Կարմոլինովկա, 4-րդ հայկական և հայկական հեծ գնդերը, Արփա Քեչիչքենդ 2-րդ, 3-րդ Հայկ. գնդերը և Սելիմ-Քեչիչքենդի 3-րդ գնդի 1-ին գումարտակը, և 20-րդ հեծ գունդը:

22-ին ՀՈՒՆԻՍԻ.

Հայկական բրիգադան անցնում է հարձակման ու կատաղի կռիվից հետո գրավում՝ Ամաղա, Արփա, Զիվա գյուղերը:

23-ին ՀՈՒՆԻՍԻ.

Հետապնդելով թշնամուն ու մի շարք կռիվներից հետո գրավվում է Այնաղուրը Բաշքենդը, Քեչիչքենդը, Մալիշկա, Յենդիջա գյուղերը: Այս կռիվներում հայկական բրիգադան վերցնում է 2 թնդանոթ անձնական կապ:

մով, 37 ձի, 1750 գերի, 4 գնդացիներով մեծ բանակաթյամբ հրանյութեր:

24-ին ՀՈՒՆԻՍԻ.

178-րդ գունդը հետ է չաքտում հակառակորդին դեպի Մեղրի:

26-ին ՀՈՒՆԻՍԻ.

Հայկական բրիգադան գրավում է Փոռ, Փաշալու, Գնդեվազ գյուղերը: Ստանում են խմբապետ Յապոնի նամակը, վոր «Լեռնային Հայաստանը» ցանկանում է խաղաղության բանակցություններ սկսել: Ուղարկում է (ինձ մոտ) բանաստեղծ Գառնիկ Շահինյանին, վորին պահում են գնդում մինչև Զանգեզուրի Խորհրդայնացումը, վորից հետո գնում է Յևրեվան, այլ վոր թե Պարսկաստան:

27-ին ՀՈՒՆԻՍԻ.

178-րդ գունդը գրավում է 10194 բարձունքը:

29-ին ՀՈՒՆԻՍԻ.

180-րդ գունդը գրավում է Բիշանակ կիրճը, Անգեղակոթ, Մաղրա գյուղերը:

Հայկական բրիգադան գրավում է Զուլը, Ղուչչի-Բիլակ, Բադարչայ գյուղերը:

30-ին ՀՈՒՆԻՍԻ.

4-րդ Հայկական գունդը գրավում է Ղարաքիլիսան, Ղալաջուղ գյուղերը:

2-ին ՀՈՒԼԻՍԻ.

Ձանդեղուր-Ղարաբաղի խմբակն անցնում է հարձակման՝ Խնածախ, Դաղնաֆար, Տեղ գյուղերը, իսկ ժամը 16-ին գրավում՝ Գորիսը, վերցնելով հրետանու պահեստը:

Հայկական 1-ին հեծ գունդը մտնում է Գորիս 2 ժամ ուշ (Սիսիանից):

4-ին ՀՈՒԼԻՍԻ.

Հայկական հեծ գունդը գրավում է Տաթևվը, կապ հաստատելով 82-րդ բրիգադի հետ:

5-ին ՀՈՒԼԻՍԻ.

Գրավվում է Զեյվ գյուղը:

6-ին ՀՈՒԼԻՍԻ.

372-րդ և 246-րդ գնդերը գրավում են Արվանյու Տան ձափեր գյուղերը:

7-ին ՀՈՒԼԻՍԻ.

370-րդ գունդը վերցնում է Ղաթարի հանքերը:

11-ին ՀՈՒԼԻՍԻ.

246-րդ գունդը վերցնում է Քուրքենդ գյուղը:

13-ին ՀՈՒԼԻՍԻ.

Ձանդեղուր-Ղարաբաղի խմբակի զորամասերը հասնում են Մեղրի:

Այդպիսով կործանվեց «լեռնային Հայաստանի» տիրահռչակ կառավարությունը և գաղնակցությունն անփառունակ ապստամբությունը: Նրանց վերջին միացորդները փախան Պարակաաստան:

Մ. ՂԱԶԱՐՅԱՆ.

ՎԵՂԱՐԱՎՈՐ ՀԱԿԱՇԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆՆԵՐԻ ԱԳԻՏԱՑԻԱՆ ԶՈՐՆԵՑ

Հայաստանի խորհրդայնացումից հետո 4-րդ Հայկական հրաջանաձիգ գունդը Ղոչ գյուղից վերադարձել և իրանցնած էր Վաղարշապատում: Յեռ աթժա դժվարանում էմ նկարագրել ախ մեծ խանդավառությունը, փորով ապրում էր Հայաստանի ազատագրված աշխատավորությունն ու մեր զորամասերը:

Գունդը նոր էր վերակազմվել: Խորհրդային իշխանությունը դեմ տրամադրված ոեակցիոն ապստամբներ և կարմիր բանակի հարվածներեց այստեղ ապաստան գտնող Դենիկինյան սպանելին ուղարկելով Ռեյզան, բանակի շարքերից դեռ նոր էլին առաջ քաշվում կրտսեր հրամատարներ—գառակի, վաչոյի ու գումարտակի հրամատարների: Այս և հասնում զաշնակներ, լամբարի փետրվարյան ամսանություն. գաղնակները, խմբարի փետրվարյան ամսանությունն աշխատանքներ էլին տանում Վաղարշապատի սեվ վանականների մասնակցությամբ, Հայաստանի մանուկ խորհրդային իշխանությունը դեմ, նրան խեղդելու համար:

1921 թ. փետրվարի 14-15-ին արդեն մեր շարքերում լավում էր գաղնակների տարած սրտավազիաների արձագանքը: Մեկ յերկու որից հետո վարդապետներե ախիայ մասնակցությամբ զաղնակները գլուխ յարձրա-

ցրին, գուցե չըջապատվեց, մնաց գերի, լուսալուս թշուառ
այն մասերի, վորոնք հալատարիմ մնալով բանվոր դա-
դասակարգի գործին, նահանջեցին դեպի Յերեվան—Ու-
լուխանլու:

Բանտարկվեցին գնդի հրամատար ընկ. Դերրինյանը
և ուրիշ շատերը, բայց գնդի մարտիկներն ինչպես մեկ
մարդ կանգնած, չեյին հանձնում ղեկերը, չնայած դաշ-
նակների զեկավարների բոլոր ձեռք առած միջոցներին:

Կարո Սասունին—(այնպես էյին անվանում «ակա-
նավոր» ջոջին) բարձր ձայնով վաղարչապատի խճուղու
վրա արտասանած իր ճառում մեծ «ապագա» եր խոս-
տանում Հայաստանի աշխատավորության (կարգա-
բուրժուազիային) և «նրա բանակին»:

Անցավ մի քանի օր. մեր գնդի յերկու դումարտակ-
ներն ուղարկվեցին դեպի Ուլուխանլու կարմիրների դեմ,
վերանորոգելով նրա հրամատարական կազմը: Գումար-
տակի հրամատար է նշանակվում նախկին 4-րդ գնդի
պաղպարապորչիկ Բաբայան Բաղրատը (վորը բռնադի-
նոր եր բաց թողնված): Գալով Ուլուխանլու, դումար-
տակի ակտիվ ժողով ունեցավ՝ զեկավարությամբ ընկ.
Թորոսյան Թորոսի (այժմս սովորում է անասնաբույժ-
ինստիտուտում):

Ժողովի նպատակն էր նախապատրաստել և պայ-
մաններ ստեղծել կարմիրների կողմն անցնելու համար:

Այդպես ել յեղով: Գումարտակներից մեկը, վորը
գնաց դաշտային պահակ, սպանելով դումարտակի հրա-
մատար Բաբայան Բաղրատին, վորի վրա դաշնակների
ջոջերը մեծ հույս էյին դրել, անցավ կարմիրների կող-
մը—Իմանչալիի մոտ: Մեր դումարտակը վորի վրա
դաշնակները այլևիս հույս գնել չեյին կարող հետ դար-

ձրին կրկին վաղարչապատ, վորտեղ վեղարավոր հակա-
հեղափոխականների ակտիվ մասնակցությամբ և նա-
խաձեռնությամբ կազմակերպվեց «Հատարական
դատ»:

Ամբողջ վաղարչապատի սպեկուլյանտ-կուլակու-
թյունը թքում եր դումարտակների զինվորների յերե-
սին, անվանում նրանց «ազգի դավաճաններ» և այլն:

Գումարտակը պահանջ գրեց իրենց Փրոնտ ուղար-
կելու:

Մի քանի օրից հետո վերակազմեցին դումարտակը
ու ուղարկեցին Աշտարակից դեպի Բաշ-Աբաբան, վոր-
տեղ զինվորները մաս-մաս անցան կարմիրների կողմը:

Ն. ՄԵԺԼՈՒՄՅԱՆ

(Կոմունիստական ջոկատի նախկին
բանակային, այժմս 2-րդ գնդի ակումբի պետ)

ՀԻՇՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲԱՂԿՈՒՎՆԵՐԻՑ

Առավոտյան փետրվարի 18-ին լույցինք գնդակների
ձայներ և մի քանի ժամից հետո համապարկեր—սկսվեց
քաղաքում զնդակների և ուսանների ձայներ բարձրանալ:
Դաշնակները բանտի դռները բացելով աղատել էյին
բանտարկված դաշնակներին, փողոցներում մեր պա-
հակները բռնում և տանում էյին, բայց ուր իրենք ել
հակները բռնում և տանում էյին, բայց ուր իրար:
Հղիտեյին, վորովհետեւ քաղաքը խառնվել եր իրար:

Վարժական մարտիկն ուներ մի հրանոթ վորը յուր
կազմով պատրաստ կանգնած եր նախկին հրամադրողի

բակում, ամեն մի բույս անց դրուժյունը բարդանում է :
Հրամատար Ջալիլիլի և զինեղմ Պանամարյովի
գեկալաբուժյամբ հրանոթով ղուբա լեկանք գեպի Ղա-
մարյու տանող ճանապարհը և կանչ առանք գերեզմա-
նանքի մոտ, վերակց կենտրոնացված էլին ամբողջ
գործակալները : Այդտեղ մարտկոցները մի քանի համա-
գարի տվեցին, բայց դժվար էր կողմնորոշել քաղաքի
գեղականքի ուղիների ճանքերի տակտիկական նպատակ-
ները : Միևնույն ժամանակ գեղականքի համադարձերը
քանի գնում այլևի մոտենում էր կճ : Բաժնի, Քանաբեռի
Գյանիկի լեռների կողմից :

Նահանջում ենք գեպի Ղամարյու : Գիշերելուց հե-
տ լուսարացին մեկնում գեպի Շիրաղյու և գնում դիր-
քերը :

Կանգնած էլինք գիրքում Շիրաղյուի չոչի մոտ . դրժ-
վար էր կարմիր բանակայինին շուտ կողմորոշվել թե-
կնչո՞ւ , ինչ նպատակներով թողեցին Ֆերեյանը : Բա-
ցատրական աշխատանք էլինք տանում :

Շիրաղյույում պահապանը և կ . բանակայինները
ամբողջը գիշերում էլին մի տուն , վերակց և
ապրում էր մի չքավար , մյուր գաշակները կողմից
թաղանթած թուրք գյուղացի էր . պակաս էր մթերքը ,
չորը , չկար անկողին , բայց վերին սառնամանի բարձր էր
հեղափոխական վազմորոժյունը , ասեղությունը հան-
գեպ գաշակների , թարձ էր մեր բոլորի հիշողություն-
ների մեջ սովը , քաղցը , գաշակների թաղանթներ , ճրն-
լումը , մտրակները , կար կարճ հասկացողություն—
բուրժուաները , գաշակները և կուլակները մեր թշնա-
մին են , պեաք է վոչնչացնել :

Հարձակվում ենք Յուլիա գյուղի վրա հարավ- ասե-

վելյան կողմից . ձյունը փաթիլ-փաթիլ թափվում է և
դիտողությունը դժվարանում :

Ճանապարհը ճահճոտ էր , ձիաները խաղվում էլին ,
գեղականքն անցնում են գլխներին վրայով , թշնամու-
մարտկոցի կրակի բոցը յերեվում էր : Դիտարանից դու-
ռում են «չլթա» կարմիր բանակայինները վազում են
արագ :

«Կրակ» «ճիշտ է» — լսում ենք մարտկոցի հրամա-
տարի հրահանգը : Մի քանի հաջող համադարձ և թշնա-
մու հետախուզն անհետանում է :

Հ. ԿՈՍԼԻԿՅԱՆ

(Նախկին կ. բանակային այժմ
Ք գնդի գաս հրամատար)

ՄԵՆԲ ՀԱՂԹԵՑԻՆԲ

1920 թ. գեկամբերի 30-ին 4-րդ գունդը կանգնած
էր Եջմիածնի կայարանում . հունվարի 14-ին հրաման
յեղավ՝ շարժվել գեպի Քանաբեռ :

Սոսկալի ցուրտ էր , չնայած քաղցին , չորի և կոշի-
կի սպիտակության , մենք լի հավատով գեպի մեր դործը
շարժվեցինք :

Հասանք և տեղավորվեցինք Քանաբեռի զորանոցնե-
լում , բայց վիճակված չէր յերկար մնալ : Դաշակների
այմանոցարայի հետեվանքով մենք նահանջեցինք Ֆերե-
յան :

Անակընկալ հարձակումը խլեց մեզնից մի բանի
ընկերներ :

Հետագայում նահանջվող մասերը լքվեցին 3-րդ
Հայկական հրաձիգ գունդը վորն իրեն փայլուն գործո-
ղվելություննրով աջակցեց դաշնակցական հակահեղա-
փոխության վերջնական լիկվիդացիային:

Մ. ԲԱՆԱՅԱՆ

(2-րդ գնդի կարմիր բանակային,
այժմ զիվ. շտաբի աշխատակից):

ԲԱՇ-ԳՅԱՈՒՆԻ ՍԱՐՏԸ

1920 թիվն էր: Սոսկալի ձմեռ էր, նստած էլինք
դաշնակների ձևերով ավերված Բոյուք-վեդի դյուղում:
Հանդիսա նստած էլին մարտիկները Գյուտուր-կալա-
սիի գերբերում: Գնդի քաղաքապետը ծավալել էր ազխա-
մասնաբաժան աշխատանքը մարտիկների մեջ: Կիտաբանդ
խրճիթում տեղավորվել էր գնդի ախումբը: Փետրվարի
9-ին Հանդիսավոր միտինգում ընտրում ենք անկուսակ-
ցական կոնֆերանսի պատգամավորներին:

Մի շաբաթ էլ դեռ չէր անցել, չէր կարողողվեց
դուրս գալ Բոյուք-վեդից դեպի Գարգալու: Բողբուրու-
նի դուրս քամին փչում էր մեր ուժիքներից ներս: Գու-
մարվեց միտինգ. ուղղվումը բացատրեց դաշնակցական
հակահեղափոխության մասին և պարզաբանեց մեր խնդ-
րերը: Գնում ենք Աղբաշ հարձակվելու Բաշգյանիում
բուն դրած դաշնակ բանդաների վրա: Աղբաշում գլխե-
րեցինք. առաջնության կանուխ, գունդն անցնում է հար-
ձակման: Այստեղ մենք ստանում ենք առաջին մարտա-

կան մկրտությունը: Շնորհիվ հետախուզության և կա-
սի թուլության գունդն ստիպված է լինում չհասած
Բաշգյանի նահանջել. զգալի կորուստ ենք կրում, մա-
կայն մարտիկները լի դասակարգային գիտակցությամբ
և ատելությամբ դեպի դաշնակները պատրաստվում էլին
և ատելությամբ դեպի դաշնակները պատճառներից մեկն
նոր հարձակման: Մեր կորուստների պատճառներից
եւ հանդիսացավ գնդի հրամատարի ողնական: Սարգս-
յանի փախուստը դաշնակների մոտ, վորն իրեն հակահե-
ղափոխական գործունեությամբ կատեցրեց ժամանակա-
վորապես հեղափոխական խանդավառությամբ լցված
մարտիկների հարձակողականը:

Նա իր փախուստով առաջ բերեց մարտիկների մեջ
ատելության և զգվանքի խորը արտահայտություն:

Ա. ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ԼՅՎԱԾ ԴԱՍԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ԳԻՏԱԿՑՈՒԹՅԱՄԲ

Կանգնած էլինք Շահխատում:

Փետրվարի 15-ին շտապ հեռախոսադիր ենք ստա-
նում դաշնակցության ալանտյուրայի մասին: Մեր խըն-
դիքն էր շարժվել դեպի Յերեվան, ալանտյուրան խեղ-
դելու համար:

16-ին Յերեվանի կայարանի մոայլ շենքերը, նույն-
պիսի մոայլությամբ ընդունեցին մեզ:

Կայարանն աստիճանաբար վերցվում էր կրակ
տակ, դաշնակ խմբերի կողմից:

Յերեվան դաշնակցական դրոշակը, պարզած հանու-

Անգլո-Սմերիկյան կապիտալի իղձերի իրադործման, կոտորելով բազմաթիվ հայ և թուրք աշխատավորներ:

Մեր մարտիցը կրակային դերը ընդունելով, խընդիր ունենալով ապահովել պետական հիմնարկների և կառավարության նախնաժյուր դեպի Ղամարլու:

Մեկ համար անհավասար ալդ կովում, թշնամին հրճվում էր: Մարտիկները դառնալով զինվորական թյուրեր հաղթահարեց ցրտի, կիսամերկության և քաղցի դժվարությունները: Նրանք լցված էին հաստատակամությամբ «ինչ ուզում է լինի հաղթել թշնամուն»:

Շիրազլու—Ղամարլու—Յուզա տանող խճուղին մեր գործողությունների գլխավոր ներվն էր: Անհրաժեշտ էր ամրացնել Բոյուք-վեդի, Շիրազլու—Խոր-վիրապ-Քեչիկ-վեդի դիմը: Մենք չապալում էինք ալդ խնդիրը կատարելու, հարձակման պատրաստվելու համար:

Վ. ԱԼԵՔՍԱՆԴՐՅԱՆ

(Նախկին Կ. Ք. ալմա
Լենինգրդի ազգ. կոմիտե)

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀՐԱՋԻԳ 2-ՐԴ ԳՆԴԻ ՀՐԱՄԱՏԱՐԻ
ՀԵՐՈՍԱԿԱՆ ՄԱՀԸ

Նրանք, վորոնք ճակատ են մեկնում վորպես բանակների և դյուղացիների ներկայացուցիչներ, նրանց ամար ընտրություն չի կարող լինել: Նրանց լողունդը լիտի լինի «հաղթանակ կամ մահ» (Լենին)
Իրականում էր, 2-րդ գունդը կանգնած էր Սկրաշ

գյուղի վերեվը: Մեր հրանոթները տեղավորված էին Սկրաշի ջրաղացի մոտ և ուժեղացնում էին դաշնակների բռնած 505, 547 բարձունքները:

Մեր ստաջին վաշտը հրաման ստացավ «անցնել ալ թեվը և պահպանել Բզովան դյուղը»:

Թշնամու հեծելազորը փորձում էր պատռել մեր ճակատը և անցնել թիկունքը: Առաջանալով նաև ճակատից, թշնամին մոտենում է մեր դիրքերին, բայց յետ և չալքավում թողնելով տասնյակ սպանվածներ:

Ստաջվում է գնդի հրամատարի հրամանը—«թողնել դիրքերը և հեռ քաշվել»:

Գունդը կանոնավոր կերպով նահանջում էր:

Գնդի հրամատար ընկ. Ֆիշլեվիչը, տեսնելով, վոր մի վաշտ մնում է իր տեղում և կապ չկա, վորպեսզի իմաց տան յետ քաշվելու, ինքը 3 ձիավորներով ուղեվորվում է ալ թեվը, վորպեսզի ազատի նրան թշնամու շրջապատումից, սակայն ճանապարհին հանդիպում է դաշնակների ձիավոր խմբակին:

Նրանց հարցին, թե «ով է գալիս», նա պատասխանում է՝ «կարմիր գնդի հրամատարը»:

Թշնամու խմբակը կրակ է բաց անում, և ընկ. Ֆիշլեվիչը ծանր վերք ստանալով ընկնում է գետին:

Ականատես գյուղացիների ասելով, վերափորված ընկ. Ֆիշլեվիչը իր տարձանակի կրակով սպանում է ձիավորներից յերկուսին կտրելով իրեն հույսը մեր ողորմությանից, (2-րդ գունդն արդեն նահանջել էր) ապա վերջին գնդակով սպանում է իրեն, գերադասելով մահը իրեն սեփական ձեռքով և չցանկանալով ընկնել գաղաղմով թշնամու ձեռքը:

Մենք հետ ենք նահանջում զեպի Բոյուր-Վեդի, չգիտենալով, թե ինչ և պատահել հրամատարի հետ, միայն մյուս օրն իմանում ենք նրա հերոսական մահ-վան մասին:

Չորս-հինգ օրից հետո մեր զորամասերը հարձակ-վում են թշնամու վրա: Թշնամին հետ և նահանջում, թողնելով սպանվածներ և զենքեր: Գերիները տեսնելով մեր առույգ մարտիկներին միարեւան խնդրում էյին ներել նրանց, առելով, վեր նրանց խաբել, բերել են, վոր նրանք վռչինչ չեն հասկանում և մեզ հետ թշնամու-թյուն չունեն: Մեծ հուպատարություն ենք պույց տալիս մոլորված բանվորներին և զյուզացիներին, վորոնք անց-նում են մեր կողմը:

Գրավում ենք Աղբաշ գյուղը- անցնում ենք առաջ-ջրաղացի մոտի խաղողի այգում թփի տակ գտնում ենք ընկ, Ֆիշլեվիչի այրանդակված դիակը: Հողին ենք հանձնում հենց ջրաղացի մոտ, թնդանոթների համա-լարկերի տակ, տալով վերջին մարտական հրամարտը, կոմունիստ-մարտիկին վայել շքեղությամբ:

Հրամատարի մահվան կսկիծը, ևլ ալելի յե ուժե-րացնում ու յեռանդի բերում մեր մարտիկներին: Լցված դատակարգային տակությամբ՝ զեպի բանվոր դասա-կարգի թշնամիները՝ գաղնակները, մենք գիմում ենք գրոհի:

«Թող լավ հիշեն զաջակները, վոր եման չի նստի նրանց մեր հրամատարի մահը» — սուսմ էյին բանակա-լիները:

Վո՞րքան ալգպիտի հերոսներ ընկան բաղաբացիա-կան կռիվներում. նրանց արան չնորհիվ, այսօր ալելի

քան ամուր ու անստան և խորհուրդների Իշխանու-թյունը:

Հայկե՛ր՝ հիշատակ, քաղաքացիական կռիվներում ընկած մարտիկ- հերոսներին, բանտերում, գաղնակ-ների ձեռքով, նահատակված բանվորներին և զյուզա-ցիներին:

Ա. ԱԼԵԿՍԱՆՅԱՆ

(Նախկին Կ. Բ. այժմ հայկ. հր. գեղ. քաղբաժնի հրա-հանգիշ)

ՅԵՐԵՎԱՆԻ ՓՈՂՈՑԱՅԻՆ ՄԱՐՏԸ

1921 թ. փետրվարի 17-ին մեր գնդացրային դասա-կին հրամայված էր, վոր ապահովի Փարաբար գյու-ղից յեկող խճուղին և Զանգուշի կամուրջը. քաղաքի զից յեկող խճուղին և Զանգուշի կամուրջը. քաղաքի զից յեկող խճուղին և Զանգուշի կամուրջը. քաղաքի զից յեկող խճուղին և Զանգուշի կամուրջը:

Հակառակորդը հարձակվում էր յերեք ուղղու-թյամբ՝ Նորբի, Կոնդի և Փարաբար գյուղի — կողմից: Դասակի մարտական խնդիրը շատ պարզ էր, բայց պա-հանջում էր լուծել՝ չթողնելով հակառակորդին ներս իրուժելու քաղաք:

Կարմիր բանակայիներին արամադրությունը շատ բարձր էր, խնդիր ստանալուն պես գնդացիներին հա-մար խրամատներ պատրաստեցինք «Արարատ» գործա-քանի մոտ և սրատարատություններ էյինք տեսնում գի-

չերային մարտի համար, վորովհետեւ գիշերային խա-
վարը իջնում եր Յերեմիան քաղաքի վրա: Փողոցները
գանալով իջնեցին մարդկանցից, դռները փակեցին, փո-
ղոցներում յերեմիան էին միմիայն կարմիր մարտիկ-
ները և կոմունարները:

Յերեմիոյ յեր: Նշանակեցին զաղուներ ընկ. ընկ.
Հովհաննէս Գեղորդյան և Սարգսիսյան, վորոնք ուղար-
կեցին Չանգուշի կամուրջի մոտ: Գիշերը շատ ցուրտ
էր. բոլորիս վտարներն ու ձեռքերը ստուել էին, քամին
վզողում եր մեր զգեստների ոճիքից ներս լիակ մենք չար-
ժումներ էյինը կատարում և պատրաստվում փախա-
լու: Բաղաքի կողքերից լսվում
էր հառ-հառ հրաձգութեան, վորը մեզ ավելի յեր ան-
հանգստացնում և ստիպված էյինը լինում ատաջ ու
յետ շարժվել: Գիշերային կրակը քանի զնում, ավելի
յեր ուժեղանում և մոտենում քաղաքին, հրաձգութեան
հետ խառնվում եր զնուգրային ձայնը:

Յերեմիոյ յեր: Կապույտ գույն եր ստանում
և իր թույլ դույնը տարածում ծաղրամատերի փոքրիկ
անակներէի, հանապարհների և ծառերի վրա:

Քաղաքի արեւելյան կողմը քանի զնում, ավելի
պայծառ գույն եր ստանում, կարծես այնտեղ մի խա-
րոշիկ եր փռվում:

Լուսը նոր է բացվում. քաղաքի չորս կողմից հր-
անցանաձգութեան ձայնը էյին զալիս. զաշնակները
մոտեցել էյին քաղաքին: Կաշարանի կողմից հրետանու
ուժեղ գոռոց լսվեց և արկերի թռիչք, վորոնք քաղաք-
այն հնչյուններով յերկար պտտվում են ողի մեջ ու
լինում քաղաքից դուրս, խոնավ մատախուղի մեջ,
վորտեղ զոչնակցական խմբերն են բողբոջում:

Այն կողմից, վորտեղից արեւը պիտի լարձրանար
ուշաերի և տների կտուրների վրա դասավորված
մեր զնուգրայինները և հրաձգային ջոկերը:

Արդեն արշալուստը սողում եր բարձր տների հետե-
ւով: Գիշերը կամաց-կամաց զոռնաւում եր և լուսա-
ւում Արեւիկան (Աստաֆյան) փողոցը, վորը կարմրին
այլիս, կարծես ներկված լիներ կարմիր արյունով:
Կապույտ մատախուղի մեջ, բլրակի վրա ցանկա-
ների և տնակների մոտ, նշմարվեց հակառակորդի
ան: Պայծառ վարդապետին եր ստացել արեւը, վոր
ի դուրս գար հեռու հորիզոնից:

Այդ ժամանակ քաղաքի խուլ փողոցներով անցնում
էր Փառաճանեցի մարդիկ, վորոնք մի տնից մյուս
ն են անցնում իրենց գիշերային ծրագիրն իրա-
նէր համար: Լավեց զանգակների ձայնը, դա պա-
սկան նշանն է հակառակորդի հարձակման: Կռիվը
ի զնում, տաքանում եր փողոցում. հրաձգութեան
փոխակցին արյունոտ բռնամարտի: Փողոցներում
տամարտ են անցնում կարմիր դասակները, բարձր
ներ կանչելով. նրանց ձայնը ծփում ու արձագանք
այլիս քաղաքի բարձր տներում:

Բայց հակառակորդն արդեն կոնկրետ քաղաքի հյուս-
արեւելյան մասը վերցրել եր: Մեր զորքերը հետ
աճանջում գետի կաշարանի կողմը. «Արարատ»
արանի կողքի վորրանոցից աղմուկ եր բարձրա-
ւում: Այդտեղ պայքար եր զնում կոմսոմոլիստների և
բոլնիկի միջեւ:

Զնուգրային և հրետոթային կրակը ուժեղացաւ
արանի կողմից: Հակառակորդը մեզ չըջապատել
մոտեցել եր մի ճանապարհ. գերեզմանատների մո-

ցավ բարձրահասակ, բիշ կուսքած, մուգ չափան
 դույն մի անծանոթ—50 տարեկան բանվոր, նրա
 բը, կարծես ամենատաքտիկան ջահել կարմիր գլխով ավելորդ գոհեր հարկավոր չեն... Այդ որը կատա-
 րի ու գեղեցիկ յերիտասարդի դեմք լինեք. այդ զո՞ւ առյուծի պես բանակայիններն անց ու դարձ ելին
 ներսում կարծես վառված լինեք մի տեսակ կրակով... Այդպիսի ցեխոտ փողոցներով. գնում ելին դեպի
 գեղեցկացնում էր նրա յուրաքանչյուր գլխավորներ, դեպի Բաշկառնու ճամբան, անձամբեր սղա-
 ինչպես վառված մոմը կարմիր կարասի մեջ: Այդ լույս թշնամու հարձակման, վոր գոհե աշտեղ նրան-
 րը յեկել էր մեզ սգնության և ուզում էր գնդակի վրեժ յուծեն:

Հ. ԱՔՈՅԱՆ

Մ Ա Ս Ս Ա Ն (ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏԻՑ)

...Բաշկառնու կողմից հարձակվող թշնամիները մի լավ ջարդ ուտելուց հետո՝ չգլխացա-
 գրոհին և ցիր ու ցան յեղան սարերում, ձորերում
 բանք ալկես չեյին համարձակվում «վարժվել»
 վրա...

Հեռախոսը հայտնեց Ղ.—ից, վոր մերոնք
 են Յերեանը: Կարմիր բանակայինները դեռ չգլխաց-
 ալդ: Շտապեցի չուտ տեղեկացնել նրանց այդ
 Արդ լսելուն պես՝ բոլորը տարագան, պահանջեց

— «Այստեղից հարձակվում գործենք Յերե-
 վրա ու հետ վերջները»...

Յերկար ժամանակ խոսելուց հետո հազիվ կ
 արագ համոզել ու բազատրել մեր նպատակները

Թշնամին յուտ էր, վոր մի շարժում չել նկատվում
 րանց կողմից. միայն նկատվում ելին ձյունապատ
 նների գազարթներում հտու ու կենտ ձիավորներ—դի-
 րոյներ:

Յերեկոյան ստանում եմ հրաման.

— «...Հետ նահանջել ու գրավել, մինչև լույսը»

Գործուտուն—Խորվիրապ գիծը...

Գիշերը պեսք է թողնեյի Ա. գյուղը: Գյուղացիք

լին քնում, նրանք վախենում ելին, վոր յեթե մենք

հանջենք, թշնամին նրա խուժելով գյուղը, կթալա-

հանջենք, կկոտորի բոլորին, վորովհետեւ լավ վերաբեր-

ունք են ցույց տվել մեզ... Գունդը պատրաստ էր:

Սկսեք և շարժվել: Վորջ գյուղը մեզ հետեւում էր...

Նախնեցիք: Հազիվ կարողացանք համոզել, վոր դա

րերի հարց է: Մենք չուտով աշտեղ կլինենք, ի դուր

ունքն իրենց անտեսությունը չբացայայեն: Թույլ տվեցի

մեզ հետեւել միայն նրանց, վորոնց վորդիքը մեզ մոտ

լին:

Մի խավար գիշեր էր: Միայն ձյունը սպիտակին

էր ապրիս ու յուսավորում արդու կերպով ճամբան:

Գունդը շարժվեց, դալարվելով սև ոձի նման ձյունա-

պատ չափի դներով: Վոր ձայն, վոր ձայուն. կարծես

մի ինչ վոր դավադրություն կար այդ լուսության մեջ...

Մի ինչ վոր դավադրություն կար այդ լուսության մեջ...
 Հանկարծ «տարք, վրզզ, վրզզ», յերկու գնդակ...

Պարզ եր մենք ճամբից չեղվել ենք և այդ թիվ
դադարներն են...

Գուցար լեռ սողաց ուրիշ ճամբով, ասում
կրճատացնում: Վոչ մի ձայն, վոչ մի շփոթում
Վոչ մի հայ, կարծես բոլորը խեղդել էին իրենց
Ֆիզիքական: Յես դնում էի առաջից, բայց ժամ
առ ժամանակ լեռ էի նայում այդ դարբնող
դանդամին: Հազար ու մի կամկածներ էին հղա
յիմ գլխում: Վախենում էի, վոր բանակայինները
նկոյ մեծ մասամբ այդ շրջանից կարող են ցրվ
իրենց տները և ազգայնով ջլատել մեր ուժերը... Ս
լսք ի՞նչ եր մտածում այս մասան, ի՞նչպես եր
հատում այդ բոլոր անց ու դարձր: Արդյո՞ք գար
և նրանում դատակարարային բնադր... Նա լուս
վարդես սֆինքս. չարժվում եր խորհրդավոր
դիմառ...

Անցնում էինք գյուղերով, գերեզմանոցների
նման գյուղերը և վոչ թե կենդանի մարդկանց բնակ
վայրերի: Ծեներն ել չէին հաջում, կարծես այդ լե
կենդանիներն ել էին հասկանում բոլորի լրջութի
նը... Արագ-արագ անցնում էինք գյուղերից: Ս
կողմնակիցները նահանջել էին արդեն:

Մտնում ենք Ղ. գյուղաքաղաքին, պատերի տ
կից մեղ ձայն տվեցին.

— Кто идет, какая часть?

— 3-й полк идет!

Մեր իրերն ուղարկելուց հետո Ղ.ում հանդատ
նում էինք: Բոլորը նահանջել ու նահանջում էին
ճամբան յերկար եր, խեղ լուսարացը հեռու:

Հավաքեցի կարմիր բանակայիններին, նորից լս

տեցի մոմենտի լրջության մասին, հայտարարեցի.—
«...Ով չի ուզում, թող մեզ հետ չգա, յես չեմ
ստիպում...»

Բոլորն «ուռուս առաջ» կանչեցին, բացառանչե
լով.—

«Գնանք, գնանք, վաղը մենք այստեղ ենք լինելու...
Մենք հավատում ենք մեր ճշմարիտ գործին: Հաղթա
նակը մերն է... Բոլոր աշխատավոր դուզացիությու
նը մեզ հետ է»...

Մենք չարժեցինք: Ճամբան լեռ-լեռուն եր մարդ
կանցով, սայլերով, անասուններով... Բոլորն շտա
պում էին: Ծիծաղ, բարձր-բարձր խոսակցություն
ներ, բառաչ անասունների: Կանայք արագ-արագ վազ
վզում էին շորս կողմ ու ատաղ: Բոլորը լավ հասկա
նում էին, թե ի՞նչ է սպասում իրենց այնտեղ, բայց
նում էին լուսնի: Կարմիր բանակայիններն ող
ձյունապատ դաշտում: Կարմիր բանակայիններն ող
նում էին բոլորին, ամեն կերպ: Յես ազատ էի թողել
գուցը, իրենց կամքին:

Հավաքի տեղն էի միայն նշանակել: Ձխ շարժ
վում եր մարդկանց ժխորի միջև: Ո՞վ կարող է այդ
անդամի առաջն ատնել կամ հոսանքը փակել... Լու
սարացը մոտ եր: Ձխ անսպանակեցի ու առաջ անցա...

Վաշտերն արդեն հավաքվել էին խճուղու վրա
«գեմլյանիկա»-ների մոտ, բոլորը շարված կրակի չորս
կողմի կարգավորության էին սպասում... Իսկույն
բունցին Բոգբուռու—Խորվիրապ պաշտպանողական
գիծը...

Նրանց վիթխարի տեսքը յետանդ, առկունութիւն, քաջութիւն եւ ներշնչում կարմիր բանակայիններին:

Մի կիլոմետր եր մնացել մինչեւ Յուսայի ալպինները: Զորասյուները մարտական կարգ ընդունեցին: Մարտկոցը դիրք գրավեց:

Մի վաշտ ջոկվեց «ղեսանտի» համար Ղամարլուում ու շարժվեց դեպի զրահապատ դնացքը:

Լուսարացն էր—25-ն փետրվարի: Դաշար դառարկ էր: Սողում ելին կարմիր բանակայինները, մազլցում փորի վրա, կողքերի, հայացքները մեխած դեպի Յուսայի սլառերը, կառնները, «քոլիկները», ուր գտնվում էին դաշնակ բանդաները:

Բոյուք-Վեդիի ե թաշու գյուղերի կողմից արդեն լավում եր թնդանութների վորոտը, վորն արծադանք եր տալիս Բող-Բուռնի, Գյալուր-Ղարայի ձորերում: Կարմիր բանակայինների համբերութիւնը հատել եր, մատները քոր եր գալիս, բայց հրամայված էր—էլի մոտիկ, քիչ ել մոտիկ...

Վերջապես մի հրացան հանդգնեց խանդարել ալդ մեռելային լուսթիւնը:

Դրան ելի կարծես սպանում: Մի ակնթարթում սկսեցին թնդանութները վրոնալ, գնդացիները տկարակալ...

Շըվում, սըվում, վըզում, Փըշում գնդակներ...

Թըր-Փըս, թըր-Փըս զրահապատները առաջ սողացին... բո-բո-բո-տը-տը-տը...

Լավում ե ուռայի ձայներ:

—Ռեխկոմների վաշտն ե, կոմունիստներն են ամենից առաջ...

Բարձրացան շղթաները: Վաղեցին: Կրակը սաստկացալ: Թնդանութները գազադեցին: Այստեղից այնտեղից ուռաների ձայներ ե լսվում:

Լցվեցին գլուղը:

Թշնամին փախչում ե:

Զրահապատ դնացքները Ղամարլուումն են, «ղեսանտ» հանած վաշտի հետ խփում են թշնամու թիկունքից:

—Աման մի խփիր, յես քո քալորն եմ...

—Աման մի խփիր, յես քո խնամին եմ...

—Յես քո ամին...

—Յես քո բիձեն...

—Յես քո... Յես քո...

—Յես կար... միր... եմ...

—Խփեք ընկերներ, բոլրական եր... վաշխառուն էր... սպեկուլյանտ-ձայնադուրիկին...

Դա մեր գլուղի կուլակը...

Դա մեր գլուղի լիազորը...

Խփեք, խփեք...

Հարձակման դու ալիքները հասան Ղամարլու: Հարձակումի տեմպը արագ, հարվածային:

Կուլակը հրացանը ձեռքին, իր դուռն մոտ չոքած կոխում եր մեր «ղեսանտի» դեմ:

—Տղերք հասեք, կարմիր շները վազալի կողմից

էն դալիս... Տվե՛ք յես դրանց...

—Կուլյա', մի ալդ կուլակի գլուխը թոցրու...

—Տղաներ հասեք...

Ասպանդակից ձիուն:

—Հառա... առ...

Նրանց վիթխարի տեսքը յեռանդ, տոկունութիւն, քաջութիւն եւ ներշնչում կարմիր բանակայիններին:

Մի կիրովետար եւ մնացել մինչեւ Յուլայի այգիները: Զորասպանները մարտական կարգ ընդունեցին: Մարտկոցը դիրք դրավեց:

Մի վաշտ ջոկվեց «դեսանտի» համար Ղամարլու-յում ու շարժվեց դեպի զրահապատ գնացքը:

Լուսարացն եր—25—ն փետրվարի: Դաշտը դատարկ եր: Սողում եյին կարմիր բանակայինները, մազլցում փորել վրա, կողքերի, հալացքները մեխած դեպի Յու-վայի սլառները, կառուները, «բոլիկները», ուր գտնու-վում եյին դաշնակ բանդաները:

Բոյուք-Վեդիի և Թաշլու գյուղերի կողմից արդեն լավում եր թնդանութների վարտար, վորն արձագանք եր տալիս Բող-Բուռունի, Գյալուր-Ղարայի ձորերում: Կարմիր բանակայինները համբերութիւնը հատել եր, մատները քոր եր գալիս, բայց հրամարլած եր—եյի մո-տիկ, քիչ եւ մոտիկ...

Վերջապես մի հրացան հանդուկեց խանդարել այդ մեռելային լուսթիւնը:

Դրան եյի կարծես սպասում: Մի ակնթարթում սկսեցին թնդանութները վտոնալ, գնդացիները տկար-կալ...

Շրվում, սրվում, վրդում, ֆրշում գնդակներ, գնդակներ...

Թրխ-ֆրս, թրխ-ֆրս զրահապատները առաջ սողա-ցին... բո-բո-բո-տր-տր-տր...

Լսվում և ուռայի ձայներ:
—Ռեկիտմների վաշտն և, կոմունիստներն են ամե-նից առաջ...

Բարձրացան չղթաները: Վաղեցին: Կրակը սաստ-կացավ: Թնդանութները դադարեցին: Այստեղից այնտե-ղից ուռաների ձայներ և խփում:

Լցվեցին գյուղը:

Թշնամին փախչում և:

Զրահապատ գնացքները Ղամարլուվում են, «դե-սանտ» հանած վաշտի հետ խփում են թշնամու թիկուն-քից:

—Աման մի խփիր, յես քո քաղտրն եմ...

—Աման մի խփիր, յես քո խնամին եմ...

—Յես քո ամին...

—Յես քո բիձեն...

—Յես քո... Յես քո...

—Յես կար... միր... եմ...

—Խփեք ընկերներ՝ քյոթվան եր... վաշխառուն եր... սպեկուլյանտ-ձայնադուրիկին...

Դա մեր գյուղի կուլակը...

Դա մեր գյուղի լիազորը...

Խփեք, խփեք...

Հարձակման դուռ արեցին: Հարվածային: Հարվածի տեմպը արագ, — հարվածային:

Կուլակը հրացանը ձեռքին, իր դռան մոտ չոքած կռվում եր մեր «դեսանտի» դեմ:

—«Տղերք հա՛սեք, կարմիր շները վազգալի կողմից են գալիս... Տվե՛ք յես դրանց...

—Կուլյա՛, մի այդ կուլակի գլուխը թոցրու...

—Տղաներ հասե՛ք...

Ասպանդակեց ձիուն:

—Հասա... առ...

—Կոլյա թուրդ սուր է, սուր, յես կարծեցի մենակ
հավի գլուխ ե թոցնում:

—«Դեռանտի» վաշտը, ուռա, ուռա...

Պատուհաններից, դռնից, կարմիր կտորներ կախ-
վեցին:

Գյուղացիք դիմավորեցին ուռաներով:

Թշնամին գլուխը կորցրած, անսպասելի, հարվա-
ծից փախչում էր, թողնելով ռազմանյութերը, թնդա-
նոթներ, պնդացիոններ, հրացաններ, փամփուշտներ, վի-
րավորներ, դիակներ...

Հարձակումը շարունակվում է:

Հետապնդում ենք:

—Վոչ մի տեղ ընկերներ կանգ չենք առնի... առաջ,
միշտ առաջ:

—«Դայոչ Յերեվան... Դայոչ...

Յերգում են»:

Այս տանից, այս այգուց, այն փողոցից գլուխները
կորցրած դաշնակ զինավորները դուրս են պրծնում ու ըս-
կում «ճղել» փողոցով: Տաս քայլ են անցնում միայն,
կարմիր-բանակային շեշտակի գնդակը, նստեցնում էք
նրան հատակին:

Հրամատարները, քաղղեկները, կուսանդամները
վազում եյին առաջից, բանակայինները հետ:

—Դե ընկերներ, առաջ, վոչ մի տուն չմտնել, վո-
չինչ չվերցնել...

—Թշնամին դեռ չի վոչնչացված, հասնենք հե-
տեից...

—Կեցցե աշխատավոր գյուղացիությունը... Կոր-
չեն կուլակները, և դաշնակները:

—Զգո՛ւշ, արթո՛ւն ամեն քայլում...

Թշնամու մի եսկադրոնը ցանկանում էր Գյառնի-Չա-
ֆի բնագիծը պաշտպանել:

Մեր հետեվակը դեռ հեռու չեր:

Դիմում եմ 4-րդ գնդից, գերի ընկած դասակի
զինավորներին:

—Ընկերներ, յեթե դուք իսկապես անցնում եք մեր
կողմը, իսկ դեռանում յես չեմ կասկածում, ապա ցույց
առնեք ձեր քաջությունը, ինչպես կարմիր հերոսներ,
դեն չպրտեք այդ դաշնակ բանդային...

Մի ակնթարթ լուռթյուն, հետո կարծես քնից սթափ-
ված դասակի, հրամատարը՝ «Ել ինչո՞ւ յեք սպա-
սում: — Զգաստ, քայլով մարշ»...

Իսկ յես կենտրոնից... Առաջ...

—Համապարհ... Ելի... Ելի... Ելի...

Կես ժամից հետո թշնամին չկար: Նա գլուխը կոր-
ցրած փախչում էր դեպի Ադհամդալու: Մենք հետապըն-
դում եյինք:

Մի կարմիր բանակային խնդրում է գնալ տուն.
Իրենց գյուղից է, տեսնի ընտանիքին: Թույլ եմ տալիս
հինգ րոպեով:

Մենք շարժվում ենք առաջ:

—Արա, ինչպես եր ընտանիքդ:

—Յերեխայի թոնիր եյին կոխել... Տունս կրակի
մասնել...

—Սրիկաներ դադաններ... Սպասեք, ցույց կտանք...
Փոքրիկ դիմադրությունից հետո Ադհամդալու
գյուղը գրավվեց:

Կարմիր բանակայինները հոգնած լեյին, անհրա-
ժեշտ եր հանգիստ:

30 վերստից ալեկի դորարչավը, մի չարք կատաղի

կռիվներեց հետո, բոլորը զգում էին, Վոր կարիք կա հանգստի, կարգի բերելու թե զորամասերը և թե զհն-
քերը: Այդպես էլ յեղով:

Յերեկոյ յեր: Բանակի շտաբից լուր յեկավ, Վոր
ռազիոն տեղեկացնում է Վրաստանի խորհրդայնա-
ցումը: Ամբողջ զորամասերը ընդունեցին այդ լուրը
ուռաներով:

Վորոշեցինք իրեն Վրաստանի խորհրդայնացման
նվեր, զբաւել թագաքայնդ. և Նորազանգի զյուզերը:
Բոլոր կողմեց, «Դայո՛ւ... Դայո՛ւ...»:

Կամաց-կամաց Կարմիր բանակայիններն անցնում
էին իրենց նշանակված տեղերը:

Ամբողջ ճակատում Աղբաշ-Աղհամալու պահապան
զորամասերը զգուշ ու արթուն էին:

Հետխույզները ջանում են թշնամու ուժը տրամա-
դրությանն իմանալ:

Դաշակերն ու սարերը ծածկված են ձյունով: Պա-
հակները իրենց համար ձյունից խրամատներ են պատ-
րասել: Սպիտակ է շորս կողմը: Տարածության մեջ
մերթ ընդ մերթ սեն էին տալիս բանակայինների գը-
լուխները, Վորոնք նայում էին ու աշխատում տեսնել՝
արդէոք թշնամու հետախույզները չեն յերևում: Լուռ
էր: Չորս կողմը ձյուն: Կարծես ցրտից պահպանվել է-
յին բոլորը:

Հետախույզները ձիերը մի կողմը քաշած, փոսե-
րում, պատերի հետևում, իսկ իրենք զաղտադողի սո-
ղում, մազլցում էին առաջ, տեսնելու նկատելու,
ուսումնասիրելու թշնամու ամեն մի շարժումը: Հետա-
խույզ № 2 շարժվում է շուտով, դետքեր ունենալով
իր առաջը: Դետքերում Արամն ու Մուկուչն էին,

հետախույզ դասակի ամենասիրելիները: Կորիզը չեր
շարժվում: Դետքերը վաշինչ չէին տեղեկացրել:

Արամը ձյան միջով, փոսերով զգուշութամբ քը-
շում էր ձին դեպի կորիզը:

— Ընկ. Կուլյա, մի խումբ մարդիկ շարժվում են
շուտով: Հրացաններ չկան:

— «Լավ, թողեք գան: Դուք անցեք նրանց թի-
կունքը:

— Լուռ եմ: Ձին քշում եմ հետ:

— «Չգո՛ւշ, չնկատեն ձեզ:

Բոլորն նստեցին ձիերն ու սպասում էին: Կուլյան
ասպանդակեց ձին առաջ, ատրճանակը ձեռքին:

— Կանգնեցե՛ք, ո՞վքեր եք և ո՞ւր եք գնում:

Բոլորը կանգ առան: Յերեկում է քիչ կոնծած են:

Մեկն առաջ դաւով:

— Ովքեր ենք մենք... Մենք հայեր ենք, հայ-գաշ-
նակցական...

Մնացած բոլորը կրկնում էին վերջինի խոսքը կամ
էլ անզաղար ասում «այո»:

— Ուր ենք գնում... Գնում ենք Բաղլառնի քաջ
Մարտիրոսի, Խնկոյի մոտ... Շուն բայլչեիկներին
կոտորելու, հասկացա՞ր...

Տեղում կանգ չեն առնում, միշտ շարժվում: Բա-
նակայինները բոլորին ճանաչեցին, մոտակա գյուղերի
կուլակներեց են:

— Բա դուք ո՞վքեր եք...

— Քաջ զինվորներ: Պատասխանում է Կուլյան:

— Ապրեք տղերք... Ձեռք... Յես մեր գյուղում
«ռեխկոմի» ընտանիք չթողի... Բայլչեիկի...

— Յես ել, յես ել... Բացականչում եյին մյուսները:

— Տղերք գնանք, քաջերը ձե'դ եյին սպասում, անհամբեր:

— Սարի ճանապարհով գնանք, շատ հասնենք... Ջարդենք-ջնջենք, ազատենք Ծովից-ծով Հայաստանը...

— Ավելի լա՛վ: Դեռքեր մնացեք: Սրանք Պորհրդային Վրաստանի մատաղներն են, իրենց վտառփն են յեկել: Լուսթրոնը չպետք է խանգարվի... Թող բոլորը հանգիստ քնեն... Հասկացար...

Լուսացայ: Թեյում են, նախաճաշում: Կրակները վրա վոտեբերը չորացնում: Հրացանները մաքրում: Յերգում, նվագում, պարում: Այստեղ ու այտեղ կարմիր բանակայինները պետկադմի հետ հավաքված, գյուղացիների ներկայութեամբ պատմում են անցած ճակատամարտից եպիզոդներ, սրա, նրա քաջութիւնը, վախկոտութիւնը: Ծիծաղում, պարսալում եյին նոյն պիտի, նոր ճակատամարտերի համար, վորպետի այդ բացերը ալյես չկրկնվեն... Վորպետի մեկը մյուսից ավելի քաջութիւն ցույց տա:

Պարզիկ, վոր թշնամին ունի խրամատներ խոր, լարացանցով: Սպասվում է կատաղի կռիւ, բոլորը պատրաստ են դրան:

27-ին կանուխ, դեռ նապաստակները թագ չեյին կացել, զորամասերը պատրաստ եյին հարձակվելու:

Աջից-Ալքաշից 2-րդ գունդը, դեպի Թաղա գլուղ 3-րդ, նրանից աջ կոմունիստական ջոկատը ձախ «Աղա-

տամարտը», «ընկ. Մուսայելյան» գրահաղատ գրնացքները, ոժանդակ 178-րդ գունդը:

Շարժեցին: Զորասյուները մարտական կարգ ձեռնարկեցին: Շղթաները սկսեցին մի դիրքերից մյուսը վազել: Թնդանութիւնները սկսեցին վրոտալ: Կարմիր բանակայինների գլխի վրայով սնարյաղներ եյին թռչում:

Սուլոցով անցնելիս ել ավելի եյին վողեւորում, քաջալերում, նրանց տեմպն ավելացնում:

Առաջին շղթաները սկսեցին հրացանի կռիւլը հետիններն ոգնում եյին նրանց գնդացիների կրակով: Թնդանութիւնները դադաղեցին: Առաջին շղթաների վիրահարները մնացին ձյան վրա պտտկած, ժպիտները դեմ-վորները մնացին ձյան վրա պտտկած, ժպիտները դեմ-քերին: Նրանց ալ արյունը ներկել ել սպիտակ ձյունը: Ընկերները ոգնում են վերքերը կապելու:

— Ընկեր ջան, թող ինձ, յես կկապեմ: Գնա հասիր շղթաներին... Այնտեղ ոգնիր հաղթելու:

Լսվում է աջ թևից ուռանքի ձայներ, իսկ ձախ գրահաղատները հսկա վիշապի պէս մաքրում են չորս կողմը:

Մոտեցա թշնամու խրամատներին: Գնդակների տարափ է: Յերեւում է թշնամու խրամատներում կարմիր գրոշակ... Գրոշի ազդանշան: Մի ակնթարթ բոլոր շղթաներն անցնում են գրոշի: Թշնամին չի դիմաճում, փախչում է, թողնելով լարեցանցերով խրամատներն: Արագ կերպով հետապնդում ենք թշնամուն:

Կարմիր գրոշակ բարձրացնողը դա 1-րդ գնդից մի վաշա եր, վոր սպանել եր իր սպաններին ու գնդացիները հետ դարձրել դեպի դաշնակ բանդաները: Թաղադուղին

ընկալ: Հետապնդելով թշնամուն լցվեցինք Նորագա-
վիթ դյուղը:

Կոտաղի կոխներ են տեղի ունենում Նորագավի-
թում, փողոցային ճակատամարտեր: Յերկու-յերեք
անգամ ձևաբեկ-ձևոք և անցնում դյուղը ու վերջնապես
զրափում ենք:

Սորհրդային Վրաստանի նվերը պատրաստ էր:
Զորամասերը կարգի էյին բերում:

Թշնամին ամբաստով Շնդավիթում: Զորամասերը
կարգի էյին բերվում: Հրաձանաձգությունը չարու-
նակվում է անընդհատ:

Սոված էյին զորամասերը, ճաշում են:

Հետախույզ կարմիր բանակայինները, ամեն մե-
կը մի հավ բռնած, ուտելով պնում էյին զեպի թեփերի
կողմը հետախույզելու:

— Այդ վորտե՞ղից հավերք, Արամ:

— Մի պատով տառի յեր պատրաստել դաշնակ-
ների համար, մի հակա դազանում... Խմբապետ Շա-
բուի համար... դե լավ տաացինք Շարուն գնաց, թող
հիմա ուտի, տեսներ... Տառին ասեց «Արեք, բալա-
ներ ջան, բալչոկ եք, իմ տղա եյ, Սուրենս ձեզ հեա է,
խմբապետը չու ու ցավ ուտի»...

Նա վազեց իր տղան դանելու, իսկ մենք ել ա-
հա...:

Դյուղերում վոչ մի հատ կուլակ չեք մնացել, բո-
լորը Յերեան էյին փախել տերտերների հեա, մնացա-
ղին էլ մենք էյինք ուղարկում...

Թիկունները մաքուր էր հակահեղափոխական
տարրերից:

Թշնամին իր ուժերը կենտրոնացնում էր զեպի Ազ-
բաչ, իսկ Վաղարշապատի կողմից յեկած ուժերը զե-
պի Ուլուխանլու:

Ամբողջ գիշերը զգուշ էյինք, պահակների ղեր-
բերում, 28-ին հարձակումը Յերեան գրավելու նպա-
տակով:

Դեպի Նորք 2-րդ դունդը, կոմունիստական ջոկա-
տը: Յերեանը գրավելու-Արովյան փողոցից աջ-178-րդ
դունդը, ձախ 3-րդ դունդը դուրս գալով Քանաքեռ ու
միանան 11-րդ բանակի զորամասերի և տեղական կո-
մունիստական ջոկատների հեա:

Այդ խնդիրը դիտեր ամեն մի կարմիր բանակային:

Առաջնության անցանք հարձակման գիմեց, բայց հեա վան-
թիշնամին հակահարձակման գիմեց, բայց հեա վան-
վեց, յերկաթուղու բուտկայի մոտից Մենք գրավե-
ցինք Շնդավիթը, Զարբախը, Աղաջա-Ղչլաղը:

Թշնամին ամբասել էր Յերեանի կայարանում զե-
րեզմանատանը: Մեր հարձակումները դադարեցրինք
մինչև յերեկո: Զրահապատները չեյին կարող աջակ-
ցել մեզ: Շնդավիթի մոտ յերկաթուղու կամուրջը քան-
դած էր: Գիշերային դրոշով պետք է վերցնեյինք Յե-
րեկունը:

Զորամասերը ղիրքեր պատրաստեցին ձնից ու բո-
պե առ բոպե սպասում էյին ցանկալի վարկյանին:

Պարզ յերեւում էր, թե ինչ է կատարվում Յերե-
վանում: Արդեն սկսել են փախչել քաղաքից սարերի
վանում: Արդեն քանաքեռ, Նորք... ճառ են ասում ի-
վրայով զեպի Քանաքեռ, ղիր... հասկնալ կերպով հավաքել են
րենց զորքերին, վորոնց հասկնալ կերպով հավաքել են
բազարից, փողոցներից, ձիեր, յերեխաներ... վոր-
պազարից, փողոցներից, ձիեր, յերեխաներ... անարյաղներ
պեսպի պանիկան սաստկանա, մի քանի

աւարկեցինք դեպի քաղաքի այգին: Չանազան տեղե-
րում հրաձգությունը շարունակվում էր: Կարմիր բա-
նակայինների տրամադրությունները շատ բարձր էր,
մի լողունը կար բոլորի սրտերում ու շրթունքներում
«Դայոշ Յերեանը»:

Սառը ձյան մեջ պսոկած շէյին զգում ցուրտը,
բաջ դիտակցում էին բոսնիյի լրջությունը: Լցված
դասակարգային ատելութամբ դեպի հայ կուլակու-
թյունը, դեպի հակահեղափոխական դաշնակցությունը
կարմիր մարտիկները մոռացության ելին տվել իրենց
ֆիզիքականը:

Ա. ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ

(3 գնդի հրամ. այժմ աշ-
խատում է Ռազմական դըպ-
րոցում վորպես ուղղական
մասի պետ)

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՐՎԱԾԸ

Փետրվարի 18-ին, ժամի 22-ին բանակի հրամատա-
րության հրամանով բոլոր կուսակցականներն ու կոմյե-
րիտականները կադմում են առանձին կոմունիստական
ջոկատ՝ ընկ. Յանուշևիչի հրամատարությամբ: Յե-
րեվանի պահակային գաղմարտակից մնացած 148 հոգին,
տեղական միլիցիան, խորհրդային ծառայողներն ու
Ղամարլիի շրջանի այն գյուղացիները, վորոնք համա-
կրում էին խորհրդային իշխանությանը, ուղարկվում
են 3-րդ հայկական դուռը:

Փետրվարի 19-ին, ամբողջ ուրը հակառակորդը ախ-
տիվ գործողություններին յե դիմում:

Հարձակվելով Աղբաշի վրա, նա ձգտում է կտրել
մեր զորամասերը — Նախիջևան տանող ճանապարհից:
Սակայն նա հաջողություն չի ունենում և հետ է շարժ-
ւում մեր զորամասերի կողմից:

Հրամատարությունը կարգադրում է 1-ին հրաձիգ-
բրիգադի զորամասերին փետրվարի 19-ի ժամի 24-ին
հետ նահանջել մինչև Ներքին-Ղարաբեշլար — Դաշու-
խոյուք-Վեդի — Յենդիշա — Գյուլուկ-Վեդի — 425,9 բար-
ձունքը, ապահովելու մեր թիկունքը:

Փետրվարի 20-ին, ժամի 4-ին, համաձայն բանակի
հրամատարի կարգադրութեան, նոր դիրքերն արդեն
դրավված էին մեր կողմից: Փետրվարի 20-ից մինչև
24-ը յերկու կողմից էլ կատարվում են միայն հետա-
խուզություններ:

Փետրվարի 20-ից մինչև 24-ը դաշնակներին հա-
ջողվում է իրենց ուժերը հասցնել մինչև 6000-ի — հե-
ջողվում է իրենց ուժերը հասցնել մինչև 6000-ի — հե-
տեվակում, 1000 ձիավորի — հեծելազորում, և 28 հրա-
անակում, 1000 ձիավորի — հեծելազորում, և 28 հրա-
նոթի, վոր մնացել էր Կարմիր բանակի նահանջից հետո:
Դա կադմում էր Ղամարլիի ջոկատը, վորի հրամատարը
նշանակված էր խմբապետ Սմբատը և չտարի պետ-
դնդապետ Կաֆիելը:

Փետրվարի 24-ին զորամասերին հրաման է տրվում՝
մուլթն ընկնելուն պես բռնել դիրքերը և փետրվարի 25-ին
ժամի 4-ին հարձակման անցնել, վերջնական նպատակ
ունենալով Յերեվանի դրավումը:

Գլխավոր հարվածը պետք է հասցնել 3-րդ դուռը և
վորին տրված էր 4 հրանոթ: Գունդը հրաման ստանա-
լուն պես՝ գիշերով կենտրոնացվում է Կարաբաղ պոստ-
այն

ձեւ: Հրամատարութեանը վորոշեց գիշերային դրոհով
դրահագնացքի աջակցութեամբ յետ շարտել հակառա-
կորդին դեպի Յերեւան:

Իմ յերկու վաշտը պետք է նստեր դրահագնացող
նացքը, խնդիր ունենալով գիշերային դրոհով յետ
շարտել դաշնակներին Յուվայից: Կես գիշերին վաշ-
տերս սկսեցին նստել դնացքը: Ժամի 3-ին դնացքը
շարժվեց:

Գիշերային մթութեան մեջ դրահագնացող դնացքն
անադմուռ, առաջ եր շարժվում դեպի Յուվա: Հասնե-
լով Յուվայի այգիներին, դրահագնացքը կանգ առավ:
Առջևում հակառակորդը քանդել եր կամուրջը: Բա-
վական եր 20 բռնակ, և կամուրջը վերականգնվեց:
Շարժվեցինք առաջ, Զարմանալի յե, վոր կամուրջի վե-
րանորոգման ձայնից հակառակորդի ժամապահները
չդարձեցին բնից, յերևում եր շատ քաղցր եր նրանց
բռնակ, ամենեվին չեյին սպասում, վոր բայլչեվիկ-
ները կարող են յետ դալ: Այնքան մոտեցանք, վոր
յերկնքի Փոնի վրա պարզ յերևացին Յուվայի այգի-
ների ծառերը: Զրահապատը կանգ առավ, նորից քան-
դված եր կամուրջը:

Վաշտերը դուրս յեկան, ջրվեցին շրթայի, յեր-
կաթուղու յերկու կողմից և սկսեցին առաջ շարժվել,
ապահովելու համար կամուրջի վերականգնման աշ-
խատանքը: Մուրճի ծանր հարվածների տակ կամուրջն
արագ վերականգնում են: Ըստ յերևույթին, այս ան-
գամ մեր աղմուկով խանդարել եյինք հակառակորդի
ժամապահների քաղցր բռնակը:

Մենք չենք պատասխանում նրանց կրակին, կա-
մուրջի վերականգնման աշխատանքը շարունակվում ենք

Վաշտերն աստիճանաբար մոտենում են Յուվա գյու-
ղին: Հակառակորդի կողմից կրակն աստիճանաբար
հաճախակի յե դառնում: Այդանշան և տրվում գրոհի
համար: Մի քանի բռնակ անց մարտն արդեն տեղի յե
ունենում Յուվայի փողոցներում:

Հակառակորդը չգիտէ եր: Գրոհողների ալիքն աս-
տիճանաբար առաջ և շարժվում. փողոցներում փռվել
են դաշնակների թարմ գիակները: Տեղ տեղ աներից
են զաշնակները թարմ գիակները: «Հաշիվներ են մաքրում» տե-
րում թագնալած դաշնակները հետ:

Գյուղի ծայրին ընկած եր մի հրանոթ. դաբապա-
նների մոտ կանգնել են թամբած ձիերը, ժամանակ չեն
ունեցել փախչելու: Մարտը հառաւ Վամարլի կայա-
րանին: Այնուհետեւ արդեն հանդիսաւոր ցորանոցով
առաջ ենք շարժվում մինչև Թաղաքենք: Կարմիր բա-
նափայլներին դժուար եր կանգնեցնել:

— Քչում ենք ուղիղ Յերեւան, — գոչում եյին նը-
րանք:

7. ԶԱՔԱՐՅԱՆ

(Թեթև մարտկոցի նախ-
կին նշանառու, այժմ
Հայկ. հրետ. գնդի վարժ.
մարտկոցի հրամատար)

ԹՇՆԱՍՈՒ ԶԵՏԵՎԱԿԻՆ...ՆՇԱՆԱՑՈՒՅՑ 15 ՇՏԱՊ
ԿՐԱԿ...

1921 թ. փետրվարի 24-ն եր. գիշեր եր: Ժամա-
ցույցի սլաքը ցույց եր տալիս յերեքն անց 15 բռնակ.
1-ին թեթև մարտկոցը դատաւորված և ֆրոնտով գեպի

թշնամին. մարտիկներն ու հրամատարները ուշի-ուշով
լսում են իրենց հրամատարի ընկ. Կիլիի վերջին մար-
տական խոսքերը հարձակման առթիվ՝ «ընկ. մար-
տիկներ Յե՛վ ՀՐԱՄԱՏԱՐՆԵՐ, ՍՅՍՈՐ ՄԵՆՔ ԱՆՅ-
ՆՈՒՄ ԵՆՔ ՀԱՐՁԱԿՄԱՆ ԴԱՇՆԱԿՆԵՐԻ ՎՐԱ. ՅԱ-
ՐԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿՈՒՄ ՄԱՐՏԻԿՆԵՐԻՆ ՁԵՅԻՆ ԲԱՅԱ-
ՏՐՈՒՄ ՄԱՐՏԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐԸ. ՄԵՐ ԱՄԵՆ ՄԵԿ ԲԱ-
ՆԱԿԱՅԻՆ ՊԵՏՔ Ե ԻՄԱՆԱ ԻՆՉ Ե ՆՐԱՆԻՑ ՊԱՀԱՆՁ
ՎՈՒՄ. ԶՈԿԱՍԻ ԽՆԴԻՐԸ Ե ԳՐԱՎԵԼ ՅԵՐԵՎԱՆ ՔԱ-
ՂԱՔԸ, ՄԱՐՏԱԿՈՅԻ ԽՆԴԻՐԸ Ե ԻՐԵՆ ԿՐՈՅՈՎ ԱԶԱԿ
ՅԵԼ ՀԵՏԵՎԱԿԻՆ: ԱՆՏԱՅԻ ԿՈՂՄԻՑ ՀԱՐՁԱԿՎՈՒՄ Ե
ՅՑՐԴ ԲՐԻԳԱԴԱՆ, ԿԱՐՄԻՐ ՀԵՇԵԼԱԶՈՐԸ ՇԱՐԺ
ՎՈՒՄ Ե ԶԱՆԳՎԻ ԶՈՐՈՎ. ՄԵՐ ՄՅՈՒՍ ԶՈՐՈ-
ՍՅՈՒՆԸ ՀԱՐՁԱԿՎՈՒՄ Ե ԲԱՇ-ԱԲԱՐԱՆԻ ՈՒՂՂՈՒ
ԹՅԱՄՔ»:

Ահա մարտիկոցն արդեն շարժվում է խճուղիով,
բացադատված դնդի հետևից: Մոտենում է արշալույս-
որ: Զյունն ու մառախուղը չեն թողնում նշմարել
մարդկանց. դաշնակները Յուլայի այգիներում են
Հետևակի առաջավոր մասերը ընդհուպ մոտեցել են
արդեն Յուլայի այգիներին, քողարկված մառախու-
ղով. հանկարծ... համադարկ:

— ԲԱՐՇԱԿՆԵՐԻՑ, ՀԵՏԵՎԱԿԻՆ, ՈՒՂԻՂ ՆՇԱ-
ՆՈՎ, ՆՇԱՆԱՅՈՒՅՑ 15. 2 ԱՐԿ, ՇՏԱՊ ԿՐԱԿ
Հրամանը կատարված է:

Դաշնակները չդիմանալով քաջարի հետևակի դը-
բոհին փախուստի դիմեցին: Նրանց ուսերի վրա մարտ-
կոցը հետևակի հետ միասին մտավ Յուլա:

Ս. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

(Նախկին Կ.Բ. այժմ հրեա
գնդի մարտիկի հրամա-
տար)

ԼԱՎ ԿԱՆԵՔ ԻՆՉ ԱՎԵԼ ՏԱՔ...

Հայաստանի շերտառարդ Կար. բանակը դեռ նոր
էր արժանում դեռ նոր էր կազմակերպվում, յերբ հա-
կահեղափոխական ուժերը ստիպեցին նրան պահանջել
Բոյուք-Վեզիր: Ծանր էր դրությունը Բոյուք-Վեզիր-
յում, չկար ուսուցիկն և զինամթերք, բայց բարձր էր
հեղափոխական ենտուղիազմը:

Նահանջից հետո մի քանի որ համախմբում էլինք
մեր ուժերը, սպասում էլինք հարձակման հրամանի:
մեզանից ամեն մեկը ուրախությամբ ուզում էր մեռ-
նել հեղափոխական դերքերում. խոսում ծիծաղում
էլինք, թե ինչպես պետք է կռվենք:

Գիշեր էր. մոտ ժամի 1—2-ին հրաման յեղավ լը-
ծել թնդանոթները, լնկերները ուրախությամբ չափ
ու աահման չկար:

— Միթե սա ճշմարտություն է և վոչ յերայ, ախ,
վերջապես կռիվ, —ասում է մի բանակային:

— Այո, աչքդ լույս, կռիվ է, բայց մարտիկոցի
հրամատարն ասաց, վոր դու պետք է մնաս հիվանդ
ձիերի մոտ (ձեռք է տռնում մի ուրիշը):

— Ինչպես, հիվանդ ձիերի մոտ, բա կռիվ ո՞վ
պիտի գնա, բա ո՞վ պիտի կրակի իմ թնդանոթից, յես
իմ հրանոթն ուրիշի չեմ տա, կզնամ խնդրելու հրամա-
տարից, կաղաչեմ, չեմ կարող մնալ:

— Լավ, լավ, հանաք չե՞ս հասկանում, վոր վազ
ես տալիս հրամատարի մոտ, ամոթ չե՞:

— Լավ դու սպասի Յերեմանը վերցնենք այն ժա-
րանակ յես քեզ ցույց կտամ, այս ձևի հանաքը,
պատասխանում ե նշանադրուն ու վազում հրանոթի
փողը մաքրելու:

Լուսաղեմին լավեց հրացանի և զնդացրի բազցը
ձայնը, հրանոթները դեռ լռել էլին, նրանց ժամանակը
չէր հասել: Մենք գնում ենք ու գնում խճուղիով ու
յերդում «Սմելո մի վրոյ պայտոմ» յերգը: Ընկերները
աչքերից յերբեմն գլորվում ե արտասուների կաթիլ-
ներ:

Սոտ ե Յուզանը, կրակը զնալով ստատկանում ե,
անիրաւիների տեղերը շատ աժուր և վարպետորեն եր
պատրաստված, խաղաղի այգիների կավն պատում
անցքեր ելին արել, — ու այդ անցքերից հանել զնդա-
ցիները և հրացանները. իսկ մեր տեղը տափարակ ու
առանց վորեն ծածկվածքի, բայց ուարժալի չկար, մո-
տենում ենք և մոտենում:

Ահա, առաջին զոհն ընկած ե խճուղու աջ կող-
մում, հրացանն ստուր պահած ձեռքին, նա դեռ չէր
մահացել — գնդակը ծակել եր ուղիղ նրա կուրծքը,
բայց հույս չկար լավանալու: Ընկերոջը վերցրինք
յերբ ուղեցինք փամփուշտները վերցնել, յերեսոյ, վոր
մահացել ե, իր վերջին փամփուշտը կրակույց հե-
տո:

Գնում ենք առաջ, — ահա և 2—3 և մի շարք գո-
հեր, մեկը կողքի, մեկը մեջքի վրա ընկած կրո-
վում եր վերջին ուժերով ապրելու և նորից ուրախու-
թյամբ կռվելու համար:

Մտնում ենք Յուզա, — մեծ ուրախություն: Դաշ-
նակները չփոթված փախել, թողել ելին բաժակահին:

հրացաններ և փամփուշտներ, — «Դե տղերք ջան. այն-
պես բաժանեք, վոր բոլորիս հավասար բաժին հաս-
նի, թե չե անհավասարությունը լավ բան չի:

— Լավ կանեք յեթե ինձ 5 հատ ավելի տաք, վո-
րովհետեւ իմ զնդակները «փրստ» չեն անցնում, — ա-
ղում ե մեկը:

— Լավ ահա քեզ 10 հատ ավելի, ինչ աչքածակն
եւ. մինչի հիմի մի փամփուշտ չունեցիր, իսկ հիմի
ծծ հատ ստանալուց հետո դեռ հինգն ել ավելի ես ու-
ղում:

Անցնում ելինք Յուզայի այգիներով, մին ել ինչ.
մեզանից աջ մի տանից դուրս են վազում մոտ 20 զին-
ված մարդիկ և գնում դեպի յերկաթգծի ուղղությամբ.
Գնում ու յետ մօտիկ տալիս, կասկածի մեջ ընկանք:
Յեթե որանք մեզանից են ապա ինչու գաղտագողի յեն
գնում:

Ե-հ-հ-հ-ե'... ո՞վ եք, կանգ առեք, կը խփեմ,
պատում ե ընկերներից մեկը և ուղղում հրացանը:

Մեկ ել ահա դրանցից մեկը հետ ե դառնում հա-
տում վրայից մատուցերը և մի յերկու զնդակ ուղղում
դեպի մեզ:

Դե տղերք ջան, բաժանվեցեք յերկու խմբի,
մի մասը աջ և մյուսը ձախ, չըջապատեցեք, իմ վոտ-
քը տաքացավ ինչպես յերեկում ե անիրաւիները վերա-
քը տաքացավ ինձ — ստում եմ յես ու հանում կոշիկս, ե ինչ
տեսնեմ, չնչին վերք, վոսկրին չի դեպել, միայն միտն
ու կաշին ե պոկել անմիջապես կապում ու հետևում
իմ ազերքին: Տղաներն արդեն ողակում են նրանց.
Որանք կանգ առան:

— Չեմ բնորդ վեր և գեցեք զենքերդ, աքլում ե

հրաման—կատարում են: Հավարում ենք զենքերը և
յետ դարձնում դեպի խճուղին. մոտենում է գին
կամր:

—Ընկերներ գերիներին ձեռք չտաք, կրեքեք Ղա-
մարյու հարցաքննության համար:

—Շատ լավ,—լինում է պատասխան... բայց
վոր սրանք մեր ընկերներին սպանել են...

—Վոչինչ մենք կպրազենք:

Ատրյալում կար կտրուկ հրաման դյուղացիներին
վոչինչ չվերցնել, դա կատարում եր ամեն մի հեղա-
փոխական մարտիկ:

Անցնում էլինք իմանալով միջով, մի անգիտակից
բանակային դյուղացու տանից մի բալիշի յերես թևին
դուրս յեկավ. այդ զեպքերը շատ վատ ազդեց ընկերնե-
րի վրա, նրանք դեռ իրենց ամոթանքի խոսքը չվեր-
ջացրած, այդ թալանչի և հրամանը խախտող «բանա-
կայինի» դիակը գետին փռվեց, նրան պատժեցին, վոր-
պես դավաճանի և բանակի անունը խայտառակողի
այդ որինակը մեծ ազդեցություն թողեց մնացածների
վրա:

Մ. ԴԵՎՈՐԳՅԱՆ

(3 գնդի հրամ. ոգնական
այժմ № գնդի շտապի
տես)

ԳԻՇԵՐԱՅԻՆ ՍԱՐՏԸ

Վերջին կատաղի կռիվը դաշնակների հետ տեղի
ունեցավ 1921 թ. մարտի 15-ին իմանալու դյուղում,
յերեք կամուրջների մոտ, վորտեղ գտնվում էր 3-րդ

գունդը, 178-րդ գունդը, Բլազավիդովի հեծ. ջոկատը
և բրիգադայի հրետանին:

2-րդ գունդը և ընկ. Յենուշևսկու կոմունիստ-
կան ջոկատը, գտնվում էլին Աղբաշ գյուղի ուղղու-
թյամբ:

Ուղիղ ժամը 15-ն եր՝ թշնամին Թաղա դյուղի
կողմից սկսեց թնդանոթներից կրակ բաց անել իմամ-
շալույի 3 կամուրջների շրջանի վար: Այդ ժամանակ
մենք փոփոխություն ելինք կատարում գիրքերում:

Մեր թնդանոթները այգիներին միջից պատասխա-
նում էլին թշնամուն, և քարուքանդ անելով թշնամու
դիտելակետը: Յերեկոյան ժամի 20-ին թշնամին Յե-
րեկանից ստանում է նր սույն և անցնում է հար-
ձակման ամբողջ ճակատով, նպատակ դնելով գիշերա-
յին մարտով և գրոհով գրավելու Աղբաշ—իմամշալու
յերկաթգիծը, Ղամարլույի ամբողջ շրջանը:

Մուլթն եր, բայց հրանոթների թնդյունը չեք գտն-
ւորում. հրացանների ճայթյունը պարզ փայլատակում
էր, զնդացիներին—հրանոթների կրակի բացերը լուսա-
վորում էլին թշնամու և մեր չեքտերը:

Ժամի 21-ին Աղբաշի շրջանում թշնամին անցնում
է գրոհի: 3-րդ գունդը կատաղի մարտի յե բռնված
իմամշալույի տակ, միևնույն ժամանակ դիտում եր
կրակի բացերի արանքից թշնամու գրոհին Աղբաշի
վրա: Մի բանի ըողելից հետո կարծիր բանակային-
ները աղաղակում են, վոր թշնամին Աղբաշից արդեն
նկատելով կրակի բացերը հեռ է գնում, հեռանում է
դեպի Յերեկան:

Ոգտվելով գիշերային մթնոթյունից, թշնամին Ա-
լուխանլույի կողմից յերկաթգծի ուղղությամբ շար-

վում է, նպատակ ունենալով անցնել 3-րդ, 178-րդ
գնդերի և հեծ. ջոկատի թիկունքը, իսկ 3 կարմուրջի
ուղղությամբ բացի հետևակից և թնդանոթներից — ուղ-
ղում է 2—3 շնդացիները հարմարեցրած ապրանքա-
յին ավտոմոբիլներով վրա:

Ժամի 22-ին խճուղով Աղհամգալույցից թշնամին
անցնում է գրոհի:

4-րդ վաշտը, վորը բռնել էր յերկաթգնդը, տեղե-
կացնում էր, վոր թշնամին յերկաթգնդի արևմտյան
կողմից առաջանում է դեպի Ղուլլասար գյուղը: Մի
քանի լուսելից հետո լուսմ ենք ուժեղ համադարկների
ձայնը: Պահակներից, կարմիր բանակային Շամիրն
ապանվում է: Նա 45 տարեկան Ղուլլասի չրջանից յե-
կամ կամալոր — կոմունիստ էր: Նա 4-րդ վաշտի սե-
րելին էր: Ավտոմոբիլի վրայից գնդացիները հանկա-
ծակի կրակ բաց արին խճուղու ուղղությամբ յերեք
կամուրջի վրա:

Խաղար էր չորս կողմը. լավում էր միայն ավտո-
մոբիլի մոտորի խրացուցիչ ձայնը: Վոչինչ չէր լավում:
Մոտենալուց հետո միայն, լավեցին դաշնակցական դին-
վորների աղմուկը: Մենք լուռ էլինք, կայուն. անհամ-
բեր ուղատում էլինք թշնամու ել ավելի մոտենալուն,
վորպեսզի հանկարծակի գրոհով խրեք ավտոմոբիլին
ըր: Կարգադրվում է համապարհի վրա մաս փորեք,
փորպեսզի թշնամու մեքենան ընկնի մեջը:

Մի բանի լուսելից հետո լավում է թշնամու «առ-
նաների» ձայնը: Լուռ ու մուռն կանգնած են մերոնք
չերեք կամուրջների մոտ: Մեր առաջապահ գործառնե-
րը հեռ են քաշվում, թույլ տալով թշնամու ավտոմո-
բիլները անցնելու կամուրջներից, թշնամին փողեկոր:

Վում է և և սովորականից ել ավելի լե աղմուկ բարձ-
րացնում:

Նրանք չեյին սպասում, վոր կարմիրները գեղե-
րային մարտի ժամանակ այդքան լուռ կլինեն: Սա-
կարն մեր լուսելյունը հետապնդում էր ուժգին հար-
վածի նպատակ:

Դաշնակցական ղեկավարները — լուս իրենց սովո-
րության, կարծում էլին, վոր յեթե թշնամին լուռ է,
ալբեմն փախուստի է դիմել, գրանով փոզեվորվում է-
լին իրենց զինվորներին, կովչելով «փախան, փախան»,
իրենց աչդ անկազմակերպ գրոհով ու արմկով: Դա-
շնակցադրու «ղեկավարները» տանուլ տվեցին իրենց
խնդիրը:

3-րդ գունդը կարմակերպված լուռ ու զգալի հար-
ված է հասցնում թշնամու ձախ թեվին, խճուղու արե-
վելյան կողմից: Խնկարիտույս թշնամին հազիվ կարո-
ղանում է սղատել ավտոմոբիլները, թողնելով ահա-
զին բանակությամբ հրացաններ, սպանվածներ (թվով
30-40 հոգի), այդ նահանջը փոխվում է փախուս-
տի ամբողջ հակառուծ:

Գիշերային աչդ զգալի հարվածը վորոշում է ամ-
բողջ հակառու լուխտը, շատ թշնամու գերադանց
ուժերին:

Մարտ ամսի 14, 15, 16-ի մարտերում մենք տվե-
ցինք սպանված—6 հոգի, վերավորներ—22 հոգի, վո-
րենց թվում 178-րդ գնդի և 3-րդ հայկական գնդի հը-
րամատարի ողնական: 15-ին, գեղեթային գրոհի
ժամանակ թշնամուց վերցրված է յեղել 4 թնդանոթ,
ուժ գնդացի, մոտ 200 հոտ հրացան, 150 զենքեր:

Գիշերային մարտի աչդ հաջողությունը պետք է

վերադրել նախ և առաջ գնդի կուսակազմակերպութեան լավագույն մարտիկներին, կարմիր բանակային մաս-
նայի տոկունութեան և մարտական ուսնասիրտ-
ութեանը:

Հրամատարական կազմի անձնական որինակի փայ-
լուն զեպքը—իմանալուցի դիշերային մարտն էր: Ա-
ռանց չփոթվելու, մոտանալով իրեն անձնականը, դու-
մարական հրամատար ընկ. Գեփորդյանը, զգալով ի-
րեն վրա դրած պարտականութեան ծանրութեան աստի-
ճանը, հենվելով դասակարգային գիտակցութեամբ լի
մարտիկների վրա—հաջողութեամբ կատարեց խնդիրը:
Հնարավորութեան առաջ մեր ջոկատի զորամասերին
հետ նահանջել չնշին կորուստ տալով:

(Խ. Ա.)

Ա. ՄԱԿԱՐՅԱՆ

(Նախկին Կ. Բ. այժմ օսպո-
րական վաշտի օսպակոմ)

ՎՃՌԱԿԱՆ ՀԱՐՎԱՍ

Լուրջ դեռ չեր բացվել, որսպահ, մարտիկին
հատուկ ձայնով, կանչում է՝ «վերկացե՛ք և պատ-
րաստվե՛ք»: Վաշտի հրամատար Գրիգորյանը վաշտի
մարտական խնդիրն արդեն ստացել էր՝ «վերականգ-
նել դրությունը մեր զորամասերի ձախ թեում, փոքրեղ
թշնամին ուժեղ հարձակման եր անցել»:

Արևի հասագայթները նոր էլին ընկել յերկնակա-
մարի վրա, յերբ սուրիչի ձայնի տակ զեպքի մեղ էր

ոլանում դրահալատ գնացքը: Նա կանգ է առնում:

Չանցած րոպե, լսվում է հրաման՝ «գասակներով
չարժվել...»: Բոլորս օրախ նստում ենք «Ա-
զատամարտը»... «ուր են գնում»... հարցնում են կար-
միր մարտիկները: «Դա չնակներին վերջ տալու» լինում
է պատասխանը: Հասնում ենք Քեչիկ-վեդի: Գնացքը
կանգ է առնում: Վաշտը շտապ լինում է: Մեր խըն-
դիրն է՝ մաքրել Քեչիկ-վեդին, Խորվիրապի չրճանե-
րի հակառակորդներին:

Վաշտն անցնում է առաջ, աջ թեր պահում է
«Ազատամարտը», իսկ ձախը—գնդի գնդացիները:
Անցնում ենք հարձակման. մեղ հետ է բրկադի գին-
կամ ընկ. Մխչյանը: Նրա մասնակցությունը փոփո-
րում է մեղ: «Տղերք, առաջ զեպքի օվինամարտ» գո-
չում է ընկ. Մխչյանը: Հրամանը կատարվում է... սա-
կայն րնկնում է Մխչյանը, նա չեր շարժվում, բայց չե-
ր ուզում ցույց տալ, վոր ինքը վիրավոր է: Այդ տես-
նելով մոտեցա խմանալու, ինչ է պատահել: «Վաշիչ
առաջ գնացե՛ք», լինում է նրա պատասխանը:

Մոտ էր բուժակ թորոսը, կանչեցի ու տեղափո-
խեցինք գյուղ:

Մինչ արդ մարտը սաստկանում էր:
Մխչյանը խորհուրդ էր տալիս՝ «թողե՛ք ինձ, թե
չե՛ դուք ել կապանվե՛ք իմ յերեսից»,—վերցրած նրան
մեր թեվերին դուրս ելինք գալիս կրակի չեղտից: Կո-
րուստը անցավ մեծ էր: Սակայն թշնամուն ջարդե-
ցինք: Մխչյանի գրոհն իդուր շանցավ:

Վերցրինք 2 ֆուրգոն հրացաններ, 4 զնդացի:
Խորվիրապի ճահիճները լցվեցին թշնամու դիակ-
ներով:

Գ. ՉԱՅԼԱՆՅԱՆ

Քերթն մարտկոցի նախկին
գնդապետ — ալմա հայկ. հրետ.
գնդի հրամ. սգնական)

ԱՄԵՆ ՄԵԿ ԳՆԴԱԿԻՆ — ՀՍՄԱԶԱՐԿ

Խաղման լուծերի այն շնչին քանակը, վորը վերջը
բաժն է Յերեմիայից նահանջող կարմիր ջուհատի կողմից,
քաղաքացիական կռիվների առաջին ամսի վերջում
արդեն սպառման վրա քեր: Ամեն մեկ հրացանին մը
նոցել էր 10—15 փամփուշտ. թեթև հրանոթի արկե-
րը վերջանում էին. մնում էր լեռնային և հորեցային
հրանոթների արկերի շնչին մի քանակ:

«Տնայնագործ արանալը» «Արարատ» կայաքա-
նում սկսել էր իրեն տեղադրվել աշխատանքը թեթև
լեռնային հրանոթի արկերի հարմարեցման համար
թեթև հրանոթին. այդ արկերով էր, վոր առաջին թն-
կե մարտկոցը գուրս յեկավ ապրիլի 2-ի մարտին:

Վերջին օրերը 2-րդ գնդի տեղամասում լուծվում
էր խոնդարվում էր դաշնակ-խմբապետների անկանոն
գնդացրային և հրանոթի համադարկերով:

Կիսամարտկոցը կանգնած լինելով բաց դիրքերում
հայտնի-վեգիի այգիների մեջ, ամենայն հաջողու-
թյամբ, լուծելով էր թշնամու խոստացող գնդապետին
թին:

Ապրիլի 2-ին, կեսօրվա մոտերին, թշնամու շար-
քերում մեծ կենդանություն նկատվեց. դաշնակները
էր բանի զորասյուններով սկսեցին իջնել Բողբոռու
բարձունքներից. թերև՛ում էր, վոր թշնամին անց-
նում է հարձակման, հրետանային կրակի պայտապան:

Թյան տակ: Թշնամու առաջին արկը խիստ խիստ
կոցին, դա կրակում էր Բողբոռու լեռի բարձունքներում
Թաղնված, դիրք ընդունած թշնամու լեռնային մեկ
հրանոթը:

Սկզբնական վազկյանին մարտիկ հրատավորների
մեջ նկատվեց մի փոքր շփոթություն, վորովհետև
նրանցից ամեն մեկը շատ լավ հասկանում ու գնահա-
տում էր բաց դիրքերում գտնվող մեր կիսամարտ-
կոցի դրությունը, վորի վրա կարկուտի պես թափ-
վում էին թշնամու քողարկված հրանոթի շարանների
գնդակները:

Յերեմիայի ու բարակ մտածելու մամանակ չկար
դրությունը պահանջում էր շեշտակի կրակ, դաշնակ
ցական հետեակին: Կազմակերպված, համառ աշխա-
տանքի միջոցով, հերոս մարտիկները թշնամու ամեն
մեկ գնդակին պատասխանում էին համազարկով:

Առաջին խիստ հաջող պայքարները ցրեցին թը-
նամու զորասյունները և փակեցին նրան ձորի մեջ, վոր
տեղից մինչև յերեկո նա սիրտ չեր տնում գուրս
դալ:

Մեր հետեակի բաջարի մարտիկներին մենք նը-
պատեցինք՝ պահպանելու իրենց վերջին գնդակները:
Դաշնակների խղճուկ փորձը — պատել մեր հակառու-
համբա բաց անել դեպի Պարսկաստան, վերջացավ
պարտությունով:

Ուր Դամարվի ճակատի վերջին մարտն էր:
Հաջորդ օրվա լուսաբացին մենք չնկատեցինք և
փոքր մի դաշնակցական. նրանք խուճապի մատնված,
պլուխներն առել ու փախչում էին դեպի Դարաբա-
դյազ:

«ՅԵՂԲԱՅՐԱՑՈՒՄ» — Братание

«ՇԵՐՈՂԱՄԱՐՏԻՑ»

Մի յերկու ուր կատաղի կրիվները դադարեցին։ Անցնում էյի մի վաշտից մյուսը, պատմում, վերհիշում էյինք մեր հաղթանակները անցած օրերը։

3-րդ վաշտը ամենապատանաստուտ տեղում էր պահում, Գյափուր-կալասից ձախ բարձունքում, վորը դեմ ցցվում է Շորբուլաղ տանող լեռնուղու ձորը։

Բարձրացա սարը, տեսա թշնամին գիմացի բարձունքումն է, 700 քայլ հեռավորության վրա։ Հարցր-նում եմ մերոնցից՝

— Եղ յերբ են յեկել վորսերը...

— Ընկեր ղինկում այս գիշեր։

— Ինչ էյին խոսում գիշերը։

— Կամացուկ էյին խոսում, չխեցի։

— Տեսնում ես խմբապետին, բոլորը նստած են իսկ նա հերոսաբար ման է դալիս ու աչքերով ուզում է մեկ ուտել։ «Թույլ տվեք մի «տնդացնեմ» Լեբելիս հողուն զուրբան, եղպիսի նշանի յե ման դալիս... տում է մարտիկներից մեկը։

— Չե, չե, արկավոր չե... Լեբելիս, կարող եք «յեղբայրացում» սարքել նրանց հետ։

— Կարող ենք, կարող։ Առաջ վաղեց կարմիր բանակային Ռուբենը։ Յես ետենց բաներ գերմանական ֆրոնտում չառ եմ արել։

— Դե՛հ, տեսնեմ վո՞նց ես սկսում։ Ռուբենը—Եյ հեյհեհեհ, յեղբայրներ...

Արեք մի քիչ խոսենք։ Խմբապետը ձեռք դրեց բերանին ու կանչեց են-տեղին։

— Այ Ձեր թագա Ադրբեյջանի մասաբն անիծեմ...

ժողոված հայեր, արե՛ք, արե՛ք... Ամենահարմարը դու յես Ռուբեն։ Առ «նազանը» զրպանդ ղիր։ Վաշտապետ՝ մի դասակ թող կազմ պատրաստ լինի...

— «Յես հիմիկվանից նշան եմ բռնել խմբապետին... ասում է Արամը...

Կարմիր բանակայինները ծիծաղում էյին ու անհամբեր կերպով սպասում, չգիտեյին ինչ է լինելու։ արադ-արադ ման էյին գալիս։

Գնանք Ռուբեն։ Դեհ բնիկներն էր մնաք բարով...

— Յես քեզանից քիչ հեռու թագ կկենամ։ ուզում եմ անպատճառ լսել ձեր խոսակցությունը և քեզ ել ուղղակի պաշտպան։

Յույց եմ տալիս խոսակցության տեղը, վորպես-յի կառողմանամ ժայռի յետեից ավելի մոտենալ։

Նա գնաց։ Աչխատեցի ուս մոտենալ վորոշածս տեղին։

Այնպես ել յեղավ։

— Այ բարո՛վ, բարո՛վ, ժողոված հայ յեղբայր... Այդպես սկսեց դաշնակցական ղինվորը։

— Բարեկ, բարեկ միամիտ, խեղճ ու թշվառ հայ ղյուղացի։ Եղ ինչ կարոց է։

— Վրչինչ, մի քիչ սպիտակ հաց է, քաղցր կաթ

մկրտված, քրիստոնիա, խաչապաշտ, ավետարանը մոռացած, վրտի տակ տված...

— Ե՛հ թարգ տուր, բա վոր կուլակները, վաշխառուները, տերտերները մեղ քերթում են արյուններս ծծում, հիսուն տոկոսը բերքից վերցնում, սկի չեն ասում թե վոնց կարելի չի հայր հային...

— Եղ ձեր մութ տերտերը, խաչ ավետարանով մի որ դուրս չի դալիս արդարությունը, ճշմարտությունը պաշտպանի... Վորովհետև կգնա հարուստի տունը կուտի, կկոնծի, իսկ աղքատի... դու գիտես, վոր շատ հաց տվողի թաթը չի ծածի:

— Մեղա, մեղա...

— Դե լավ: Բիձա դուդ տոա ձեր գյուղում կա մի ալբի կին, վոր տերտերն աչքով արած չլինի:

— Ե՛ր, ա՛յ տղա, թո՛ղ պատմվեցինք:

— Թող ինքը պատմվի ինչու դու...

— Դու ո՞վ ե՞ս.

— Կարմիր բանակային գյուղացի:

— Շատ լավ ասիր: Յես նույնպես: Բա ինչու յենք իրար արյուն թափում, ինչ ունենք կիսելու...

— Վոչինչ, մենք աղատություն ենք ձեռք բերել... պաշտպանում ենք բանվոր ու գյուղացու շահերը:

— Մենք ել մեր յեկեղեցին, հավատը ու մեր կոնանց պատիվը:

— Իսկ ով է դրանց բան ասել:

— Դուք չեք հավատում:

— Մենք չենք հավատում, դուք հավատացեք, մի-չե կհասկանաք, դուք ել չեք հավատա:

— Բա մեր կանայք:

— Ձեր կանանց ո՞վ է բան ասել:

— Ասում եք սեփականություն չկա... Իմ կինը վորն է, քոնը վորը:

— Անատամ պառավի բամբասանքներ են, ձեր դուռն են լցրել, վոր դուք մեր դեմ կովեք, ել ուրիշ Վոչինչ: Սթափվեք, ձեր ձեռքով ձեր աչքերը մի հանեք:

— Իսկ ձեզ ել ձեր մեծերն են խարում:

— Ի՞նչ մեծ, մենք բոլորս բնակներն յենք:

— Բոլորն «աղվեսն» է անում, սպանենք բոլորին ու գնանք հանդիսառ ապրենք:

— Դե դուք սկսեք ձեր «պարոններից» մենք բոլորս ել իրավունքով հավասար ենք, մեկս բալբի, բոլորս մեկի համար...

— Մտածեք, եղ ինչ որ է, վոր դուք քաջում եք, ամեն բանից դուրկ:

— Վոչինչ, մեր վայելքը մեր ձեռքով պետք է ըստեղծենք... Ձեզ պես ձրիակեր չենք... Մեք Մեղլիացու վրտները լիղենք, վոր կաթ տա... Մենք ու հաց կուտենք, բայց հակառակներին քրտինքով...

— Եղ քաղցը կաթը ձեր պընչներիցն են հանելու...

— Եսոր բավական է, մեր վարիչը կղա կրարկանա: Առ ես պապիրոսները, կաթը, հացը, կտատ տղաներին...

Հանկարծ չորս կողմը նայեց ձեռքով նշան արեց մոտենալու, արագությամբ վերցրեց մի քար ու սկսեց խփել ժայռին, իրը թե կաթի. բանկան է բացում: Գամացուկ ասեց՝

— Լսիր ընկեր, իմ տղաս ձեզ հետ է... Ինձ մատ-

Դէրիստեանքը՝ Յէրեմիանէն խաղաղութիւնն չէ հրահանել ընդ...

[illegible][illegible]

Տեսնում եմ թե ինչպես յեբելուան եւ գնում են ու
հաճախ հետ հետ նախում, ու ծիծաղելով իրար ա-

Մի վերջին

Գրականության մասին հարցազրույցներ
 Հրատարակվում են ըստ հարկմանը
 և պահպանվում են ըստ հարկմանը

Սրապետ սկսեց մեր առաջին յեղբայրացուսւք. հայ-
-գրիկ-ը և նշոյիւր. ի վրայ ղ զմեզ մարտիայ ղ յոսմ —
-աբա սոսոր, զգա՛ւ, զնյալ, զցմնապոյթաբա սմ զԱ: ամ
... մի ղ մի

... Եղիշ
Եղիշ անձն խոյունն քմամ ցնդոյն սոյն ճղարման
Եղիշն ու ցաղ լին քմիցքիի ցնալ ճղարման , արամմուն
Եղիշն ու անքման , ճղարմ քմի քմի , քմիլան լինիլ
Եղիշն անքման ... Եղիշն քմի անքման քմի քմիլան լինիլ
Եղիշն անքման ... Եղիշն քմի անքման քմի քմիլան լինիլ

Հայ ԻԼԻՅ 28 Լեւոնտի. յնց» Եւտոք ամ, խառն
Հայ ԻԼԻՅ 28 Լեւոնտի. յնց» Եւտոք ամ, խառն

(Զբոսը գնդի մայր կենտրոնում թափարկող սղծեցյա... ձանջ ցգորո— ջն-
խալին այժմ 3-րդ դիրքի վրա է հասել։ Այս պահին նախապես առաջին դիրքի
թափարկողները)։

ՅԵՐԵՎԱՆԸ ԳՐԱԿԱՆ Ե.

Լուսը նոր սկսվում եր բացվել, յեւ և Բագրատը
վորի հետ միասին ելին յեւ հետախուզող յան և թե
հարձակման ժամանակ, նստած էլին զհետաքննում
ուշի ուշով զհետում էլին մեր առջևում գտնվում
միջոցապատ ձորակին, մի բիւ հետո նշարեցին թշնամ
մու հետ քաշվող հետախույզ մասերին մոտ մի դասակ
իսկույն իմաց տվին զասակի հրամանատարին և զբաղ
բաց արինք։ Այդ միջոցին Բող-Բուռունի բարձունքից
թշնամին գնդացիրներէր կրակ բացեց։ Հանկարծ Բա-
գրատը հրացանը ձեռքից ցած դրեց, դարձավ ինձ ասե-
լով «գնդակ ե կպել ինձ, բայց չ գիտեմ վնասեցի乎» յե
ծիծաղեցի կարծելով սուտ ե բայց իսկապես վիրավոր
վել եր վտակից։

[illegible]

հատավ, նա գոռաց՝ «ընկ Սամսոնյան ի՞նչ ե պատահել» —տղերք ջան... աչքներս լույս Յերեվանը գրավված ե. մեր յեղբայրական ուսանական կարմիր բանակի կողմից—ասեցին տեղ հասնողները: Ուռա—կեցցե յեղբայրական ուսանական կարմիր բանակը ուռա ուռա:

Լույսը բացվում եր. գունդը մարտական դրուժյուն բնդունած շարժվեց:

Բողբուռուների լեռնաշղթայով, նրա հորիզոնի վրա ալյուս չեյին յերեվում ամեն ուրվա նման դաշնակի զորքերի ուրվականները: Զրահապատ զնացքը հատել եր Յուլա: Բանակայիններն առույգ քայլերով գնում եյին Յերեվան, բոլորովին մոռացության տալով 45 ուրվա դժվարությունները:

ՇԵԼԿՈՎ ՅԵԶՈՎ

ԱՆՍՈՌԱՆԱԼԻ ՈՐԸ

Պայծառ արե ուր ե: Դեպի հեռուն ընթացող յերկաթգծի արանքում արեի ճառագայթների տակ սպիտակին եր տալիս ձյունը: Յերեվանի կայարանում անսուշոր կենդանություն ե: Վերջին գնացքը պատրաստվում ե մեկնելու: Զորքերի հրամատար ընկ. Մուկաչանովը անվրդով տալիս ե վերջին հրամանները:

«ՄՈՒՍԱՅԵԼՅԱՆ» դրահագնացը կայարանից քաղաք ե նետում շրայելներին սրողպատյա բաժակներ:

Գնդացիներ յերգում ե:

Մենք ժամանակավորապես թողնում ենք մանուկ

Խորհրդային Հայաստանի Յերեվան մայրաքաղաքը. «... րացույցը ցույց ե տալիս 1921 թ. փետրվարի 18—ը, դա այն անմոռանալի օրն ե, յերբ դաշնակները սկսեցին վերջին ավանդույրան, վորը վորպես սապոնի բշտիկ հոգս ցնդեց, հզոր Հոկտեմբերի մորիկից:

Դնացքը շարժվեց, կայարանում յերեվում ե դասալիքների հատ ու կենդ սալերներ, վորոնք վախենալով իրենց կաշվից, չցանկացան կապել իրենց բազդը կարմիրներին հետ:

Վազանի պատուհանից դիտում եմ թե ինչպես հանգիստվոր ու ծանր շարժվում ե խճուղիով Յերեվանից նահանջող մարտկոցը. առջևից շարժվում ե մեծ դավադանը ձեռքին մարտկոցի հրամատարը...

Հասնում ենք Շիրաղլու. դաշնակների ձեռքով ավերված թուրքարնակ այդ դյուղը մոխրակույտի ու յերկրաշարժի բեկորների լե նմանում: «ՄՈՒՍԱՅԵԼՅԱՆ» ե «ԱԶԱՏԱՄԱՐՏ» դրահագնացքները իրենց հետախուզությամբ հարկադրում են ջղայնանալու դաշնակ խմբապետներին: Թշնամու հորիցային մարտկոցը, անհաջող փորձեր ե անում փնասելու դրահապատ հոկաներին:

Բոլորիս տրամադրությունը բարձր ե: Հրամատարությունը վորոշեց անցնել հարձակման:

Առաջից գնում ե, «Մուսայելյանը». բրիգադայի տոկուն կոմիսար ընկ. Մխչյանը անձամբ ղեկավարում ե մարտիկներին, ցույց տալով բայլչեվիկյան համառությամբ սրինակ, վարակելով նրանց հարձակողական խանդավառությամբ:

Դաշնակները բռնված են ընաթաթախ, նրանք չեյին սրբասում մեր հարձակմանը: Խմբապետ Մարտի-

գէտ հիշողութեանս մեջ վառ Ղամարովի և Աղբաշի կը
ռիփները :

«Տո եղ փոնց յեղավ ե՛, վոր հայր հայի գեմ գնաց
տես թե աշխարհն ինչ և դառել, իսկի տեսած բան եր»
ասում և զնդացրորդներեց մեկը :

«Վոնց չես հասկանում, չե վոր դաշնակներն լծից
աղատվելու համար, մենք պետք և դուրս գալինք վերջ
ի վերջո: Յես մի բան գիտեմ, վոր ինչ վոր այդ լիտի
դաշնակներն ասում եյին, բոլորը սուտ եր, լսկ նրա հա-
մար, վոր մենք գնանք մեռնենք բուրժուաների համար» :

«Դու լսել ե՞ս նրանց խոսքերը, յերբ պետք եր լինում
փորեւ ճակատ պաշտպանել» վրա յեր բերում մի ուրիշը:
Հա, չես լսել, յերեկի նոր ևս յերկար չես ծառայել գաշ-
նակների մոտ մեզ ասում եյին—Մեր դարավոր թշնամին
մեր դուռն և բախումն ալին—այնինչ դրա քողի տակ ու-
ղում եյին նոր շուկաներ վերցնել, վոր բուրժուաները
լավ շահագործեն...

Այդ բոլորն ին թշնամին զնդացիւնների շնորհակի կրա-
կի տակ տնցավ հարձակման: Մենք լուցինք. խոսքը ար-
վինք մեր մարտական բնկեր «Մաքսիմին»: Անցանք հա-
կահարձակման: Թշնամին մեծ համառութուն ցուցա-
բերելուց հետո թողեց իրեն առաջավոր գերքերը: Գիշերը
վրա յե հասնում բռնած մի կամուրջ խճուղիի վրա, գրն-
դացիւն ուղղել եյինք գեպի Ղոթթուրի յերկաթյա կա-
մուրջը՝ նպատակ ունենալով կտրել հակառակորդի փա-
խուստի ճամբան: Տեղաց հորդատառ դարնաշային անձ
բեր. թեթեւ էյինք հագնված, քաժուց դողում եյինք,
սուփն էլ հողթահարում եր: Մոտենում եմ բնկերներիցս
մեկին և մի քիչ հաց խնդրում. նա հացի հետ տալիս և
նաև մեղր, ասելով՝ «վերցրու բնկեր. սա Դարալագյա-

դի գյուղացու հալալ քրտինք և, սա ինձ տվեց իմ բարե-
կամս Այնաձորում: Բայց գիտես ինչպիսի դադանու-
թյուններ են արել այդ սրիկա դաշնակները. բարեկամս
պատմեց յերբ մենք գյուղումն եյինք»:

—Ի՞նչ եր պատմում—հարց տվի յես:

—Ել ի՞նչ ասեմ, ուր վոր այդ անպիտանները գնում
եյին գյուղացու շահագործումը հակադական շափերի յեր
հասնում. նրանք ահագին թալան եյին գեղում, իսկ մենք
հիմարներս ի դուր, ի դուր նահատակ եյինք լինում, մոր-
թում իրար: Յես նոր, նոր և վոր հասկանում եմ, թե
ինչու հրացանն չուռ տվի գեպի դաշնակը, գեպի հաց
կուլակը:

—Միթե կարիք կա այդ բոլորը բացառել, միթե՞
պարզ չե, վոր դաշնակցական կառավարութունը արդ-
բուկի պես նստած եր հայ բանվորի և գյուղացու վրին,
վոր նրա ամբողջ քաղաքականութունը ուղղված եր դե-
պի հայկական բուրժուապիայի նպատակների իրագործ-
ման, վոր նրա արբանյակները—կուլակները, սպեկու-
լյանները, իմբապետները ծծում եյին աշխատավորու-
թյան արյունը, նրա հալալ քրտինքով աշխատած հացն
եյին խլում նրանից — ասում և գյուղի պարտիզաններից
մեկը, վորը մեզ հետ շարժվում եր գեպի Ղոթթուր դաշ-
նակների դեմ կովելու:

Լուսարացը մոտ եր. համադարկերը չեյին դադա-
րում: Մի քանի բնկերներով մանում ենք Ղոթթուր գյու-
ղը: Անձրեկից պաշտպանվելու համար մտանք մի տուն.
փոքրիկ սենյակը լեփ լեցուն եր գյուղացիներով, նստե-
լու վոչ մի հնարավորութուն չկար: Տանիքը այնքան
խարխուլ եր, վոր ամեն մի անկյունից ջուրը թափվում
եր գլխներին: Գյուղացիք ուրախ եյին, նրանք պատմում

[illegible]

ԱՆՈՒՆԱԿԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐԻՑ ԴՈՒՐՈՍ ԿՇՈՐՏԵՐԷ
ԴԱՆՆԱԿՆԵՐԻՆ

[illegible]

Եր դալիս լուսավորում Ալադյազի խոր ձորը, վորտեղ
ընկուղի ծառերը՝ որորելով իրենց թուփառատ գլուխ-
ները, կարծես վողջունել էյին ուղում փրկարար կար-
միր մարտիկներին, իսկ աջ կողմում վայրի կաքավի-
պես յերգում եր «Մաքսիմը»:

Վաչտի կապը կտրվել եր գնդից: Դաշնակցական
խմբերը շրջապատել էյին վաչտին, մնացել եր մի յեւթ,
ձղել հակառակորդի շղթան և անցնել դեպի Գոկչա:

Լուսը նոր եր բացվել, յերբ վաչտի հրամատարը
հեծյալ կապավոր ընկ. Սարգսին ուղարկեց դեպի Ղո-
թուր գյուղը, կապվելու Յ րդ գնդի հետ, բայց մեր
բրիգադից վողջ վողջ գյուղում չկար, գյուղը գրավված եր
դաշնակների կողմից: Ժամը 10-ին ընկ. Սարգիսը վե-
րադարձավ և պատմեց յեղելութունը, տեղեկութուն
տալով դաշնակների խմբերի և դասավորության մասին,
վորի համար պարզեցվաւորվեց կարմրադրոշ շխնշանով:

Վորոշեցինք չարժվել Սալլու գյուղի ուղղությամբ
բարձրանալ դեպի Քարապուլիս:

Գյուղին անսովոր յեռ ու զեռը հանգիստ չեյին
տալիս գյուղացիներին, նրանք ել էյին պատրաստվում
նահանջելու: Ճանապարհը չափազանց դժվար եր,
միմիայն մի չավիղ եր, վոր գիշեր ժամանակ միշտ կոր-
չում եր աչքից և դժվար եր գնդացիները տանել:

Ժամը 3-ն եր, յերբ վաչտը սարից իջնում եր ձորե-
րի նեղ չավիղներով՝ դեպի գյուղը: Վաչտի առաջից
չարժվում եր Հայկի ջոկը, վորն ապահովում եր վաչտի
գիշերային յերթը:

Կարմիր բանակային Յեղիան չարժվում եր վաչտի
աջ թևից, վորպես դետք: Մեզնից մի քանի մետր ա-
ռաջ լավեցին ձայներ, դա Սալլու գյուղի միջի դաշնակ-
ների գիշերապահներն էյին:

Լավեց ուժեղ գոռոց, վորից թնդաց խոր ձորը. յե-
րեկաց մի բուռ կրակ մթան մեջ և լավեց հրացանի տրա-
քոցի ձայնը: Գյուղն իրար խառնվեց, դաշնակների վրն-
վորները իրար չեն ճանաչում, ուժեղացաւ համադարկ-
ների ձայնը. դաշնակցական գումարտակը կորցրել եր
էր գլուխը և չգիտեր թե, վոր կողմից կարելի յե գուրս
գալ գյուղից:

Վաչտի պահպանող ջոկը մտաւ գյուղը, գնդացիրա-
յին դասակը նոր եր իջնում սարի լանջով, ջորիների
պաշտերը քարերին կպչելով, կայծ էյին տալիս, հակա-
ռակորդը կարծում եր թե կարմիրների հեծելազորն և
դալիս:

Կռվի տաք ժամանակն եր. գնդակների ձայններից
գոգում էյին տերեւները: Մշուշապատ արշալույսը
սկսել եր լուսավորել Իրաւագյաղի բարձր սարերի կա-
տարները:

Կարմիր բանակային Սեդրակը բարձրանալով սարի
կատարը, կրակ եր բացել դաշնակների աջ թևին:

Բարձրացող արեւի ճառագայթները խանդարում
էյին տարբերել բարձած էշերը, թամբած ձիերից և
դաշնակներ խումբն, ընդունելով հեծելազորի տեղ,
Սեդրակի գումակի բարձած էշերին, կորցնելով «հերոս»
գլուխները, փախչում են դեպի Քեչիչքեղ, ուր տեղա-
վորված եր նրանց գլխավոր ուժը:

Այդ պահին կարմիր բանակային Սեդրակը կանգ-
նած սարի կատարին, հատուկ բավականությամբ «հու»
եր տալիս խուճապի մատնված «հերոսներին». վաչտը
չարունակում եր իր ճանապարհը՝ խորը ձորով բարձրա-
նալով ձուռ սարի դագաթը:

ԹԱՐԻՍԱՆՅԱՆԻ ջոկը չարժվում եր վաչտի առաջից,
նա տեղեկացրեց, վոր սարերի կատարներում մարդիկ

նակները գալիս են, մենք վո՞ր կողմը փախչենք, վոր նրանց ձեռքից ազատվենք: Մեր գլուղի կուլակները մեզ կուտեն, մենք նրանց տունը «ռեկվիզիտ» յենք արեւ, հանել ենք նրանց պահած ցորենները, բաժանել չքավոր ճերին և կարմիր բանակայինների բնտանիքներին»:

Արեւի կեսօրից բավականին հեռացել էր նեղ փողոցներում, ցածրիկ տներից դուրս ելին կրում տեղաշորեր, ամանեղեն, ուտելու համար հաց և այլն: Պարաստություն ելին տեսնում գլուղից փախչելու: Չքավորները, միջակների խոշոր մասը փախչում ելին դեպի Ն. Բայազետ, մի մասն էլ չէր ուզում գլուղից հեռանալ:

Յածրիկ ցանկապատերի տակով մարդիկ ելին յերկուշիմ, նրանք ուղեւորվում ելին դեպի սարի գոմերը: Նրանք գլուղի կուլակներն ելին, դնում ելին դաշնակցական խմբերին միանալու: Գերեզմանատան քարի վրա կանգնած հրամատարը հանգստացնում էր խուճապի մատնված գլուղացիներին՝ «չուտով Հայաստանի սահմաններից դուրս կլուծենք դաշնակցական խմբերին» ասում էր նա: Գլուղի չքավորները չեն ուզում հեռանալ հրամատարի մոտից, հավաքված նրա շուրջը, հարցեր են տալիս, սպասում պատասխանի: Արեւակը կանգնած յերկնակամարում կարծես հրամատարի նման շրջապատած, գլուղացիներին պատասխան էր տալիս:

Հավաքված գլուղացիների մոռյալ զեմքերի վրա կարելի չէր կարդալ, թե ով, ո՞ւր և ուզում գնալ, այդ վճռական րոպեյին:

Շատ ուրախացան, յերբ լսեցին վոր մենք նորից հարձակման ենք դիմում՝ վերջնականապես լիկվիդացիայի յենթարկելու դաշնակցական հակահեղափոխու-

թյունը: Մոռյալ զեմքերը ժպտացին, ինչպես պարնան ռաշալուսին վարդն և ժպտում սոխակին:
Մենք անցանք վերջին և վճռական մարտի:

Ս. ՂԱՀՐԱՄԱՆՅԱՆ

(նախկին Յ գնդի բաղրիկ. այժմ հայկ. դիվ. բաղրամուխ հրահանգիչ)

ՍԵՆՔ ՍԻԱՍԻՆ ԿՇԱՂԹԵՆՔ

Հայաստանի դեռ նոր կազմակերպված կարմիր զորամասերը յեղբայրական 11-րդ բանակի ուժանդակութամբ ճեղքեցին իմպերիալիզմի հլու ծառա դաշնակցականների կողմից կազմակերպված փետրվարյան թափափանցումը և 1921 թ. ապրիլի 2-ին նրանց թափափանցումը չարավեցին Դրախդյալ ու Չանգեղուր: Դաժարութի ճակատում փառավոր հաղթանակ տարած Խորհրդային Հայաստանի կարմիր զորամասերը, Դառախդյալի աշխատավոր գլուղացիութան անմիջական ուժանդակութամբ, մի հրվածով դուրս չարտեցին այնտեղ բուն դրած դաշնակցական խմբապետներին:

Այն օրերին, Խորհրդային իշխանությունն աշխատում էր հենվելով Չանգեղուրի աշխատավորութան վրա, վերջնականապես, խաղաղ միջոցներով ազատագրել Չանգեղուրը «Սպարապետ» Նեդեհի բռնություններից, թալան կոտորածներից:

Դեռ վերջնականապես չէր պարզվել, թե ինչով Դեռ վերջնականապես չէր պարզվել, թե ինչով կվերջանա այդ՝ արդյոք աշխատավորութան ճնշման

առակ դաշնակցականների մնացորդները Նժդեհի գլխա-
վորութեամբ կթողնեն Չանդեղուրը, թե անհրաժեշտ
եջ նորից մի հարված կարմիր զորամասերի կողմից,
վորակազի Նժդեհն իր մի խումբ մատուցելիստներով
յերեմար թափրիցում:

Նման տրամադրութիւններ եր, վոր կարմիր զ-
որամասերն առանց կռիւի Գեոգեոի և Կնիշենի գիրքե-
րում սպասում եյին Չանդեղուրի խորհրդաշնացման
խնդրի վերջնական լուծման:

Կարմիր զորամասերի մարտիկները լարված ան-
համբերութեամբ սպասում եյին այն ժամին, թի. յերբ
պետք և հրաման տրվի վերջին ու մահացու հարվածը
հասցնելու Չանդեղուրի լեռներում ստպատակող դա-
շակ խմբակներին, Տաթեվի «սուրբ» վանքի քարայնե-
րից անդունդները նետված կոմունիստների ու աշխա-
տավոր դուռըցիները դահիճներին:

Դաշնակների հրեշտակ, գազանային բռնութեան-
ները մասին Չանդեղուրից ստացվող լուրերը տվելի և
յին բորբոքում կարմիր մարտիկների դասակարգային
ատելութունը գեպի խմայերիալիզմի լակե-դաշնակ-
ցութիւնը և նրա խմբակները: Կամ բնաջինջ անել ու
դուրս քշել դաշնակ հրոսակախմբերը Չանդեղուրի լեռ-
ներից և ազատել «սուրբ» Տաթեվի զոհերին ու Չան-
դեղուրի բովանդակ աշխատավորութեանը, կամ մար-
տիկներէ մինչև վերջին մարտիկն ու վերջին կաթիլ
արյունը—այսպիսին եր մարտիկներին հաստատուն
վճիռը:

Սակայն անցքերը մի յերկու որում դասավորվե-
ցին այլ կերպ:

Դաշնակցականներն ուղարկելով Խորհրդային իշխա-
նութեան խաղաղասիրութիւնից, հունիսի, առա-

վտար հարձակվեցին Գեոգեոի, Մալիշկայի վրա: Այդ
նույն որը կարմիր զորամասերը Դոյթուրի բլրակների
վրա ժամը 11-ից մինչև վերելոյան 6-ը մարտ եյին
մղում դաշնակցականների դեմ:

Ծրդ վաշտը դառնում եր Դոյթուրի հյուսիսում,
թույլ չտալով խմբակա Մարտիրոսի ձիավորներին
անցնելու մեր զորամասերի թիկունքը: Նույն որը ժա-
նանցնելու մեր զորամասերի թիկունքը: Չույն որը ժա-
մը 7-ին պարզվում և, վոր Այնազոր գյուղը գտնվում
և դաշնակցականների ձեռքում, իսկ վաշտը համարյա
չբնապատում և. ստեղծվել եր անտանելի դրութիւն:

Բանակայիններից չատերը պահանջում եյին հար-
ձակվել Այնազոր գյուղի վրա սակայն հրամատարու-
թիւնն այլ կերպ վորոշեց. հնարավոր չեղ վերադառ-
նալ Արմաշի վրայով. մնում եր լեռներով, գիշերը նա-
հանջել Նոր-Բաշադետի ուղղութեամբ:

Չնայած աննդամթերքների բացակայութեան, կար-
միր բանակայինները ոգնելով մեկը մյուսին, հաղթա-
պակի համար հալածաով լցված առաջ եյին գնում գիշեր
հալած հալածաով մեծ-կամաններով, լեռներով, ճա-
վա թանձր խաղարի մեծ-կամաններով, լեռներով, ճա-
հիճներով, դեպի Դարանյուխ՝ հալածելու, հարվածե-
լու, ջախջախելու դաշնակներին:

Գիշերվա ժամը մոտ 2-ին սպասված ուժերը վերա-
կանգնելու համար վորոշում ենք մի քանի ժամ հան-
գրաստանալ մեզ անհայտ գոմերում:

Վաղ առավոտյան, յերբ դեռ նոր եր լույսը բաց-
վում, վաշտը շարունակում և առաջ քայլել: Հանկարծ
վաշտի վրա սուրում են մի քանի զնդակներ. «Մարտնչել
մինչև վերջին կաթիլ արյունը» գոչում են մարտիկնե-
րը: Մի քանի րոպեյում դասակներն ստանում են ի-
րենց խնդիրները և մարտական դասավորութիւնը քն-
դառնում:

Իսկույն մոռացվում են քաղցն ու հագնածութիւնը, բոլորն եւ առույգ են ու աշխույժ, ինչպէս Ղորթուրի լանջերը:

Վաշտը գտնվում էր մարտավարական տեսակետից շատ անհարմար վայրում:

Հայտնի էր, թե ովքեր են այդ զնդակներն արձակել, անհրաժեշտ էր շուտափութ կերպով պարզել այլ կերպ, հնարավոր էր առաջ շարժվել, ուղղակի էր մտածում վաշտի հրամատարը: Ովքեր կարող են լինել, թշնամին այսպէս արագ էր կարող հետապնդել մեզ: Դեռ դրութիւնը վերջնականապէս չփորձված նկատվում են հեծյալ զեւոթերը, փորոնք 3 կողմից հմտորեն մոտենում են: «Ովքեր են սրանք», լսվում է մի ձայն, «կարմիր դրոշակ է յերկում»: Հրահանգ է արվում—«կրակ» շարձակել մինչեւ նրանց ու վրէժները:

Դեռքերն առանց դանդաղելու մոտենում են վաշտին, նկատվում է հետախուզի կորիզը, փոր կարմիր դրոշակով շարժվում են ճանապարհով Կ-Բայազետի ուղղութիւնից դեպի Քարադուխ գյուղը:

«Մ Ե Ր Ո Ն Ք Ե Ն»

Պարզվեց, փոր 11-ը բանակի առաջին հեծյալ գնդի մարտիկներն են, նրանց գիշերային պահակը: Կարմիր բանակայինների ուրախութեանն ու հրճման քին չափ ու սահման չկա, տեսնելով, փոր մենակ չենք, մեզ հետ է հզոր կարմիր բանակը, փորի ուսմանը պիտանք մենք խաղաղ կշախմատներ դաշնակցապետութեան բանդաներին:

Հեծյալ գնդի բանակայինները, փորոնք իրենց ուսերի վրա տարել էին քաղաքացիական կոխմները վրդ

ծանրութիւնը, դժվարութիւնները հաղթական դեմքերով բռնում են Նոր-Բայազետը, թույլ չտալով դաշնակներին դուրս գալու Սելիմի լեռանցքից:

Ուրախ զուգայից, թեյուրաց ու մի փոքր հանգստանալուց հետո, հետախուզող դասակը ճանապարհովեց դեպի Սելիմ, իսկ վաշտը Ղարանլուխ գյուղը:

Մի քանի օրվա հանգստից հետո, ելլի նույն խաղախ բանակայիններն են, առույգ, մարտական, պատրաստ հարվածելու դաշնակցականներին:

Պատրաստվում ենք դրավելու Սելիմի լեռանցքի Քարադուխ գյուղը: Առաջին հեծյալ գունդը մեզ հետ էր, փորի ներկայութիւնը կրկնապատկում էր բանակայինների յեռանդն ու կարողը:

«Մենք միասին կհաղթենք մինչեւ իսկ ուժով տասնապատիկ թշնամուն» կրկնում էին բանակայինները: Յերեկոյան ամեն պատրաստութիւն իրականացնելու նվաճ էր, մեզ հետ են նաև տեղական կոմունիստները, փորոնք շատ լավ ծանոթ են վայրին:

Ուղեկցի առաջնորդութեամբ վաշտերը գիշերը ժամը 12-ին գուրս են գալիս յերթի, լուսաբացին հարվածելու թշնամուն, ինչպէս դա արվում է սովորաբար հարձակումների ժամանակ:

Առավոտյան լույսը դեռ լավ էր բացվել, յերկանիվելով վերավորներ են բերում 1-ին գնդի բանակայիններից ու հրամայում: Այդ նկատելով բանակայիններն եւ ավելի էլին զայրանում, «արագ քա՛նք յիններն են իրար բանակայիններն ու կոմունիստներն են իրար բանակայիններն են իրար» խօսում էր— «չլինի թե մեր ընկերներին նեղն են դցել»:

Կոխմներում կոխված հին մարտիկները լավ էին դիտակցում, փոր հեղափոխութեան հաղթանակը գահերէլ է սրահանջում:

Հասնում ենք թշնամուն:

Վաշտերը բացադատվում են: Դաշնակները կողմից առեղ գնդացրային կրակ է բացվում մարտիկներին վրա, բայց նրանք հեղափոխական ղեկավարներին հատուկ արևությամբ ու յեռանդով առաջ են շարժվում: Առաջին գունդն աջ թևովումն է խճուղու ուղղությամբ թշնամին անձնատուր չի լինում, գնդացիրներն ուժեղ կրակ են տալիս վաշտերի վրա:

Վաշտերը պառկած են, առաջ են շարժվում չոքերով: Առաջին գնդի մեկ եսկադրոնը գրոհի գնաց, վաշտերը վազեփորված առաջ են նետվում, տեսնելով թրեկից փորձված ղեկավարների խիզախությունը, համարձակությունը՝ «հաղթել թշնամուն, ինչ կերպ ուզում եք լինի» — այս եր նշանաբանը:

Գրոհն ուժեղ գնդացիրների կրակի տակ չկարողացավ առաջ շարժվել, ընդունեց ձախ, տալով մի քանի վիրավորներ:

«Առաջ ընկերներ, անցնել թշնամու աջ թևով, խիճել նրան, վորպեսզի հեծյալ գունդը կարողանա առաջ շարժվել» — Գնդակների տարափի տակ լսվում է խրոխտ հրահանգը:

Վաշտերն ուժեղ կրակի տակ առաջ են շարժվում, նկատվում է, վոր առանձին գնդացիրներ թշնամուն ձորն են իջեցնում, հենց այդ նույն մոմենտին գունդն ամբողջ կազմով սկսում է գրոհը, վաշտերն էլ չեն նայում թշնամու կրակին, մրրկային արագությունով են տալով: Վաշտերն առաջ:

Հարձակումը հաղթական է. թշնամին խուճապի մատնված թողնում է գնդացիրները զիրգերում և գլխապորույս բռնում նահանջի ճանապարհը:

Վաշտերն առաջին գնդի հետ միտակցությամբ են Գնդացրային գյուղը: Կապ է հաստատվում Արմաշի ռազմաօդային զորամասերի հետ: Գնդացրային զորամասերի հետ վերջնականապես խորհրդայնացված է:

Աշխատասիրության թշնամիները մի անգամ ընդմիջա գործն են արված մեր յերկրից:

Թող իմպերիալիզմի հլու ծառա դաշնակցականներն արտասահմանում ինտերվենցիայի ծրագրեր մշակեն, Խորհրդային Իշխանությունը գեմ: Իսկ մենք, կարմիր բանակայիններս կրկնապատկած յեռանդով հնգամյակի շուրջ տարում կիրառելու նշանաբանի տակ, ռազմական ուսուցման ու տեխնիկայի ուսումնասիրության միջոցով չենք հզորացնում ԽՍՀՄ:

Մահացու հարված տալով սոցիալիզմ կառուցող Խորհրդային յերկրի գեմ ուղղված համաշխարհային իմպերիալիզմի արյունոտ Պուտինկայի և նրանց հլու ծառա դաշնակցականների ամեն մի վտանգությանը:

Կ. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

(Էն գնդի նախկին համահրդ.)

ՈՒՇԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԺԱՆԻ ՍԻ ԵՋ.

Դարալուքյալում՝ Արմաշից մինչև Բեշլեֆեկե տեղի ունեցած վերջին կռիվը պետք է առանձին ուշադրություն արժանի լինի:

Դաշնակներն այդ կումում վերջին անգամ փորձ ելին անում հաջողություններ ձեռք բերելու, սակայն Տի րանի ժամ անող կովից հետո, աշտեղ արգեն ընդմիջում փորձվեց թշնամու բախտը:

Ղոյթուր գյուղի մոտ սկսվեց թշնամու զինվորներին կատարյալ լքումը, չորանք խմբերով անձնատուր ելին լինում, հասկանալով դաշնակների սրայքարի սոցիալական ելությունը:

Դաշնակցական խայտաբղետ «զորքը» բաղկացած զինվորներից, ոֆիցերներից, կանանցից ու յերեսաններից, վորոնց տարել էին իրենց հետ դաշնակցականները մարակի ուժով-թողեցին «աղագլին փրկիչներին» և վերադարձան խաղաղ աշխատանքի:

Մ. ՌԱՅԱՅԵԼՅԱՆ

ԻՆՉՊԵՍ ՈՂԱԿՈՒՄԸ ՃԵՂՔԵՑԻՆՔ

Յեղվարդի, Առինջի և Ավանի կուլակությունը դուրս եկող հազարավոր զինվորներին զեկավարությամբ փետրվարի 1-ին հարձակման անցավ՝ յերեք ուղղությամբ—Բանաջուր, գործառների վրա:

Ճիշտ այդ օրերին կազմակերպվեց փամփուռյալ գործարանի, հրետանու պահեստների և զինարհեստանոցների բանվորների մարտական հսկաար և գործա յեկավ զինադրելու թշնամու հարձակմանը: Սակայն թըշնամու գերազանց ուժերի ճնշման տակ, մենք նահանջեցինք:

Համարվի հակառի լիվիկացիացից հետո—մի

շարք ընկերներով գտնվում էինք հետեվակ հետախուշական խմբակում: Կանգնած էինք փաշալու գյուղում:

Գիշեր էր: Դաշնակները կողմից կազմակերպված զտակը, սեղանի կուլակներից, նախկին սպա հակահեղափոխական Նարբի զեկավարությամբ, գրոհեց դրեքի շտաբը Փոռ գյուղում, նպատակ ունենալով փոխնչյան մեր խմբակը:

Կայծակի արագությամբ դուրս թափեցինք գյուղից, անցանք հակահարձակման:

Մեզ, 4-րդ վաշտի հետ յրջապատեցին, սակայն լի հալածումով զեկի բանվոր դասակարգի գործը անհաղթաբար պայմաններում, կումում էլինք դաշնակ կուլակային բանդաների դեմ: Ողակման շըջանակը ճեղքվում էր լծնամին թուլեց մեկ թեթև զնդացիր, 10 զերի (ղիվոր) 1 սպա, մենք միացանք զնդին, սակայն շատ զըժվորին պայմաններում հաջողվեց զնդին ճեղքել թշնամու ողակումը և անցնել գրոհի թշնամու գերազանց ուժերի վրա:

Մեր գրոհը հնարավորություն տվեց ողակված միավորներին նահանջելու զեկի թաշիկ գյուղը: Այստեղից տանելով ուժեղ հետախուշություն, մենք անցանք հարձակման փաշավի վրա, վորը և վերադարձվեցինք:

(4 զնդի հրամատարի, որ
նախան այժմ 2 հայկ. հր.
զնդի հրամատար)

ՄԻՆԶԵՎ ՎԵՐՋԻՆ ԳՆԴԱԿԸ.

Հայաստանի խորհրդայնացման առաջին որերին
Մալաբարյադես դուռում կազմակերպվեց Վրդ հայ-
կական հրաձիգ գունդը: Հետագայում նա կանգնած էր
Քանաքեռ և Ալան գյուղերում:

Փեարվարի սկզբներին 6-րդ գունդը, վերափոխվեց
և առաջավ շայկական կարմիր դոճերի, հառուկ ջո-
կատ անունը: Հետագայում այդ ջոկատը վերանվազմ-
վում է 4-րդ հատուկ—Լուսա Դնդի:

1921 թ. հունիսի կեսերին նա ուղարկվում է Եջմիածին: հունիսի 19-ին հրաման կնք ստանում զինվորական գործող ՅԵՐԵՎԱՆՅԱՆ ԳՐՈՒԳՈՍՅԻՆ ՈՉԵՆԻՔԻ:

Հասնելով Նախիջևան ուղեվորովում ենք դեպի Կար-
մալինովկա (Բիչանակ) -այստեղ է վեր ստանում ենք մեր
մարտական խնդիրը—Հարձակման անցնել դաշնակիների
շահակների ձեռքում հանդիսանում էյին դիրքերի բանա-
լին։ 26-ի յերեկոյան դուռդն ընդունում է հարձակման
մարտական դասավորում։ Դաշնակիների բանդան դե-
կապարությամբ խմբապետ Հարությունի, (Սյրլու զյու-
ղացի) ղեկերը հարձակվում են մեր դաշտային պահա-
կի վրա։ մի ակնթարթում, կարծես թե, պահակը ու-
զում է խուճապի մասնովել, սակայն բանակայիններեյ
մեկի համարձակ դործողությունների, (նա յերկու ձեռ-
քի նոնակ նեակց դեպի թշումին) դրությունը պերա-
կանդնված է։

Քչնամին փոխառաւ զեմեց, թողնելով 5 հոգի վի-
րավորներ և սպանվածներ: Սպանվածների մեջ եր խոմ-
բարդետ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ: 27-ի լուսաբացին զոռն
անցավ վճռական հարձակման և առավոտյան Սալվա-
դորի վճռական զորավար թողնելով մեծ
դին արդեն զրավված եր: Հակառակորդը թողնելով մեծ
քանակությամբ սպանվածներ փախավ: 28-ի յերեկոյան
կռիվով մենք վերցրինք Ալիլա և Բոնակոթ դյուղերը
հանելով անշարժ պահպանություն Ախլաթյան գլխի
առջևից:

առջեվում: «Ուարդապետ» Նժդեհի կարգադրությամբ, դաշ- նակցական զինապետ Կուրոնե 29-ի գեղեքը իրեն բանդայով թվով 800 հոգի հարձակվեց Ախլաթյան գյուղի անշարժ պահպանության վրա: Գումարտակը, կա- ռազի գիմադրություն ցույց տալով հակառակորդին, ջարդեց Կուրոնի բանդային:

Ախլաթյանի կողմում առաջին դրամ
ցրորդները, կրակելով իրենց բոլոր փամփուշտները,
անցան գրոհի ատրճանակներով և խանչակներով։ Տեղա-
փոխական խանդավառությամբ և դասակարգային չե-
ռակցությունն այնքան բարձր ելին, վրո թշնամին
դուրս չպրտվեց շյուղից և Ախլաթյանը գրավվեց գնդի
կողմից, ընդմիջտ վերջ տալով դաշնակիների տիրապե-
տությանը։

(Գնդացիներն լսեալի պետ
այժմս քաղբաժնի հրահանգիչ)

Դաշնակցականները փետրվարյան հակահեղափո-
թյունը լիկվիդացիայի յենթարկելուց հետո, մեր
ռազմագային լուսերիմ թշնամին իր վերջին ապառ-
նը դնով Դարալադյազի և Զանդեղուրի յեռներում :

1921 թ. հունիսի 10, ամիսին էլ .

Գժդհհուլիսունները վերջացան յերբ Վաղարշապատում կաղմակերկրված մխախնդում հաղորդվեց դաշ-

զուեցր պատրաստ ե:
 Վաղարշապատի աշխատավորության ուռաների և
 կեցցեհների կանչերով, բախշեվիկյան կարմիր դրոշ-
 ներով, զուեցր զասակարգային ատելությամբ լեցուն,
 արժվեց դեպի Զանգեզուր:
 Երկու օր անց: Մարտիկները: Պատմում են

խնջեւան :
 Առաջին անգամ Անդրկովկասի ժողովուրդներին
 պատմութեան մեջ, գինեւած հայկական գործասք
 Նախնային թուրք աշխատավորութեան ուսանելի ու
 կեցցեաների վարտի տակ մտնում է քաղաք : Ամեն տեղ
 գրուցի, յերգ, ծիծաղ :

Թող դաշնակները լաց լինեն։
Այսօր յեղբայ Հասանը սեղմում է բառակ Արա-
Ջի ձեռքը—դաշնակների որոք «թշնամիներ», այսօր
կոմսոմոլի ալ դրոշմ ձեռքերին պրոլետարիատի դիկ-
տատուրա յեն ստեղծում իրենց յերկրում։ Գնդին տըր-

127

վում է կարճատև հանգիստ: Ելի ուրախ են մարտիկները, սրբում են հրացանները, զնդացիները, հոշիկները, ել ինչ ասեմ, ամեն տեղ յետում է աշխատանքը:—

— «Համա իշտահով կուտեն դաշնակները ես խորովածը»: Սրամտում է պուլեմյոտչիկ Մելիքսեթը, զնդացի փամփուլտները շարելով:

Յերկինքն արեմփուտքում խաղառ ծածկվեց մըթությամբ, բայց լուսինը դեռ շարունակում է յուսափորել Արեվելքը:

Վաղը դունդը շարժվում է կարմալինովկա՝ ուսգմական գործողությունները սկսելու համար: Շտարում զնդի հրամատար ընկ. Տրափկինի մոտ պետկադմի խորհրդակցություն է: Բացատրվում է յերթի կարգը և մարտական խնդիրը:

Լուսն էնք դնդի հրամատարի և զինկոմի խրխոտ ձայները:—

«Հրամայված է գրավել Բիչանակի կիրճը, Սալաթղին և ապա Մազրա դյուղը:

Արեւ դեռ չէր ծագել: Արեվելքից չքեղ կարմրությունը նոր էր սկսել տարածվել հորիզոնի բարձրերում: Մշուշը, վոր բաց մանիշակաւոյն էր դարձել, սկսում էր յերեման հանել իր միջից բլուրները և գետափը: Մշուշի ցրվելու հետ, հեռվից յերեմում ելին վաշտերի շարանը, վորոնք շարժվում էին արնեգուլն դրոշի հետեւից:

Հառանք կարմալինովկա: Լուռ էր ամեն ինչ: Կենդանի դյուղը կարծես թե մեռած էր: Այս դյուղում վաղուց է վոր չեն յերդում հոտաղներ, չեն շարժվում գութաններ: Դաշնակցականների թաւանից հետո

դյուղը գաղթել էր, մնացել էին միայն բարրարուսթյան հետքերը:

Գունդը շարժվեց: Հսկիսի 27-ի դիշերն է: Գունդը յեղբայրական ուշաական գործատերի հետ միասին անցնում է հարձակման: Գիշերային լուսթյան մեջ վոչ մի ձայն, վոչ մի շշուկ չէր լսվում: Միայն լքսվում էր ջորիների դոփյունը, վորոնց պայտերը քարերին կպչելով կայծեր ելին արձակում: Հաստատ կամքով, լուռ ու մունջ կարմիր մարտիկները բարձրանում էին վիթխարի լեռ սարը, գերեզման փորելու դաշնակների համար:

— «Քո տունն ամրի Սալաթղի, ևս ի՞նչ բարձր սար է, վերջ չկա՞»:

Սալաթղի մեջ լսվում է պուլեմյոտչիկ Ղազարի ձայնը:

— Աղա՛ թե հոգնել ես, ջորու պոշից լունի:

Ջորիները այծերի պես մազլցում ելին և իրենց հետ քաշում զնդացիները և հոգնած մարտիկներին:

— Պեխոտը խշտիկ ունի, մենք խշտիկ չունենք, վոր բարձրանանք, մեր խշտիկը ջորու քոչն է, ձայն ամեց Սաղաթիլը:

Հառանք նշանակված տեղը: Պատրաստվում ենք գրոհի:

Հրամայված է աննկատելի կերպով մոտենալ թըշնամու դիրքերին և ապա անցնել դրոհի: Գումարտականները շարժվեցին: Ամեն ինչ պատրաստ էր: Անհամբեր սպասում էլինք աղգանչանին— սկսել զնդացրային կրակը:

— Չեղի դուրբան տղերք, տեսեք վիկերս քեռին դաղերթկա չտա, փախում է խալարում ջոկհրամ Սեթոն:

— Ենպես կլիկացնեմ վոր դաշնակներն «քեֆը» դա-
վրա բերեց նախող չիկ ինչոն:

Աղղանչանք տրվեց:

Սկսվեց վճռական մարտը: Ռուսների զորությունը
մի խուլ մոնչոցի յեր նմանվում և այդ մոնչոցին ար-
ձագանք տալով, ձորերը հառաջում եյին: Գնդացիքնե-
րից հրաչին շեզուններ եյին դուրս սահում ու հազթա-
նակ ներշնչում: Ենչտակի համադարկներն ու մարտիկ-
ներն ուռաները չմամ թշնամուն յետ չպրտեցին և
փախուստի մասնեցին: Գրավված են արդեն բարձունք-
ները: Թողնելով դիրքերում սպանվածներ և ունգմա-
մթերք դաշնակները փախան:

Ճանապարհը՝ գեպի Սխիան ագաս եր:

Ա. ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ

ԱԽԼԱՅՅԱՆԸ ՄԵՐՆ Ե.

Իաշնակները առանց հետ նայելու փախչում ե-
յին: Մերոնք այնպես եյին զոռել թշնամուն, վոր հետ
նայելու ժամանակ ել չուներ: Մարտիկները բորբոք-
ված հազթանակի բոցով, անքուն, հողնած, բայց մար-
տերում կոխված, խիզախ ու վճռական քայլերով հե-
տապնդում եյին թշնամուն և գրավում գյուղը գյուղի
հետևից: Գրավված են աղեն Ղարաքիլիսա, Բոնա-
կոթ, և Ալիու գյուղերը:

Առաջին կարմիր դրոշը պարզվեց խրճեթի տրանի-
քին: Այսոր ճնշվածների համար տոն ե: Խմբապետ Ա-
ղարեկներն ու Հարությունները ել չկան, Ոնես քիճու-

ցի խոսքով դառան «կա վոչ»: Սեպ գյուղը հիմի դա-
ռել և կարմիր ու խորհրդային:

Ամեն գյուղում հեղկոմներ հիմնում ու առաջ ենք
չարժվում: Սնանա պայքարը դաշնակների դեմ, արյու-
նաքամ յեղած գյուղացիությանը հասցրած ճնշման ու
ծաղրանքի համար, կրկնապատկում եր կարմիր մար-
տիկների տոկունությունը: Առանց կանգնելու սրանում
եյին կարմիր գումարտակները փախչող թշնամու հետ-
քերով:

Ախլաթյանը մեր ձեռքն ե:

Գարնանային մի գեղեցիկ որ եր: Ինքը բնությունն
ել մեզ հետ ժխտում եր: Գյուղում ուրախություն և տի-
րում: Դաշնակների ձեռքից փախած լեռներում թաղ-
նված, բայլչելիկ ընկերը վերադարձել և իրենց գյու-
ղը: Ետտերը հուզված ծիծաղի տեղ լաց եյին լինում ու
ընկերոջը փաթաթվում:

Թշնամին հունիսի 29-ի լուսաբացին Քսոբրիզակ
սարից անակընկալ հարձակում գործեց գումարտակի
վրա: Մի ակընթարթում, քնաթաթախ մարտիկներն
ընդունեցին մարտը: Թշնամու շղթաները քաշի գնում
մոտենում եյին գյուղին ու համադարկներն ու մեղա-
նում: Գյուղի գերադմանատան քարերի հետևի, կար-
միր գնդացրորդները անսահման քաջության որինա-
կով և սառնասրտությամբ, առանց կրակ բաց անելու,
թշնամուն առաջ են քաշում մահացու հարված տալու:
Հեռադիտակով նկատում ենք թշնամու հեծելադրը,
նա իջավ սարից և թաղնից գյուղի մոտ գտնվող բը-
լուրի հետևով:

«Հասկացանք ձեր միտքը, խորամանկ աղվեսներ,
սպասեցեք յես ձեր պոչը կխուզեմ»: մրթմրթաց նա-
վողչիկ կարոն:

Սրտատրոփ սպասում ենք թշնամու գրոհին:

Հեծելագործը ներս խուժեց գյուղ ու գրոհի անցավ: «Կրակ» խոսքը դեռ չարտասանած Սեթոն, Մեյլիքսեթն ու Կարոն զնդացրի ձղանները քաշին ու գերանդու պեռ թշնամուն սկսեցին հնձել: Վճռական եր պայքարի, անհավասար ուժերով, նրանք ութ հարյուր մենք յերկու հարյուր: Կոխվ մինչև վերջին փամփուշտը: Այդ եր բոլորիս ուղեղը ծակում:

3-ժամյա մարտից հետո վաշտերը զնդացիներին ճարճատրոնների ճախակցությամբ անցան հակադրոհին: Տուր ու դմփոցը սկսվեց:

Խմբապետ Կուրոյի մեջքը կտարվեց ու հետ նահանջեց: 3-րդ դումարտակը մեզ ողնության հասավ. բայց արդեն ուշ էր: Դրությունը վերականգնված էր: Թըշնամին մեծ կորուստներ տալով չարտված էր:

Ի. ԱՍԻԼՈՎ

(Դեռնային մարտկոցի գտնարած ալժմա հայկ. հրետ. զնդի վարժական բաժնյակի հրամատար)

ԲՈՅԼՇԵՎԷԿՅԱՆ ՀԱՄԱՌՈՒԹՅՈՒՆ

1921 թ. հունիս ամսին եր, յերբ դաշնակների վերջին մնացորդներն լիկիդացիայի համար Զանդեղուբում, մեր մարտկոցը Կարմիր բանակի յեղբայրական զորամասերի հետ հարձակվում էր Որդուրաթից Եղեղիի ուղղությամբ:

Մայիս ամսի վերջին հասանք Որդուրաթ, մեր զորությունների շրջանը: Մեր առաջ խնդիրն էր դնում

կարճ ժամանակամիջոցում պատրաստել բեռնակիր մարտկոց: Այս վեհ և պատասխանատու խնդիրն ընկավ ինձ վրա: Մարտկոցի հրամատարից խնդիր ստանալով քովորեցնել անձնական կազմը բեռնավորման մեկ շաբաթվա ընթացքում, մենք անցանք համառ և հարվաճային աշխատանքի: Խնդիրը կատարված էր. մեկ շաբաթվա ընթացքում մարտկոցի բեռնավորման համար մենք գործադրում էինք միմիայն յերեք բուլե:

Շուտով ստացվեց հարձակման հրաման. Որդուրաթից ջոկատը շարժվեց առաջ: Մեր մարտկոցի խնդիրն էր բարձրանալ Խորխատ սարը (7 հազար վոտնահատից ավելի բարձր):

Բեռնելով հրանոթները ձիերին, առավոտյան ժամը 8-ից սկսեցինք բարձրանալ Խորխատի դադաթը և միայն 4 ժամից հետո հասանք մեր նպատակին: Յերթը կատարվում էր լեռնային պատերազմի ամենադժվարին պայմաններում. առանց ճանապարհի, քարերի միջով կարմիր բանակայիները առյուծի նման մազլցում եկին ժայռից ժայռ. բոլորը լցված էին մի ցանկությամբ—կատարել մարտական խնդիրը և վոչնչացնել դաշնակներին:

Առաջին համազարկը վորոտալից արձագանք տվեց Զանդեղուրի սարերում և հետագա մեր կրակը խուճապի մատնեց թշնամուն: Մեր հարձակողականը սկսվեց ամբողջ ճակատով, վորով և իսպառ վոչնչացվեց հազանշափոխական վերջին մնացորդները Զանդեղուբում:

ՄԵՐ ՊԱՏԱՍԻԱՆԸ ԴԱՇՆԱԿՆԵՐԻՆ.

Մայիսի 17-18-ի առաւոյտը, այն ժամանակ, երբ 2-րդ զնդացիրային կոմանդայի բանակայինները շուրջ-պար ելին բռնել ու յերգում էին բաղում, հանկարծ կոմանդայի գրադարանապետ ընկ. Միխոն փրփուրը բերանին, թարմ «Կարմիր-Չինվոր» թերթէ-րը կռան տակին, վաղելով անցավ ու կանգնեց շուրջ-պարի կենտրոնը և բացականչեց, — «տղեք ջան մի քիչ կանգնեցեք, «Կարմիր Չինվոր»-ը թազա խարար է բե-րել մեզ», այդ ասելուն պես բոլորը վրա պրծան զեպի ընկ. Միխոն, վորպեսզի թերթերը խնն ու կարդան: Սակայն հանկարծ կոմանդայի ամենակատակիչ, ջորա-պա՛հ՝ յերկար բոյով «Չախոն» (նրա կեղծ անունն էր) հրահանգեց «զգատա»: Բոլորը կարծեցին կոմանդայի պետն է դալիս, չոեցին ու բոլորը զգատա սպատում ե-լին: «Չախոն» ներս մտավ ու բարեկեց, ընդունելով յուրջ դեմք, ապա լրջութունը փոխվեց կատակների և ծիծաղի: Յես մի թերթ վերցրի ընկ. Միխոյից, բար-ձրացա մի բարի վրա և բարձր ձայնով կարդացի, մեծ տառերով էր, Նոթենհի պատասխանը մեր կառավարու-թյանը:

— «Խնչբան կուզեք շատ յեկեք, վորքան կուզեք շուտ-յեկեք, վերև աստված, ներքև Սյունյաց յերկրի ապարապետ Նոթենհի «քաջ»: Այս խոսքերը կարդալուց հետո, դժվար է նկարագրել զնդացրորդների բռնն գայրույթը.

— Շուտ դեպի մարտ, ցույց տալու խղճուկ քաջ-

Նազար, Նոթենհի: Վեր է բարձրանում նշանառու Սա-րոն:

«Տղեք բավական է, վորքան հանգստացանք, դըն-դացիրս արդեն ժանդուղել է. հարկավոր է շուտ դը-նալ... յես Նոթենհի... Ամբողջ ժապավենս պիտի շա-րեմ նրա ջանին»:

Հանդես է դալիս ջորապա՛հ «Չախոն»:

«Տո յես Նոթենհի... Հերթե ինչքան մնացինք, ջո-րիս էլ արդեն կանգնելով հոգնել է, թե Նոթենհի ձեռքս կընդնի՛, կկտակմ ջորուս պոչից ու բաց կթողնեմ»:

Սկսեց նշանառուի ողնական ընկ. Պետոն.

«Ընկերներ հերթե ե...»: Այս խոսքի վրա լավեց «զգատա» հրահանգը. մոտ յեկավ կոմանդայի պետ ընկ. Վերոյանը և հայտնեց մարտական խնդրի մասին:

Մեր ուրախությանը չափ ու սահման չկար: Բո-լորի ցանկությունն էլ մեկ էր՝ շուտ հասնել և աղա-տագրել Չանդեղուրի աշխատավորությանը:

Հունիսի 19-ի առաւոյտը գումարվում է զնդի մի-տինգ: Հանդես է դալիս ուղղվումը՝

«Ընկերներ դունդը ստացել է մարդական խնդիր», առում է նա, «բոլորս դեպի Չանդեղուրի աշխատավո-րության աղատագրումը»: Դա՛հիճը ծածկվում է ու-ռաներով:

Գնդի հրամատար ընկ. Տրափիկինը կարմիր դրոշի շքանշանը կրծքին, վորին ամբողջ դունդն ուղացիս յե-տարքում, ալսպես և վերջացնում էր խոսքերը՝ «Ըն-կերներ՝ — աշխատավոր գլուղացիները մեզ ողնու-թյան են կանչում: Բոլորս դեպի Չանդեղուրի աշխա-տավորության աղատագրումը»:

Միտինգը վերջանում է: Գնում ենք գորանոցները:

Ամբողջ որը բոլոր բանակայինները սրտատրուփ, իրենց ախանջները սրած ապաստում էյին փողի կանչին:

Ժամը 20-21-ին տո՛ւ... տո՛ւ... տո՛ւ... լըս-
վում է փողի հավաքման ձայնը. դժվար է յերեվակա-
յել, թե վորպիսի արագութեամբ գունդը հավաքվեց:

Ժամի 22-ին գունդը նվազամբի նվազամծութեան
տակ, վազարչապատի աշխատավորութեան ուղեկցու-
թեամբ շարժվում է դեպի Եջմիածին կայարանը:

Ի. ՊՈԼՈՍՅԱՆ

ԳԵՊԻ ՎԵՐՋԻՆ ՄԱՐՏ

Փետրվարյան-դաշնակ-մաուզերիտտական ավան-
այուրան խորտակվեց: Նրանք ապաստան գտան Չան-
դեկուրի սարերում:

Սարելով Չանդեկուրի աշխատավորութեանը և
նրանց մեջ դանադան պրովակացիոն լուրեր տարածե-
լով Սարճ. իշխանութեան հասցեյին, դաշնակներին
հաջողվում է ամրանալ Չարգեկուրում և ժամանակա-
վորապես անջատել նրան Սորհրդային Հայաստանից:

Սմբապետները, Նժդեհի ղեկավարութեամբ, քայ-
լառում էյին Չանդեկուրի աշխատավորութեան տնտե-
սությունը, վերցնելով նրանցից ամեն ինչ— փոխինչ
չտալով դրա դիմաց:

Հրամայողական պահանջ ևր շուտափույթ լիվի-
դացիայի յենթարկել հակահեղափոխութեան վերջին
բունը:

4-րդ Հայկական գունդը հանգստանում էր վաղար-
չապատում: Յետ 8-րդ վաչտի հրամատարն էյի:

Ամսի 20-ին գունդը ստանում է հրաման, դուրս գալ
ժարաի դաշտը: Յերկու ժամից հետո գունդն արդեն
պատրաստ ևր, զնդի հրամատարի և զինկոմի կրակոտ
ճառերից հետո, գունդն ուռաներով յերեկոյան դեմ
շարժվեց Եջմիածնի կայարան: Բոբորի տրամադրու-
թյունը բարձր էր:

Հունիսի 22-ին առավոտյան ժամի մոտավորապես
10-ին, գունդը Նախիջևանից շարժվեց դեպի կարմա-
լինովկա, անցնելով 50 վերսա, հետ ընկնողներ չեղան:
Յերթային շարժումը ռեկորդային էր: Տրամադրու-
թյունները բարձր: Յերթից հետո փչեց բանակային-
ների սիրելի գունդան և սկսվեց «քոչարին»: Դատա-
վորեցինք հանգստի կարամարինովկայում:

Ամսի 23-ին 8-րդ վաչտը փոխարինեց հարեան
պահապան մասերին և բռնելով կարամայինովկայի ա-
րևելյան բարձունքները պաշտպանում էր զնդի հան-
գիստը:

Հունիսի 24-ին, ժամի մոտավորապես 3-ին հա-
կառակորդը հարձակվում է պահապան 8-րդ վաչտի
վրա, սակայն վաչտի հակահարձակումով հետ է
չարտվում:

Հարձակողական խանգախառությունը մեծ էր,
բոբորն անհամբեր սպասում էյին:

Վերջապես ամսի 28-ին յերեկոյան գունդը ստա-
նում է հրաման— 29-ին հարձակվելու և գրավելու
Անդեղակոթ, Ալիու, Բոնակոթ գյուղերը:

29-ի ժամի 3-ին №— բարձրունքների վրայից
զնդացիների ուժեղ կրակի տակ վաչտերը շարժվեցին
առաջ, ժամի 4-ին գրահելով հակառակորդին դրա-
ցին Սալմալի սարը (ադոթարանի սարը), 8-րդ

վաշտը գրառեց հակառակորդից մեկ ծանր դեղացիք, բազմակնանչափ փամփուշտներ, գերիներ: Գնդացիքն ողորդործեցինք դաշնակիների դեմ:

Հակառակորդն հետ նահանջելով, Ալիյու գյուղն բարձունքները, վաշտի ուժգին հարձակումով դուրս է չլքրում Ալիյու գյուղից:

Հարձակման ժամանակ նկատում էյի ինչպես Ալիյուի գյուղացիները գյուղից փախչում էյին դեպի սարը, սակայն վաշտի մարտական բալլերի գնդի գյուղ, նրա բարձր հեղափոխական գիտակցությունը բեկում առաջ բերեց գյուղացիների մեջ. նրանք դուրս եկան գիմափորներու կարմիր հերոսներին:

Իսկույն կազմակերպեցին զրույց գյուղացիների հետ և պատգամաւորներ ուղարկեցինք սարերը՝ փախչողներին վերադարձնելու համար:

Ֆերեկոյան դեմ 8-րդ վաշտը միացավ դումարտակին—Բոնակոթ գյուղում:

Բոնակոթում գյուղացիները մեծ խանդավառութեամբ գիմափորեցին մեզ և ունեցին մեզ պարենով:

Հուլիսի 1-ին 3-րդ դումարտակը տեղափոխւում է Ղարաքիլիսայում:

Հուլիսի 2-ին 8-րդ վաշտը, ուժեղացրած մեկ դեղացիքային դասակով, հրաման և ստանում գրառել Վաղուզի գյուղը: Մոտափորապես ժամի 13-ին Վաղուզին գրավւում է: Վաղուզի չլճանում բնկած էյին դաշնակիների ձեռքով սպանւած 2 գյուղացիներ, հաւանական է, վոր այդ անմեղ զոհերը յեղել էյին բալլչեփիկներին համակրողներ: Հուլիսի 5-6-ին նկատւում է հակառակորդի ընդհանուր նահանջը: Մենք հետապնդում ենք նրան:

Գունդն անցնում է Տաթև և դասափորւում մեկ որպիս հանգստի: Մարտիկները տեսան այնտեղ ինչպես գաղազած դաշնակիները Տաթևի վանքի պատշգամբից գլորել էյին ռուս և մալական ընկերներին:

Տաթևից գունդը հետապնդում է հակառակորդին: Նրանք չտապ կարգով անցնում են Պարոկաստան: Հասնում ենք Ղափան և տեղափորւում: Ղափանի բանվորությունը և աշխատավորությունը ընդունեց մեզ մեծ խանդավառութեամբ:

Մինչև ուշ յերեկո, շարունակւում էյին զրույցները բանվորների և գյուղացիների հետ:

Ա. ԶԻԼԻՆԳԱՐՅԱՆ

ՇՆՈՐՀԻՎ ՍԱՍՍԱՆԵՐԻ ԱԿՏԻՎՈՒԹՅԱՆ

Բերդադաշի զորամասերը բռնել էյին Արփա-Քե-ձիչքենդի գիծը:

Յերկաթգծից զորամասերը գտնւում էյին 55-60 կիլոմետր հեռավորության վրա: Դժվարանում եր նրանց մատակարարման դործը:

Շուտով ստացվեց հրահանգ կազմակերպելու բերդադաշի մատակարարման վարչություն և նշանակել բերդադաշի մատակարարման պատասխանատու լիազոր:

Դաշնակիների ձեռքով ավերված յերկերը հնարաւորություն չունեք կերակրելու զորքերին: Գյուղաւնտեսութեան ծայր ստորիճան անկումը ստիպում եր մեզ ցորեն և միսը գնել հարեվան Մակվա խանությունից:

Սակայն այդ միջերեսների փոխադրման և զորամասերին հասցնելու խնդիրն եր, վոր ծառայել եր մեր առջև:

Բայց Երևանի անկուսակցությունն ու համառակները կարճ ժամանակամիջոցում հաղթահարեցին դժվարությունները և լուծեցին այդ բարդ խնդիրը:

Զորամասերի ջարդված սայլերը վերանորոգվեցին, աշխատավոր դուրսացվեցին յեկալ ոգնութեան իրեն փոխադրական միջոցներով: Մարտիկների համառ անձնակեր աշխատանքով մենք ապահովեցինք բերդապաշտի հարձակումը, հակահեղափոխության վերջին հենարան—Չանդեղուրի վրա:

Ս. ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ

ՈՐԴԱԿԼՈՒԻՑ—Ն.-ԲԱՅԱԶԵՏ

Նոր-Բայազետի ջոկատը կազմակերպվեց Որդակու դուրսում, մարտական գործողությունների պրոցեսում անջատ կոմունիստական խմբակներից— Բազմա կոմունարներին և Դիրիջանի պահակային գումարտակներից: Նա բաղկացած եր մեկ թևի մարտիկներից, մեկ հեծելաբազայից, մեկ զննարարային խմբակից—6 զննարարներով. ընդհանուր թիվը հասնում եր 500—600 հոգու: Փետրվարի 23-ին հրամայվեց հարձակման անցնել Ալեքսանդրովկայի վրա: Հրետանու կրակի աջակցությամբ, ջոկատը շարժվեց 1 զննարարով ապահովելով հարձակումը, խիղախ ու վրձնական գործողություններով անցան զրոհի Ալեքսանդրովկան ընկալ:

Ազգաբնակչության խանդավառությունը չափ ուսման չկար, նամանավանդ կանանց. դաշնակների վայրագություններն անգն ուս բնակչության նկատմամբ ծայր ատիժան սրել էին ատելությունը դեպի խմբակներն ու մառդերիստները: Ամեն ինչ թալանված եր. անգամ բարձր յերեսները: Ալեքսանդրովկայի դրավումից հետո հարավորություն ստեղծվեց մի քանի որ հանդստանալ: Հանդիստը նախապայմաններ ստեղծեց վերապատրաստելու զննարարներին և մարտական ձևավորում ապալ ջոկատին:

Պատրաստվում էինք հարձակման— Նոր-Բայազետի վրա: Սոր ձյան պատճառով զժվարանում եր ճակատային հարձակումը, անհրաժեշտ եր թեվային հարված: Ալեքսանդրովկայից կոխված կոմունիստներից ուղարկվեց հետախուզական մի վաշտ—Փաշաբենդ՝ նպատակ ունենալով կտրել դաշնակների մահանջի ճանապարհը: Գլխավոր ուժերը շարժվում էին խնդիրով և սարերի լանջերով դեպի Հովի-Մուխան և Ազգիրի դուրսերը:

Հարձակումը լավ եր կազմակերպված. թեվային հարվածը փախուստի մասնեց թշնամուն: Յևրեկոյան Նոր-Բայազետը դրավված եր: Մարտի մեկն եր, հեռախոսը հայտնեց դաշնակների հարձակման մասին. ինչ հրամայված եր առանձնացնել մեկ զննարարային դասակ, քաղաքի հարավային ծայրամասում:

Ջոկատի գորամասերը դատավորված էին Նոր-գուղ, Դշլաղ, Բոսա-Մամեղ, Դուլայի, Գալաբենդ և Դալիդարդաղ դուրսերում. դուրսացվեցին անհրաժեշտ շրջապատված դուրսացիների հոգաբարձությամբ:

Լուստանում եր: Ներս և վաղում որսապահ և հայտ

նում, վոր դաշնակներն արդեն քաղաքումն են. շուտ դուրս եմ գալիս՝ կարգադրություններ անելու, սակայն քաղաքում չեմ հանդիպում մեր զորամասերին, նրանք նահանջում են դեպի հյուսիս: Դրությունը կրիտիկական եր, պահանջվում էր մաքսիմալ վճռողականություն և ինքնուրույնություն դրությունը վերականգնեցնելու համար: Քաղաքի փողոցներում պատահում էյի հերոսաբար կռվող կոմունիստների և առանձին կարմիր բանակայինների, վորոնք աներից մեկ մեկ դուրս գալով, հանդիպում էյին թշնամու շեշտակի կրակին:

Վոչ մի մարտիկ կենդանի չէր հանձնվում, նա մինչև վերջին փամփուշտը կռվում էր:

Ուշադրության արժանի չե պալատիցի մի մարտիկի հերոսական դերը Բալասանի փողոցային կռվում: Նա կրակելով վերջին փամփուշտը, խիղախ ձայնով զոչում էր «սրիկանե՛ր, կենդանի ձեր ձեռքը չեմ ընկնի, թեկուզ ինչ էլ լինի» համալարիկերից նա ընկավ. լի դառակարգային առելությամբ և անդուստ դայրութիով դեպի դաշնակները: Հասնելով նահանջող դասակին, հետ դարձրի դեպի քաղաք և յերկու զնդացրորդների հետ միասին մեկ գնդացիրով առաջ անցանք: Մի քանի րոպեյից հետո զնդացիրը զործում էր քաղաքի մեջ: Կատաղությամբ լցված մեր հերոս ընկերների սպանության համար, մենք վոչ մի բանի չեյինք նայում: Միայն թե վրեժխնդիր լինել և վերականգնել դրությունը, դրավել քաղաքը: Թշնամին քաղաքից դուրս էր չարաված. քաղաքի հարավային ծայրամասում գնդացիրային կրակը, ընկած ընկերների արյան վրեժ լուծեց մեր դասակարգային թշնամուց — դաշնակներից: Այդ մար-

տում աչքի ընկան Բյուրալի դյուղի շքավոր միջանդարները:

Զորահավաքի յեր յենթարկված ամբողջ գյուղը հանապարհները ձյունից մաքրելու և պարեն հայթայթելու համար: Այսպես, աշխատավորական մասսաների աջակցությամբ Բալասանի մաքրվեց դաշնակ բանդաներից:

Վ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՊԱՐՏԻԶԱՆՆԵՐԻ ՇԵՐՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՑ

Փետրվարի մոտավորապես 20, 22-ին հավաքական գումարտակը գտնվում էր Որդակլու գյուղում:

Նոր-Բալասանից դավիմը տեղափոխվել էր Յենե-նովկա: Նոր-Բալասանի կուսակցական ընկերների հետ գտնվում էյինք գումարտակով: Աշխատում էյի 2-րդ վաշտում վորպես քաղցեկ:

Մենք առաջին հերթին պետք է ճշեյինք դաշնակ խմբապետների ապստամբությունը տեղի աշխատավորության հետ միասին, վորն արդեն ուժեղ կերպով վորության հետ միմյանց մեր գալը, վորից հետո կենտրոնացարում էր մինչև մեր գալը, վորից հետո կենտրոնացած ուժերով դնալ սղնության մյուս շրջանի աշխատավոր դյուղացիությանը: Մինչև Որդակլու գյուղ դատավոր դյուղացիությանը և յերկու ընդհարում դաշնակների հետ Եֆենդի գյուղի մոտ: Թշնամին փախուստի չե դիմում Որդակլու գյուղացի խմբապետ Ռուբենի գլխավորությամբ:

Արևսանդրովկան անցնելու ժամանակ աչքի յեր

հայտնում են, վսր Ն-Բայադետն արդեն գրավված է պաշտակների կողմից: Ստիպված ենք լինում նախանշել փառաբանող գյուղը: Այդպեղից ընդհանուր ուժերով անցնում ենք հարձակման Ղուլալի գյուղի վրա և գրավում: Թշնամին գլուխը կորցրած փախչում է: Մենք խկույն գրավում ենք 188 բարձունքը և կարում թըշնամու նահանջի ճանապարհը: Թշնամու հետևիկը բնակելով մեշոկի մեջ դինաթափ է լինում, մի մասն էլ ցրվում և դանադան կողմերը: Մեք մարտիկների դիպուկ գնդակները մեկը մյուսի հետևիկից պառկեցնում են սառը ձյանի վրա փախչող թշնամուն: Թշնամին թողնեց մարտի դաշտում մոտ 200 դիակներ: Առանձնանդես աչքի էլին ընկնում աչք մարտում Ղուլալի գյուղի հեղափոխական գյուղացիները և պարտիզանները:

Նրանք իրենց ախտիվ մասնակցությունը ոժանդակեցին մեր զորամասերին ջարդելու թշնամուն և հնարաւորութուն տալու Բայադետի ուղղութեամբ գործող դամադրտակին վերստին վերադարձվելու Բայադետը:

Ա. ԱՐՁՈՒՄԱՆՅԱՆ

ՆՈՐ-ԲԱՅԱԶԵՏԻ ՎԵՐԱԳՐԱՎՈՒՄԸ

Մեր կողմից Նոր-Բայադետը գրավվելուց հետո մի քանի ուր հանցած, դաշնակները կրկին փորձ արին հարձակվելու Ղչլաղի կողմից:

Գիշերվա ժամի 4-ն էր արդեն, յերբ հանկարծ ըսկեցին ճարճատվել հրացաններն ու գնդացիները:

Մենք նույն սենյակում քնած չորս ընկերներս վեր

թռանք իսկույն, հագնվեցինք մի քանի վարկյանում: Բայց այնուամենայնիվ ուշացել էլինք արդեն: Դաշնակներն իրենց գնդացիները տեղավորել էլին մեր տան հատուրին և արձիճ էլին մաղում չորս կողմի վրա: Մենք չուրս թռանք տնից և սկսեցինք վազել դեպի Յելենովչուրս թռանք տնից և սկսեցինք վազել դեպի Յելենովչուրս տանող խճուղին, վերտեղ կարող էլինք միանալ մերոնց:

Դաշնակների գնդացիները կատաղի կրակ եր տեղում մեզ վրա և ինձանից առաջ ու հետեւ յեղած մի քանի ընկերներ ընկան աչք գնդացիներից:

Խճուղու վրա յեր կարմիր դամադրտակի հրամարտար: Նա առանց վարանելու, արագ ու վճռականորեն հավաքեց մարտիկներին, հարձակվելու և վերադարձվելու համար Նոր-Բայադետը:

Այդ մոմենտին յես և մի ուրիշը, մեր ընկերներից, կենտրոնացրինք մոտ 60 ընկերներ (վորոնք բաղկացած էլին Ղաղախ-չամչադիցիներից) և անցնելով գումարտակի թեմերը, առաջ նետվեցինք:

Մեր մարտկոցից հետներս ունեյինք միայն մի հրքանոթ, վորի հաջող կրակի և մեր խիզախ ու յետանդուն հարձակման շնորհիվ, 3 ժամ կռվելուց հետո, վերստին գրավեցինք քաղաքը:

Այդ 3 ժամվա կռիվը բազմաթիվ մարդկային զոհեր յալեց: Քաղաքի փողոցներում ընկած էլին դաշնակների ձեռքով վայրագորեն հոշոտված դիակներ:

Մեր վճռական գրոհից խուճապի մատնված դաշնակներն անկանոն ու գլխափորույս նահանջելով, բրոնել էլին Դարալագյաղի ճամբան:

Մեր հեծյալները հետապնդելով նրանց, յետ դարձրին սարաափահար հետեւակին, վորոնց մի դպալի մա

սը դաշնակները պրովակացիայի պէ՛ դարձած—աշխատաւոր գյուղացիներ եյին :

Եւր-Բայազետը խորհրդային եր կրկին, իսկ դաշնակները դուրս եյին չարոված ընդմիջտ և անվերադարձ :

Ա. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ԻՆՉՊԵՍ ԲԱՏՐԱԿ ԲԱՐՍԵՂԸ ԲԱՆԱԿ ՄՏԱԿ

Ծաղկունք ու Դեմաշեն գյուղերի գրավումից հետո դաշնակների դուրքը մեծ կորուստներով զնդապետ Զաղեթյանի և խմբապետ Փիլոսի ղեկավարութեամբ յետ նահանջեց Յեաջի, Ռնդամալ և Ախտայի բարձունքները :

Վարժակոն դումարտակն յերկու որով հանդատանում եր Դեմաշեն գյուղում :

Գումարտակի կարմիր բանակայինները, դասակներով տեղափոխված եյին գյուղացիների տներում և գոմերի ողաներում. նրանք դրողված եյին իրենց կարգի բերելով :

Իսկ Փրոնտի պաշտպանման դործը հանձնարարված եր, ալը յերկու որը Դիլիջանի պահակային դումարտակին :

Հանգստութեան 2-րդ օրն և. դումարտակի հրամատար ընկ. Տիմոֆեյեվը հրավիրում և քաղմարտիկների խորհրդակցութեան, վերտեղ նա իմի ե բերում յերկու որվա մարտի հաջողութեաններն ու թերութեանները ու կոնկրետ ինդիքներ և առաջադրում հետագա մարտե-

րի համար, ասելով «Մեր դումարտակը վաղը յերեկոյան պիտի անցնի ուժեղ հարձակման՝ նպատակ ունենալով դրավել Յեաջի Ռնդամալ և Ն. Ախտա գյուղերը : Ախտայի գրավումը մեծ նշանակութեան ունեւ Յեթնովկայի ջոկատի հետ միանալու համար, դրանով մեր Փրոնտը կնեղանար :

Վերջում հրամատարը մի լողունդ և տալիս «Դաշն Ախտա» :

Ժամը 14-ն և՛ բանակայինները պատրաստվում են Եաջի, խոհանոցները մոտեցնում են վաշտերին :

Ժամը 18-ին դումարտակի ընկճի քարտուղարն ասում Ե՝ «Ընդ կարող արդյոք այս գյուղում մի փոքր որույց կաղմակերպել, բաւրակ և չքաւոր գյուղացիներ հետ» : 30 րոպե հանցած նախկին խրճիթում կաղմակերպվում և դրույցը : ԲՆԻՃի քարտուղարը դրույցի ժամանակ պարզ կերպով բացատրում Ե Կարմիր բանակի դասակարգային ելութեան և խորհրդային իշխանութեան նպատակները :

Մի քանի գյուղացի յերիտառարդներ ցանկութեան հայտնում՝ կամավոր մտնել կարմիր բանակի շարքերը :

Ընկեր Պետրով, ուրախ ժպիտով ասում Ե բաւրակ Բարսեղը, յես ցանկանում եմ Զեղ հետ գալ՝ միտաին փշրելու դաշնակներին, վոր նրանք մեկ ել ազա՛ հայրերի պես չվերադառնան, մեր արյունը ծծելու :

—Յեթն դու աղապիսի մեծ ցանկութեան ունես կարմիր բանակ մտնելու, առավոտը շուտ յեկ մեր գումարտակի հրամատարի մոտ, նա ապրում Ե դետի յեգերքի մեծ տանը : Պատասխանում Ե ընկճի քարտուղարը :

Առավոտը ժամի 9-30 բողոքին ընկ. Բարսեղը գումարապետի հրամատարի կարգադրութեամբ նշանակվում է 1-ին վաշտի գնդացրային դասակի կ. բանակային:

Մարտիկների տրամադրութունը բարձր եր: Բարսեղը շուտ ծանոթանում է ջոկհրամ ընկ. Իվանովի հետ և նշանակվում է ջոկում փամփուշտակիրը պաշտոնով:

Յերեկոյան ժամը 17-ն և. արեմն ուրախ ժպտում մայր և մտնում, աղոտ ճառագայթներով լուսավորելով բարձունքների դադաթները: Հրավիրվում է գումարտակի միջին հրամ քաղկաղմի խորհրդակցութեան՝ մարտական խնդիրը բացատրելու համար:

«Ուրեմն, վաղը պիտի անցնենք հարձակման, ասում է մեծ փոգեկորութեամբ գումարտակի հրամատարի ոգնականը:

Մի ժամ հետո հանձնարարվում է 1-ին վաշտի հրամատարին, փոխել Դիրիջանի պահակային գումարտակից ուղարկված 3 դաշտային պահակները:

Քիչերը ժամը 23-ն եր. տիրում եր քար մեռելութուն. լսվում եր միայն հյուսիսից փչող քամու մեղմ ձայնը, վորին ձայնակցում էլին գյուղի շները:

1-ին վաշտից ուղարկված դաշտային պահակներին աստուգելու համար, գետի քրքջող ձայնի տակ շարժվում էլին չրջիկները:

Մենք մոտենում ենք. «կա՛նդ առ» կամաց լսվում է ժամապահի ձայնը: Ով է. — անցարա՛ն: Մենք ասում ենք անցարանի և մտնում դաշտային պահակի կորիզեն, ամեն ինչ կարդին և, բանակայինները խոսում են մարտական անցյալից:

Փետրվարի 24-ին, ժամը 4-30 բողոքին դաշտային

պահակը տեղեկացնում է հեռախոսով, թե աջ կողմից լսվում է շարժումները և խոսակցությունների ձայներ: 15-20 բողոք չանցած 3-րդ պահակից նույնպես հայտնում են, վոր մեր դիմացի գետնուղիով մեծ քանակութեամբ են, մարդիկ են շարժվում հայկանական և դաշնակները: 1-ին վաշտի հրամատարին հրամայվում է, ուժեղացնել դաշտային պահակների կազմը, իսկ գնդացրային դասակին՝ դրադել մեր ձախ թեմի փոքրիկ բլրակը, վորտեղից շուտ հաջող կարելի լի կրակ բաց անել դիմացի ամբողջ տարածությունների վրա:

Դիրիջանի ույթը կենտրոնացվում է մեր աջ թեմի վրա: Դիրիջանի պահակային գումարտակը պետք է կաշկանդեր հակառակորդին աջից, իսկ գլխավոր ուժով թեմանցը կատարել ձախից և դրադել Յեաջլի գյուղը:

Յեաջլին գրավելուց հետո, մեկ ձիավոր Լուսադրոն է ուղարկվում գետի Փարախ և Թալաշուրեզ գյուղերի կողմը՝ հետախուզութեան: Առաջ են շարժվում նպատակ ունենալով գրավելու Ախտան Յերենովկայի ջոկատի հետ միանալու համար:

Այսպես ել յեղով. դաշնակները չեյին դիմանում մեր հարվածներին, և խուճապի մատնված փախչում էին, թողնելով իրենց գիրքերը: Գումարտակին հաջողվեց գրվախել Քարվանսարա գյուղը:

Մարտիկոյն իրեն հզոր կրակն ուղղել էր դաշնակների ուժանդակի վրա, շուտով նա անկաղմակեբալ փախուստի դիմեց: Սուլտոյ-Փանտանի, Աբախարս գյուղերի խուստի դիմեց: Սուլտոյ-Փանտանի, «Ուտա՛», «Դա-ուղղութեամբ, թշնամու թեմերի վրա, «Ուտա՛», «Դա-ուղղութեամբ» բացականչութեաններով՝ հարձակվում ու մտնում ենք գյուղը:

Ախտան գրավելուց հետո, պատահում ենք բառ-

րակ Բարսեղին, նա շատ ուրախ երևաւ իրեն բախտից, նա պատմում եր ջոկի հրամատարի քաջագործութիւնները մատին, թէ ինչպէս նա հաստոցավոր գնդացիքը տեղափոխում եր մի կոպարից դեպի մյուս կոպարը—մեծապէս:

Լավ ջոկհրամ եւ ընկ. Իվանովը, նա իսկական մարտի ընկեր ե—նրա հետ ո՛վ ասե՛ս, կմեռնի:

Դ. ՄԵԼԻՔՅԱՆ

ԻՆՉՊԵՍ ԵՆ ՄԵՌՆՈՒՄ ՇԵՐՈՍՆԵՐԸ

(Արդիւնեի մարտը 1920 թ. մայիս.)

Հայկական հրաձիգ դիվիզիան տնոում է իրեն առաջին տասնամյակը—առանձին միավորների բրիգադները, գնդերը, վերջապէս դիվիզիայի կազմակերպչական ձեւավորման տալը տարին:

Սակայն այդ տասնամյակին մենք չենք կարող չվերհիշել Հայաստանի բանվորների և աշխատավոր դյուղացիների հերոսական պայքարի ուրերը, վերոնք իրենց արջամբ բազմաթիւ պայծառ յերեսներ են դրել Հայաստանի բանվորական շարժման պատմութեան մեջ: Հառկապէս մենք ցանկանում ենք վերհիշել մայիսյան ապստամբութեան ուրերը—Ղարսում:

Դեպի սոցիալիզմ ընթացող պրոլետարիատն իրեն բազմաթիւ խնդիրների իրադրոծման պրոցեսում մի պահ վեր ե հիշում պատմական անցյալը և դրանց փառահեղ տրադիցիաների վրա, դատախարակի ու սերունդին, նոր յեռանդ ու ուժ ներշնչում:

Այն վտերիկ եպիգոյը, վոր առաջարկվում է. ընթերցողին—վերաբերվում է 1920 թ. մայիսի կեսերին և կրում է «Արդիւնեի մարտ»—անունը:

Ամենայն հաջողութեամբ խլելով իշխանութիւնը դաշնակների ձեռքից, Ղարսում, ապստամբած կարմիր դորամասերը մի շարք հանդսմանքների պատճառով չկարողացան յերկար դիմանալ մինչև ատամները զինված թվով գերազանց, դաշնակցական դորամասերի դէմ:

Կոմունարները ամեն մեկ Փորտի, ամեն մի բայ հողի համար չեն խնայում իրենց անձնականը:

Դոր կատաղի կռիւներից հետո, առանց հացի, առանձնաբար թուլանալով, կոմունարները թողնում են ին Փորտ—Փորտի հետեից, աշխատելով ճեղքել զինված իշխանութիւնը. նրանք դերադասում եյին մեռնել կոմունարին հատուկ մահով, մարտի դաշտում, բան հանձնվել պալապած դաշնակ «բարերարներին»:

Դերդ ուրվա գիշերը կոմունարները կատարեցին չրտենոված մի մանյովը—նրանք համարձակ բայի դիմացին, ցանկանալով անցնել Ալեք-պոլ—յեթե մինչև անգամ վերջին մարդը մնա: Ուրիշ յելը չկար. այդպէս անբոբենալատ եյին դատավորվել պայմանները կոմունարների համար:

Դաշնակների յերկաթյա ողակի ճեղքումը, հանդիսանում է մի խմբակ կոմունարների հեղափոխական խանդավառութեան, հերոսութեան ամենացայտուն օրինակը:

Մեծ կորուստ հասցնելով դաշնակներին, և մի քանի սպանված և վիրավոր տալով, կոմունարները բայի

առ քայլ հետապնդվելով դաշնակեցիների կողմից, չարու-
նակում ելին իրեց նահանջը դեպի Ալեքսանդր:

Մազրայի դաշնակ տերտերը, հավաքել էր մեծ թը-
վով մի բանդա և իմանալով մեր նահանջի մասին, կրտ-
րեց նահանջի ուղին:

Դանդաղել չէր կարելի, անհրաժեշտ էր մարտն ըն-
դունել, այլ կերպ, մենք կվճռա՞նայինք հետապնդող
դաշնակների ձեռքով:

Այստեղ ևս մենք ցուցադրեցինք դատակարարային
անհաշտութեան փայլուն որինակ «սուրբ հոր» բանդան
չարդվեց և տերտերը հաղթվ իրեն գլուխը փրկեց:

Այս մարտում մենք լրացրինք մեր պաշարի թերին:
Ի հարկե նման հաղթանակն ետան գնով մենք ստա-
նալ չեցին կարող: Անհրաժեշտ էր լարել մեր բոլոր ու-
ժերը, անհրաժեշտ էր անձնախրություն, վճռականու-
թյուն:

Հերոսութեան-բայլչեիկյան սոկունութեան որինա-
կը այդ մարտում հայտարարեց անձնվեր մարտիկ, հե-
ղափոխական բայլչեիկ Դ. ՂՈՒԿԱՍՅԱՆԸ, վորն իրեն
որինակով վոգեւորում էր մեզ բոլորիս:

Նա առյուծի արագութեամբ յերեսում էր մեր բոլո-
րի մոտ, միշտ խիզաղ, միշտ տոկուն:

Սակայն մեր խմբակից շատ քչերին բաժին ընկավ
տեսնել, ախորժա վիթխարի քոյրախոսական շինարա-
րությունը. հետեյալ մարտում նրանք զոհ գնացին ընդ-
հանուր գործի համար, հանուն բանվոր դատակարարի
ազատագրութեան:

Ճանապարհին մեզ ավելի ծանր դժվարութեաններ
էր սպասում: Խուսափելով խճուղուց, մենք ստիպված
եյինք շարժել ձորերով, քարերով, սարերով: Մեր

դժուրթյունն ավելի յեր ծանրանում: Նահանջի ճանա-
պարհին դանված դյուղերի բնակչութեանը կուլակային
մասը գտնվելով դաշնակցութեան ազդեցութեան տակ,
ամեն կերպ խոչընդոտ էր հանդիսանում մեզ:

Գյուղերի կուլակները մեզ մատնում էին, վորպես
«պղծի դավաճաններ»:

Յերկար գնալուց և մի շարք դժվարութեաններ հաղ-
թահարելուց հետո, կոմունարները դատավորեցին
հանգստի. Արգինե փոքրիկ դյուղում:

Սակայն—ավա՛ղ, նրանց վիճակված չէր այդ: Թըշ-
նամին քնած չէր, նա հետապնդում էր մեր ամեն մի քայ-
լը, ավտոներով թաքմ ուժեր էր տեղափոխում՝ մեզ
րոնելու և վճռաջանելու համար:

Արգինե դյուղը գտնվում է յերկու սարի արանքում,
վորտեղից քրքշալով հսում է Ղարս-չայը: Մայիս տմին
այդ գետակը խոչընդոտ էր մեզ համար:

Գետին դուզվեթաց գնացող խճուղին կամուրջով
միանում է դյուղի ճանապարհին հետ: աջ ափը, վորտեղ
մեր դիւքերն էին, բավական հարմար էր դիտելու աւ-
սակետից:

Հազիվ էր մեկ ժամ անցել, յերբ մի քանի ավտոբու-
նակներն էր մաուզերիստներով լի, Մացակի և Զեյմիսա-
նի գեկավարութեամբ, անցնելով Արփաչայի կամուրջը,
թափվեցին ցած և ուժեղ զնդացրային կրակի տակ, ան-
ցան հարձակման:

Մենք պատասխանեցինք համադարկերով:

Մեծ նշանակութեան տալով կամուրջին, մենք շեշ-
տակի կրակի տակ էյինք պահում, սակայն թշնամին էլ
այս էր հասկանում կամուրջի նշանակութեանը: Նա մի
քայլ էր հասկանում կամուրջի նշանակութեանը: Համար,
քանի անգամ գրոհեց, կամուրջը վերցնելու: Համար,

բայց կոմունարները սպանել է կրակը նրանց յետ շարտեց, վերավորելով բանդիտ ղեկավար Մացակին:

Փամփուշաները վերջանալու վրա էլին, դրություններս վատանում եր:

Մեր սիրելի ընկ. Ղուկասյանը և մի շարք ընկերներ վերավորված էլին:

Ծանր վիրավոր Ղուկասյանին փոխադրեցինք ջրաղացը. (հետագայում գաղաղած թշնամին վերցնելով մեր դիրքերը, վերջ տվեց ընկ. Ղուկասի կյանքին):

Մուղերիստներից մի խումբ անցնելով 3-4 կիլոմետրի վրա դռնվող մի ուրիշ կամուրջով, աստիճանաբար ողակում եր մեզ: Բոլոր գյուղերից հավաքվում են սպառազինված կուլակներ ու հակահեղափոխական տարրեր՝ ոգնելու մուղերիստներին:

ՄԵԿ ՅԵԼԻԲ ԵՐ ՄՆՈՒՄ՝ ԹԱՆԿ ԳՆՈՎ ԾԱՍԽԵԼ ՄԵՐ ԿՅԱՆՔԸ, ԿՈՎԵԼ ՄԻՆՁԵՎ ՎԵՐՋԻՆ ԳՆԴԱԿԸ:

Դաշնակները կամուրջը գրավեցին. սկսվեց սվինա՝ մարտը, մեր ընկերները կոմունիստին հատուկ քաջությամբ, յերես սոյերես գնդակահար էլին անում մատուցելուսներին, ձեռքի նռնակներ ձգում, սակայն թվով գերազանց թշնամու հարձակման տակ... բոլորն էլ ընկան անհավասար կովում—հերոսի մահով:

Սպանվեցին ընկեր՝ Ղուկաս Ղուկասյան, Սուրեն Զատուկյան, Սեդրակյան, Կրեստովսկի, Մնիկ, Ոհանես, յերկու շոֆեր և մի շարք ուրիշ ընկերներ:

Գեղանի մնացածները ոգավելով գիշերվա մթությունից և տեղի պայմաններից կարողացան ազատվել թշնամու ճիրաններից:

Նշանակալից է Կրեստովսկու հերոսական մահը: Նրա անկողնի մինչև վերջին փամփուշտը կովելուց հետո, նրա

մեռնող շրթունքները վերջին րոպեյին գոչեցին՝ «Կեցցե՛ կոմունիստական կուսակցությունը: Կեցցե՛ Խորհրդային ԽՍՀՄ-ը»:

Այդպես ընկան կոմունարները: Շատ թանգ նստեց Արգինեյի մարտը: Մենք կողմնակից մոտ 15, մարտերում ստուգված, փայլուն, հեղափոխական ընկերներ:

Անձնվեր կովող և հերոսաբար ընկած մարտիկներին հիշատակը, յերկար ժամանակ պետք է վառ մնա ամեն մի բանվորի և աշխատավորի սրտում:

Արգինեյի մարտը պետք է Հայաստանի աշխատավորության սեփականությունը դառնա: Նրա վրա պետք է դաստիարակվի մեր աճող սերունդը, հանուն սոցիալիզմի վերջնական հաղթանակի:

II. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ՄԵՐ ՊԱՏԱՍԽԱՆԸ

Լենինականի կալադորում լուր տարածվեց թե՛ դալիս է դաշնակցական ջոճ, պարամենտի անդամ Կարո-Սասունին. իրարանցումը տիրեց բոլոր գիւղերներին, նրանք պատրաստվում էլին «դիմավորելու» պատվավոր հյուրերին: Բերդում շարվել էլին գործառնակը, սպաները փորձեր էլին անում, թե ինչպես պետք է դիմավորել, բայց իդուր: Դժվար եր խարել ալլես:

Տրվեց «դրոտ» հրահանգը, շարքերին մոտեցավ մի կողմարդ, մի ձեռքով հենված փայտի վրա և բարեկց:—

խորհրդանշացած յեղբայրական Աղբրեջանի տեր-
ւորիւմն: Այսակող կարճ ժամանակամիջոցում, Հա-
յաստանի Կոմիտասեցութեան ղեկավարութեամբ, նը-
րանցից կազմակերպվում է մի գունդ մորն անվանվում
է «Առանձին Հայկական դուռը» և սկսվում է ռազմա-
կանապես մարզվել ու կռիվել, դաշնակցական տիրա-
պետութեան դեմ, նոր մարտնչումի յենելու համար:

Ետո չանցած պայքարի դրոշ պարգած Հայաստա-
նի աշխատավորական մասսաները զինված ունեւթյուն
են խնդրում Ղազարի, Եամչաղինի ապստամբ ջոկա-
տից, դաշնակցութեան դաժան լուծը թոթովելու հա-
մար:

Մարտիկները հեղափոխական խանդավառու-
թեամբ չափ ու սահման չունեն, դասակարգային բարձր
գիտակցութեամբ և հաղթանակի համառ հավատով,
անտեսելով սմեն մի զրկանք, սմեն մի դժվարու-
թյուն, նրանք շտապում են ոգնելու դաշնակցութեան
արյունոտ ճիրաններում դալարվող Հայաստանի աշխա-
տավորութեանը:

Հոգնածութեան, գանդադումի վաշ մի հեռք չեն
կարելի նշմարել: Յերկու որվա յերթը անցնում ելինք
մի որում:

Վոչինչ չեն կարող կասեցնել, իրենց դործի ճըշ-
մարտութեան մեջ համոզված, պրոլետարական դիկ-
տատուրայի համար մարտնչող ռազմիկների, վճռա-
կան գրոհը: Ահա թե ինչու դաշնակցական բանդաները
ցաք ու ցրիվ ջարդ ու փշուր ելին լինում մեր հարված-
ներից, ահա թե ինչու նրանց վերջին մնացորդները
Դարալաղյազում, Զանգեզուրում, ստիպված ելին ա-
պարդյուն ճիգերից հետո գլխակորույս փախուստի
ճանապարհ բռնել:

Յեւ Ղազարի մայիսյան ջոկառը մինչև փերջ, մին-
չեւ վճռական հաղթանակի պսակումը, խիղախ ու քա-
ջարի մարտնչեց Հայաստանի քաղաքացիական կռիվ-
ների իրեն հանձնարարված ճակատներում:

Մայիսյան ջոկատի կազմակերպման մեջ առաջա-
վոր դեր են խաղացել Բազմի բանվոր բալլևիկները:
Նրանք իրենց պրոլետարական պայքարի փորձը, իրենց
սովորութեամբ — բալլևիկյան համատեղյունն ու
զստակարգային անհաշտութեանը դեպի պրոլետարիա-
տի վոխերիմ թշնամիները, մտքերն այդ ջոկատի մեջ:
Մնված պրոլետարական Բազմի կռիված բալլևիկ
մարտիկները փորձով:

Լենինի դրոշի տակ, Կոմունիստական կուսակցու-
թեան ղեկավարութեամբ, պայքարի յեւած մայիսյան
ջոկառը հերոսական եջեր դժեց Հայկական դիվիզիա-
յի պատմութեան մեջ:

Հետադուրում մայիսյան ջոկառը բաժանվում է
4 մասի, վորոնցից մի մասը կենտրոնանում է Յերե-
վանում, սովորելու 3 շաբաթյա դասընթացներում,
խսկ մնացած 3 մասն ըստ գումարտակների միանում
են վերակազմվող կարմիր զորամասերին, կազմելով
այսուրվան Հայկական հրաձիգ դիվիզիայի հիմքը:

ՀԱՂԹԱԿԱՆ ՅԵՐԹ

Հուլիսի 5-ին 38 ղեկիգիան հասավ Զարուզ,
Տեղ, Խնձորեսկ դյուղերի և Գորիսի կոմունիստների
սլաադամալորները հայտնեցին Զանգեզուրի աշխատա-
վորության ծանր կացության մասին, խնդրելով հաս-
նել շտաափույթ ոգնության, կեղեքվող աշխատա-
վորությանը դաշնակցական ճիրաններից ազատելու
համար:

Զանդեղուրում ճողոպլած «Լեոնահայաստանի սպարապետ» Նժդեհը աշխատավոր գյուղացիութան վերջին արյունը ծեծլով, մոխրակույտերի վերածելով թուրքաբնակ գյուղերը և իսպառ ջնջելով թուրք ազգաբնակչությունը, Տաթևվում նստած հրճվում եր իրեն կատարած «հերոսություններով»:

Մենք շտապում եյինք կատարելու Զանգեզուրի աշխատավորություն խնդիրը, տեղում չլինող հասնել նրան, դաշնակցություն դեմ միշտ նրա պայքարում :

Հուլիսի 6-ին Տեղ գլուղն արդեն վերցրված եր :
Նույն ուրը լերեկոյան մտանք Գորիս : Թշնամին թողեց
իրեն վերջին յերկու լեռնային հրաձորը և խուճապի
մատնված փախալ գետի Ղափանի հանքերը :

Ագատաղըլված աշխատանքորում թյան ուրախությանը
չափ ու սահման չկար:

Հոլիսի 26-ին շարժեցինք դեպի Նախիջևան, տեղիս աշխատավորության լայն մասաների խնդրանք: Դեռ չեյինք հասել Զահրի, յերբ հեռվից նկատվեց անկադմակերպ զորաւորւնի շարժում:

Դա մուսաֆատի և դաշնակնեբի լծի տակ տառա-

պող թուրք աշխատավորական մասսաներն ելին, տըկ-
լոր, սոված, բորիկ, նրանք տասնյակ կելումետր տա-
րածություն կտրելով, յեկեկ ելին զեմալուրեւու հաղ-
թական, ազատարար Կարմիր բանակին:

Ճիական, ազատամարտը պարտվել է՝
 Ճիշտ այդ բառմանակ դաշնակներն անցան հար-
 ձակման Նախիջևանի վրա, նպատակ ունենալով
 «Ժողովրդ-ծով Հայաստանին»:
 Ժիացնել Նախիջևանը «ծովրդ-ծով դաշնակցական

Բայնական եր միայն նշել այն, վոր դաշնակցական «քաջարի» բանակի մարտիկները, ռազմական զգեստ հագած բանվորներն ու գյուղացիները, տեսնելով ծանվող կարմիր դրոշակը, բոլոր հայ իրենց գեները և իմբերով անցնում կարմիրները կողմը. դա ապացուցում էր, վոր աշխատավոր հայ գյուղացին անելիք չուներ դաշնակցական բանակում:

Հուններ դաշնակցական բանակում
Նոյեմբեր ամսվա ամսամած տրերից մեկն էր։
Արեւիլ թույլ ճառագայթները լուսավորում էին Մա-
սիսի ձյունապատ դադաթիւր։ Հեռագիր ենք ստանում
Հայաստանի խորհրդայնացիներին մասին։ Մարտական
գործաշունչներով շարժվում ենք դեպի Յերեւան։ Հաղ-
թական ու փառավոր ե կարմիր բանակի մարտական
ուղին։ Անդրկովկասի հեղափոխական-ազատագրական
շարժումն իրեն պատմութեան մեջ ունի կարմիր բա-
նակի ոգնութեան փառավոր եջերը։ Շնորհիվ Ռուսաս-
տանի յեղբայրական հզոր կարմիր բանակի անմիջա-
կան ոգնութեան Անդրկովկասի աշխատավորութիւնը,
կան ժառանգութեան դաշնակներին լծի տակ տառապող Հա-
յաստանի աշխատավորութիւնը, թոթափեցին իմպե-
րիալիստներին ագենտներին լուծը Անդրկովկասում։
Եւ իսկ այժմ հեղափոխութեան

Տարնյակ Հաղարավոր զոհեր Հեղափոխության
ճանապարհին Հաղթանակով պսակեցին նրա Հաղթար-

163

չալ ընթացքին: Նրանց անունը և հերոսությունները վառ կմնան Հայաստանի աշխատավորական մասսաների սրտում:

Դ. ԲՈՒՇՏՈՒՆՅ

ԿԱՐՄԻ ԶՈՎԱՏԻ ՀԱՂԹԱԿԱՆ ԱՐՇԱՎԸ

1920 թ. հուլիս ամիսն եր: Յեղրայրական Սորհ. Ռուսաստանի Կարմիր զորամասերը կուտակվում էին Հաղարի և Զարուխ գետերի հովիտները սգնության հասնելու Ձանգեղուրի աշխատավոր մասսաներին՝ դաշնակ մատուցելու խմբավորումների ու թալանչիների դեմ մղած նրանց ազատագրական պայքարում:

Գաշնակցականների ու մուսաֆառիսանների ձեռքով թալանի և կոտորածի մասնաված թուրք ու հայ ազգաբնակչությունը անսահման խանդավառություններ էր բնորոշում Կարմիր զորամասերին, վերսկսեց ազատարարի:

Մարքիզ սարը, վորն իր արբանյակներով բաժանում է այդ յերկու գետերը, լայն հրապարակ էր բացել Կարմիր զորամասերի համար հաջող մարտական գործողություններ կատարելու:

Գիշեր է: Պարզ ու աստղազարդ գիշեր: Մարքիզ սարի կիրճերում ու արագահոս Աղարի հովտում Կարմիր զորամասերն իրենց շարքերն են կուտ հաղթանակի համար:

Լուռ է ամեն ինչ: Գետն է վառված միայն: Իսկ մերթ ընդ մերթ աշխուրջ պահակների ձայներն են լսվում «ո՛վ և գալիս, ու՛մ եք ուզում»:

Մարտական յերթի պատրաստ ջոկատը հրահանգի յեր սպասում: Այն պահին յերբ լույսը հաղթահարում էր խավարին, Կարմիր ջոկատն առաջ է շարժվում խնդիր ունենալով անցնել Մարքիզ սարը, Ղարալչլաղ գյուղը Մենքենդ և ապա անցնելով Արիմաղ սարը, կտրել Անգեղակոթ գյուղը, փակելով դաշնակցական բանակի թիկունքը, հնարավորություն չտալով նրան հեռանալ:

Խնդիրը ծանր էր և դժվար:

Զոկատը պետք է անցներ լեռներով, կիրճերով, անտառներով և ավերված ճանապարհներով:

Կարմիր բանակային մասսայի և պետկազմի հեղափոխական ենտաղիազմը հաղթահարեց այդ բոլոր դժվարություններին և յերեք ու անընդհատ յերթից հետո վարություններին և յերեք ու անընդհատ յերթից հետո մաղ սարը, վորտեղից պետք է անցներ մարտական գործողությունների:

Յերթի մամանակ թուրք և բուրդ ազգաբնակչություն էր: Ոժանդակություն էին ցույց տալիս ջոկատին:

Մարտիկները բոլորն էլ բարձր օրամադրություններ անհամբեր սպասում էին թե յերբ պետք է ձեռնամուխ լինեն իրենց վրա գրված մարտական խնդրի կատարմանը:

Հստակ վճռական մոմենտը:

Զոկատը բաժանվեց յերեք մարտական խմբի և սկսեց առաջ շարժվել: Անգեղակոթ և Ղարաքիլիսա գյուղերից մի քանի կիլոմետրի վրա թշնամու թողած ճութները կրակ բաց արին շարժվող հերոսական արշավը կասեցնելու համար: Գնդացիները սկսեցին կատաղի

գնդակներ թափել մեզ վրա : Մակայն այդ բոլորը միայն արիւնթյան—հաղթանակի կամք ու կորով եր ներշնչում կարմիր ջոկատի կարմիր մարտիկներին : Չոկատն անցավ գրոհի : Թշնամին խուճապի մատնված բռնեց փախուստի ճամբան : Մեր ձախ թեւը և հեծյալ հետախույզը գրոհով գրավեց թշնամու հջեռանին և նրա ամբողջ կազմը :

Այս հաղթանակի լուրը կայծակի արագութեամբ անցավ կարմիր մարտիկների միջով, ել ավելի վուզեվութելով նրանց, ել ավելի ուժ ներշնչելով նրանց : Չոկատը գրավեց Ղարաքիլիսա գյուղը և շարունակեց արշավը գեպի Անդեղակոթ : Թշնամու դիմադրությունը ջարդ ու փշուր եր արված իսկ գործերը ցաք ու ցրիվ խուճապի մատնված : Կարմիր ջոկատը եր յերեք ուր ու գիշերվա անդադար յերթից հետո չորրորդ ուրը արդեն ջախջախել եր դաշնակցական բանդաներին գրավելով Ղարաքիլիսան, Անդեղակոթը աղաւտելով Սիւխանի աշխատավոր գյուղացիներին դաշնակցական թալանչիներին :

Վ ՉՈՐՍ ՀՐԱՄԱՆԻՑ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿԻ ՀԻՄՈՒՆԲՆԵՐԸ

Այսուհետեւ բանակը կոչվում ե խորհրդային Հայաստանի Կարմիր բանակ :

Զորքի բաժանումը՝ սղանների, յենթասղանների և սոսկականների՝ վերացվում ե : Առախճանները վոչնչաց-

վում են : Արգելվում ե կրել քաջության կամ տարրեր շքանշան, բացի Կարմիր դրոշի շքանշանից : Յուրաքանչյուր անձ կոչվում ե իր պաշտոնի անունով :

Զորամասերում նշանակվում են քաղաքական կոմիտաներ, վորոնց պարտականությունն ե զորամասի քաղաքական տեսակետով ղեկավարելը : Զորամասերի սկիւնդերի հրամանները սկիւնդ վավերացված լինեն քաղաքական կոմիտայի ստորագրութեամբ, առանց վորի հրամաններ չպիտի կատարվեն :

Դեկտեմբեր 1920 թ.

ՀՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԿՈՄԻՍԱՐԻՆ

Ռ. Սոց. Ծ. Խ. Հ. Կարմիր բանակը հանձնի ձեզ՝ շնորհավորում ե Հայաստանի Կարմիր բանակը, վորն աշխատավոր դասի հետ տապալեց դաշնակցների իշխանության լուծը : Մենք հաստատ համոզված ենք, վոր Հայաստանի Կարմիր բանակը ուսական Կարմիր բանակի հետ ձեռք ձեռքի տված, կպաշտպանի խորհրդային Իշխանությունը և կստեղծի Հայաստանի աշխատավոր ժողովրդի համար ազատ, անկախ և բարեկեցիկ կյանք : Կեցցե խորհրդային Հայաստանի Հանրապետությունը :

11-րդ Բանակի հրամանատար՝ ՀԵԿԿԵՐ

Բանակի Ռազմհրդի. Խորհրդի անդամ՝ ՄԻՍԱԶԻՆՈՎ

Յ-ՐԴ ԳՆԴԻ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԿՈՄԻՍԱՐԻՆ ^{*)}

ԹԱՆԿԱԳԻՆ ԸՆԿԵՐՆԵՐ

Փետրվարի 25-ից մինչև մարտի 1-ը տեղի ունեցած, մարտերում Յ-րդ հրաձիգ գունդը հայտնաբերեց մեծագույն տոկոսն ություն և հեղափոխական կորով: Նա մի շարք հաղթանակներ տարավ հակառակորդի դեմ: Հակառակորդը չէր դիմանում Յ-րդ հրաձիգ գնդի գրոհներին:

Մարտի 1-ի պատասխանատու մոմենտին խմոր չարվի մոտ առանց ուրիշների ուղեւթյան գունդը դուրս յեկավ կովերու հակահեղափոխության դեմ:

Բանակի հրամանատարությունը հեղափոխության անունից հղում է կոմունիստական վոլջույն փառահեղ Յ-րդ հրաձիգ գնդին. նրա հրամանատար ընկ. ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆԻՆ և ոչնական ԳԵՎՈՐԳՅԱՆԻՆ. ձեզ և յուրաքանչյուր մարտիկին առանձին: Յ-րդ հրաձիգ գունդը Խորհրդային Հայաստանի Կարմիր բանակի հիմքն է:

Կոմբարեններով գորահրամանատար՝

ՄՈՒԿԱԶԱՆՈՎ

Ռազմական կոմիտար՝ ԻՎ. ՍՎԻՐԻԴՈՎ

^{*)} Այս նամակը գրված է ընկ. Աթոյանին, նախկին Յ-րդ գնդի ռազմ. կոմիտարին.

ՀԱՄԻ ԶԱԿԱՏՆԵՐՈՒՄ ԳՈՐԾՈՂ ԶՈՐԱՄԱՍԵՐԻՆ ՏՐՎԱԾ ՀՐԱՀԱՆԳՆԵՐԻՑ

...Զինվորներ, միացյալ ուժերով և վճռական քայլերով դեպի առաջ՝ դաշնակցական ավանյուրիստներին դեմ, ազատելու Զանգեզուրի թշվառ գյուղացիությանը:

Զանգեզուրի բնակիչներին ցույց տվեք հոգատար և ուշադիր վերաբերմունք: Աշխատեցեք ազատել նրանց, և ուշադիր վերաբերմունք: Յեղեք անխնա դեռնրանց շինքին կտած բանդիտներին: Բայց չդիպչեք խաղաղ պի թշնամին, դեպի բանդիտը: Բայց չդիպչեք խաղաղ ժողովրդին, պահպանեցեք յերկրում կարգ ու կանոն: Վե՛րջ թե Զանգեզուրն և մեր թշնամին այլ նրա վզին նըստած մախնոյական ազրուկը:

Ընկեր կարմիր զինվորներ. Զանգեզուրի լեռներին բարձրունքներին թառած բախտախնդիր թափթիուկներին ձեր սվիններով ու զնդակներով ցած գլորեցեք:

Խիտ շարքերով և համարձակ, առաջ: Մահ թշնամուն:

Հառաջ դեպի Զանգեզուր:

Ստորագրել են՝ Ա. Մյասնիկյան և Վելիկանով:

Ֆրանս հուլիս 1921 թ.

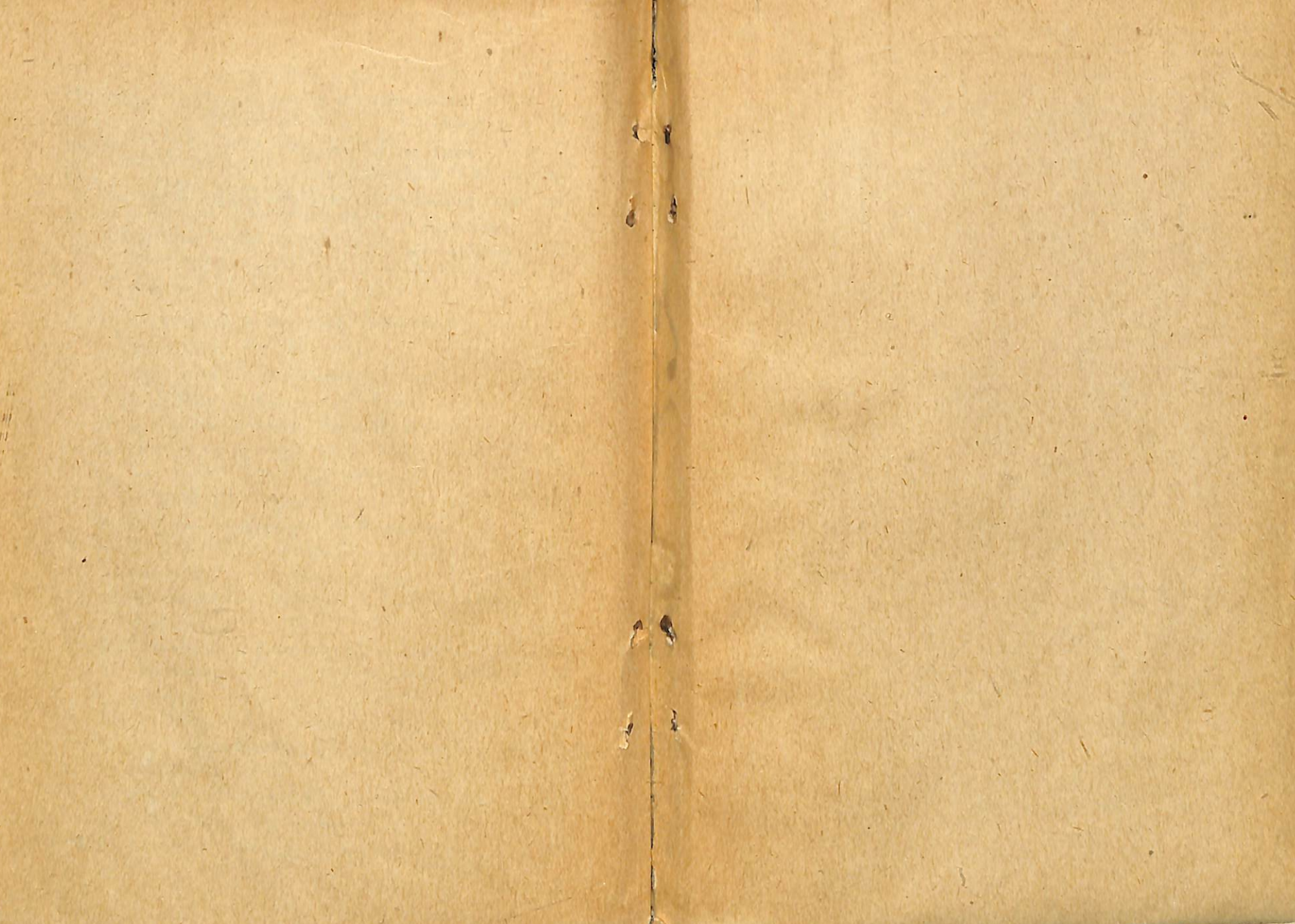

3 Ա Ն Կ

1. ԱՌԱՋԱՐԱՆ	9
✓ 2. ՄԵԶՅԱՆԻ կենսագրությունը	16
✓ 3. ԱԹՈՅԱՆ.—«Կարմիր բանակի Պանթեոնից»	24
✓ 4. ԶԱՐԵՆՑ.—Իմ ընկ ՆԻՔՈՅԻՆ	28
5. ԱԿՈՊՈՎ.—Փառանկալ հաղթանակ	34
✓ 6. Ա. Խ.—Քաղաքացիական կռիվների խրոնիկան	47
7. Մ. ՂԱԶԱՐՅԱՆ.—«Վեղարավոր հակահեղափոխական ա- գետ չոզմեյ»	49
8. Ն. ՄՆԺԼՈՒՄՅԱՆ.—Հիշողություններ Հայաստանի քաղ- կանությանը	51
9. Հ. ԿՈՆԼԻԿՅԱՆ.—Մենք հաղթեցինք	52
10. Մ. ԲԱԼԱՅԱՆ.—«Բաշկառնիի մարտը»	53
11. Ա. ՍԱՐԳՍՅԱՆ.—«Լցված դասակարգային գիտակցու- թյամբ»	54
✓ 12. Վ. ԱԼԵԿՍԱՆԴՐՅԱՆ.—«2-րդ գնդի հրամառարի հերո- սական մահը»	57
13. Ա. ԱԼԵԿՍԱՆՅԱՆ.—«Յերեվանի փողոցային մարտ»	60
✓ 14. Ա. ԱԹՈՅԱՆ.—«Մասամբ»	64
✓ 15. Ա. ԱԹՈՅԱՆ.—«Առաջին հարձակումը»	76
16. Ա. ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ.—«Առաջին նարվածը»	79
17. ԹԵՐԵԶԱՆՅԱՆ.—«Ողտկային շրջապատում»	81
18. Ղ. ԶԱՔԱՐՅԱՆ.—«Թշնամու հետևակին... Նշանագույց 15... Շտապ կրակ...	83
19. Ս. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ.—«Լավ կանեմք ինձ ավել տաք»	171

20. Մ. ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ.—«Գիշերային լարս»	89
✓ 21. Ա. ՄԱԿԱՐՅԱՆ.—«Վնական հարված»	90
22. Գ. ԶԱՅԼԱՆՅԱՆ.—«Հմեն մեկ գեղական համագարկ»	92
✓ 23. Ա. ԱԹՈՅԱՆ.—«Յեղբայրացում»	94
24. Գ. ԻԼԻԿԶՅԱՆ.—«Յերեվանը գրաված է»	101
25. ՇԵԼԿՈՎԵԶՈՎ.—«Ամբողջական ուրբ»	102
✓ 26. Խ. ԱՔՐԱՀԱՄՅԱՆ.—«Յես շուռ տվեցի հրացանս դեպի կուլակը»	105
27. Ա. ԱԼԵԿՍԱՆՅԱՆ.—«Հայաստանի սահմաններից դուրս կշարտենք դաշնակներին»	108
28. Ա. ՂԱՀՐԱՄԱՆՅԱՆ.—«Մենք միասին կհաղթենք»	115
29. Կ. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ.—«Ուշադրությամբ արժանի մը եջ»	121
30. Մ. ՌԱՖԱԵԼՅԱՆ.—«Ինչպես ողակումը հեղձեցինք»	122
31. Ա. ՀՈՎԱԿԻՄՅԱՆ.—«Մինչև վերջին գեղակը»	124
32. Ա. ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ.—«Սալվարդի գրավումը»	126
33. Ա. ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ.—«Ախլաքյանը մերն է»	130
34. Ի. ԱՍԻԼՈՎ.—«Բայլը փիկյան համառությամբ»	132
35. Ս. ԶԱԲՅԱՆ.—«Մեր պատասխանը դաշնակներին»	134
36. Մ. ՊՈՂՈՍՅԱՆ.—«Դեպի վերջին մարտը»	136
37. Ա. ԶԻԼԻՆԳԱՐՅԱՆ.—«Շնորհիվ մասնաների ակտիվությամբ»	139
38. Ս. ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ.—«Որդակալուից—ն—հայագետ»	140
39. Վ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ.—«Պարտիզանների հերոսությունից»	143
40. Ա. ԱՐՁՈՒՄԱՆՅԱՆ.—«Ն—հայագետի վերագրավումը»	146
41. Ա. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ.—«Ինչպես քաղաքի Բարսեղը բանակ մտավ»	148
42. Դ. ՄԵԼԻԻՅԱՆ.—«Ինչպես են մեռնում հերոսները»	152
43. Ս. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ.—«Մեր պատասխանը»	157
44. Մ. ՍԵՎՈՒՄՅԱՆ.—«Մայիսյան ջոկատը»	159

45. Իվ. ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ.—«Հաղթական յերբ»	162
46. Դ. ԲՈՒՇՏՈՒՆՅ.—«Կարմիր ջոկատի հաղթական արշավը»	164
47. № 4 հրամանից	166
48. Խ. Հ. ՈՏԳՈՒՄԱՆԻ ԿՈՄԻՍԱՐԻՆ	167
49. Յ-րդ գնդի ռազմական կոմիսարին	168
50. ՀՍԽՀ. ճակատներում գործող զորամասերին տրված հրա- մանից:	469
51. Բովանդակություն	171

uz. April 8 29/x/1900

APR 8 1900
U.S. DEPT. OF AGRICULTURE
BUREAU OF PLANT INDUSTRY

RECEIVED
U.S. DEPT. OF AGRICULTURE
BUREAU OF PLANT INDUSTRY
WASHINGTON, D.C.
APR 8 1900

ԻՆԸ՝ 50 Կ.

ИЗ КАМАРЛЮ В ЗАНГЕЗУР
СБОРНИК
ВОСПОМИНАНИЙ ИЗ ГРАЖДАНСКИХ
ВОЙН В АРМЕНИИ

ГИЗ ССР АРМЕНИИ, ЭРИВАНЬ, 1931

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0413045

